T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOKRATES AÇISINDAN
FELSEFE-TOPLUM ÇATIŞMASI

Merve KUMDERELİ
1158260153

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Ali Sertan BEŞER

EDİRNE 2020

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNSAN ve TOPLUM ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Merve KUNDERELİ tarafından hazırlanan "Sebebler Açısından Felsefe-Toplum Çatışması" Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 06.03.2020 Cuma günü saat 14:30 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *KABUL EDİLMESİNE **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof.Dr. Nebi Mekkeyer	KABUL	
Dr. Öğr. Üye. Ferhat Yılmaz	KABUL	
Dr. Öğr. Üyesi Ali Serhan BEŞER	KABUL	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

06 / 03 / 2020

Merve KUMDERELİ

Tezin Adı: Sokrates Açısından Felsefe -Toplum Çatışması
Hazırlayan: Merve KUMDERELİ

ÖZET

Bu tezin amacı Sokrates'in topluma karşı olan felsefi söylemlerini diyaloglar çerçevesinde incelemektir. Tüm düşünürlerin felsefi söylem tarzları o düşünürün hayata bakış açısı ve karakteriyle bağlantılıdır. Sokrates'in insan üzerine yapmış olduğu düşünceler felsefe geleneğinde Sokrates öncesi ve Sokrates sonrası dönem olarak adlandırılmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle Sokrates Antik Yunan'ın en büyük düşünürlerindendir. Yazılı eser bırakmamış olmasından dolayı felsefi düşüncelerini ikincil kaynaklara başvurarak öğrenmek mümkündür. Dolayısıyla Platon tarafından aktarılan diyaloglar ile onu incelemekteyiz. Bu çalışmada Sokrates'in felsefesinin otoriteye ters düşmesiyle ortaya çıkan felsefe toplum çatışmasının sebepleri incelenmektedir. Sokrates'in yaşamının ve alaycı tavrının en net görüldüğü diyaloglar Platon'un *Sokrates'in Savunması* ve *Şölen* eserleridir. Diyaloglar, Sokrates'in tarihi kişiliği ile felsefesinin yaşadığı toplum tarafından algılanış biçimini anlamamızı sağlayacaktır. Sokrates hakkında yazılan kaynaklarda belirgin bir görüş birliğinin olmaması "Sokrates Sorunu" olarak adlandırılan meseleyi ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu meselenin günümüz tartışmalarında da önemli bir yeri bulunmaktadır. Güç ilişkilerinin konumlanması açısından birçok açılımı bulunan çatışma, hem trajik diyaloglarda dilsel şiddet biçimini alırken, toplum nazarında savaş, ölüm, vb. somut biçimlerde de kaos ortamı yaratmaktadır. Bu kapsamda Antik Yunan Sitelerinde ortaya çıkan felsefi düşünceler diyaloglar temelinde analiz edilirken, temel kaynağımız "*Sokrates'in Savunması'nın*" düşünce dünyasında yaratmış olduğu toplumsal baskı ve kısıtlamalar karşısındaki bir filozofun düşüncelerini ele almaktır.

Anahtar Sözcükler: Sokrates, Sokrates'in Savunması, felsefe, toplum, şölen, çatışma.

Title of The Thesis: Philosophy-Society Conflict in terms of Socrates

Prepared By: Merve KUMDERELİ

ABSTRACT

The aim of this thesis is to examine Socrates philosophical discourses against society within the framework of dialogues. All thinkers philosophical discourse styles are related to the philosopher's perspective and character. In the tradion of philosophy, Socrates is such a figure that thinkers' historical places are determined through before or after him. In this respect Socrates is one of the greatest thinkers of Ancient Greece. It is possible to learn his philosophical thoughts by referring to secondary sources since he did not have written works. Therefore, we examine it through the dialogues conveyed by Plato. In this study, the reasons of the social conflict which emerged when Socrates's philosophy contradicts the authority are examined. The dialogues in which Socrates's life and his cynical attitude are most clearly seen in especially Plato's *Apologia of Socrates* and *Symposion*. Dialogues will allow us to understand the historical personality of Socrates and how society understood him by his philosophy. The sources written about Socrates are discussed as "Socrates Problem". This issue also has an important place in today's discussions. Conflict, which has many dimensions in terms of positioning power relations, takes the form of linguistic violence in tragic dialogues, war, death, and so on. It creates chaos in concrete forms. In this context, the philosophical thoughts that emerged in the Ancient Greek Sites on the basis of dialogues, our main source is to consider the thoughts of Socrates against the social pressures and constraints through "Apologia of Socrates".

Keywords: Socrates, Apologia of Socrates, philosophy society, symposium, conflict.

ÖNSÖZ

Sokrates felsefesi ve yaşam tarzıyla ilkçağlardan günümüze hep merak edilen bir kişi olmuştur. Onun felsefi yöntemleri kendisinden sonra gelen düşünürler tarafından çok övülmüş aynı zaman da bir o kadar eleştirilmiştir. Sokrates, kendinden önce gelen felsefecilerin doğa odaklı düşünceleri yerine düşüncesinde insanı felsefenin merkezine almaktadır. Sokrates, toplumda muhataplarıyla girdiği tartışmalarda insan doğasının gereklerini araştırmaktadır. Sokrates tartışmalarını diyaloglar biçiminde yapmaktadır. Onun Atina kentindeki misyonu, insanların kendileri ve yaşamları hakkında düşünmelerini sağlamaktır. Tanrı tarafından Sokrates'e verilen bu görev, toplumda yaşayan insanların hayatlarını sorgulamaktır. Sokrates eğitim, sanat, ahlak, siyaset vb. birçok konuyu muhataplarıyla alaycı bir şekilde tartışmaktadır. Onun düşünceleri karşısındaki kişiye doğruyu öğretmekten ziyade, kişinin kendisinde olan yanlış inançlarının ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Sokrates'in ironik bir şekilde karşısındaki kişiyle düşüncelerini tartışmasına Sokrates yöntemi diyebiliriz. Sokrates bu tartışma yöntemiyle toplumda yanlış anlaşılarak eleştirilir ve mahkemede haksız yere yargılanır.

Sokrates, Antik Yunan felsefesinde "bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir" sözüyle alışılagelmiş düşüncelerin sorgulanmasının değişmesini sağlamıştır. İnsana yönelik düşüncenin felsefede Sokrates ile yer alması, onu ve toplumun ona karşı olan düşüncelerini anlamamızı gerektirmektedir. Sokrates'i anlamak için yaptığımız okumalar ve çalışmalar, onu anlamanın büyük bir çaba gerektirdiğini göstermektedir. Nitekim yazılı eser bırakmamış olması en büyük güçlüğü oluşturmaktadır. Bu bağlamda Platon ve Ksenophon'un, Sokrates'i içeren eserleri, çalışmamızın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. İncelediğimiz bu kaynaklarda Sokrates'in tartışmaları erdem, gerçek, ahlak, ölüm, filozof, retorik sanatı, sofistler üzerinedir. Çalışmamızın asıl amacı Sokrates'i bu kavramlar etrafında tanımaktan ziyade onun düşüncesinin yaşadığı toplumda nasıl anlaşıldığı ve filozofun toplumdaki yeri üzerinedir. Bu bağlamda Sokrates'in toplumdaki felsefeci konumunu inceleyerek, yaşam biçimi olan ironisiyle toplumda yarattığı filozof-yönetici-toplum çatışmasının görülmesini sağlamaktır. Sokrates hakkında yapmış olduğumuz araştırmalarda, Platon'un diyalogları dışında ironi kavramında yaşanan literatür eksikliği bizi yabancı

kaynaklara yöneltmiştir. Leo Strauss'un Sokrates çalışmaları bu konudaki güçlüğü azaltmaktadır. Strauss'un eserleri, Sokrates'in ironik tavrı ve toplumun ona olan bakış açısını, filozofun düşüncelerinin toplumda çatışmaya dönüşmesinin nedenlerini anlamamız açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda Leo Strauss'un siyaset felsefesinde kaynak olarak ele aldığı Farabi'yi okuyuş tarzı ve yorumları çalışmamızı zenginleştirmiştir. Yoğun çalışma temposuna girdiğim bu süreçte Sokrates konusunu çalışmamı önererek kendimi geliştirmeme olanak sağlayan, kaynakların temininden çalışma planının hazırlanmasına kadar her aşamada büyük bir özveri göstererek her türlü yardım ve fedakârlığı sağlayan, çözüm odaklı fikirleriyle çalışmama ışık tutan, saygıdeğer tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ali Sertan BEŞER'e emeklerinden dolayı teşekkürü borç bilirim.

Çalışmamın her aşamasında beni cesaretlendiren ve desteğini esirgemeyen değerli eşim Ümit Can KUMDERELİ 'ye manevi desteklerinden dolayı, teşekkür ederim.

Merve KUMDERELİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **iv**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

GİRİŞ **1**

I.BÖLÜM: SOKRATES'İN KİMLİĞİNİN VE YAKLAŞIMININ TARİHSEL ARKA PLANI, TEMEL ÖĞELERİ **9**

1. 1.Sofistlerin Sokrates Üzerindeki Etkileri *9*

1. 2. Sokrates'in Kişiliği Üzerine Görüşler *29*

1. 3. Sokrates'in Felsefesi *36*

1. 4. Sokrates'in Diyalektik Yöntemi ve İroni Kavramı *41*

II. BÖLÜM: SOKRATES'İN YARGILANMASI VE FELSEFE TOPLUM ÇATIŞMASI **50**

2. 1. Sokrates'in Atina Mahkemesinde Yargılanma Sebepleri *50*

2. 2. Sokrates'in Savunmasının Toplum ve Felsefe İlişkisi Açısından İncelenmesi 53

2. 3. Ksenophon'un Sokrates Yorumu *60*

2. 4. Aristofanes'in Sokrates Yorumu *71*

2. 5. Sokrates'in Platon Düşüncesine Etkisi ve Platon'un Sokrates Yorumu *82*

2. 5. 1. Sokrates'in Savunması 89

III. BÖLÜM: SOKRATES'İN YARGILANMASININ SONUÇLARI **98**

3. 1. Sokrates'in ölüm karşısındaki duruşunun düşünsel, toplumsal ve siyasal ölçütlerden hareketle toplum, yasa, felsefe çatışması çerçevesinde değerlendirilmesi *98*

3. 2. Sokrates'in Felsefesinde Siyaset Anlayışı ve Etkileri *105*

3. 3. Platon'un Şölen Diyaloğu..... *113*

3. 4. Platon'un Kriton Diyaloğu *118*

3. 5. Platon'un Phaidon Diyaloğunda Sokrates'in Savunması 125

IV. BÖLÜM: 20. YÜZYILDA FELSEFE-TOPLUM ÇATIŞMASI AÇISINDAN BİR SOKRATES OKUMA ÖRNEĞİ: LEO STRAUSS 133

4. 1. Leo Strauss'un Sokrates Sorununa Farabi'nin Eserleri Kapsamında Yorumları..... *135*

4. 2. Leo Strauss'un Sokrates Sorununu, Felsefe-Toplum Çatışması Açısından Değerlendirmesi 139

SONUÇ..... 152

KAYNAKÇA 157

GİRİŞ

Çağdaş Batı düşünce tarihinin temelinde Sokrates[1], önemli bir felsefi düşünür olarak karakterize edilmektedir. İlkçağ Yunan Felsefesi M.Ö. altıncı ve beşinci yüzyıl doğa felsefeleri dönem olarak Sokrates öncesi olarak adlandırılırken, Sokrates'in ardından gelen Platon, Aristoteles gibi düşünürler, Sokrates sonrası dönem olarak adlandırılmaktadır. Batı felsefe geleneğinde bu adlandırmanın sebebi, Sokrates'in kendisinden önceki felsefi düşünceleri, yaşadığı toplumun kültürel koşullarının etkisiyle değiştirerek, kendisinden sonra gelen düşünürler üzerinde derin etkiler yaratmasıdır.[2] Sokrates'in Batı felsefesinde önemli bir yer almasını sağlayan "neden?", "niçin?", "nasıl?" sorularıyla felsefi düşünceye getirmiş olduğu standartlardan kaynaklanmaktadır. Nitekim bu standartlar kendi çağının en yüksek standartlarıdır.[3] Medeniyet tarihinde Sokrates'in meydana getirdiği bu yeni düşünme yöntemiyle insan ruhu, kendi içsel özünü keşfederek doğaya karşı üstün bir konuma gelmiştir. Sokrates'e göre insan aklının doğayı tam anlamıyla keşfedebilmesi, içsel olarak yani ruhunu tanıyarak mümkün olmaktadır.

Sokrates öncesi filozofların Batı düşüncesindeki önemi, bilimsel düşünme başlangıcını oluşturmalarıdır. Modern araştırmacılardan kimilerine göre bu düşünceler sadece varsayımlardan ibaret iken, kimilerine göre tarafsız gözlemlere dayanan, nedensel ilişkileri tanımlayan düşüncenin başlangıcını oluşturmaktadır.[4] Bu düşünürlerin kendilerinden önce kimsenin yapmadığı gerçeğe ulaşma yolunu araştırmaları, günümüz açısından hayranlık uyandırmaktadır. Yaşadıkları çağda kimsenin sormadığı soruları ortaya

---

[1] "Sokrates: M.Ö. 469-399 yılları arasında yaşamış ünlü düşünür. Platon'un hocası olan Sokrates, yazılı hiçbir eser bırakmamış, zamanının çoğunu gençlerle felsefe tartışarak geçirmiştir. Düşünceleri, yeni iktidarın sahipleri tarafından beğenilmemiş, yeni tanrılar icat ettiği, gençleri yozlaştırdığı gerekçeleriyle ölüme mahkûm edilmiştir." Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 1. Baskı, Engin Yayıncılık, Ankara 1996, s. 782.

[2] Laszlo Versenyi, *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, Çev. Prof. Dr. Ahmet Cevizci, 3. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2010, s. 7.

[3] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayınları, s. 10.

[4] Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten önce Felsefe,* Çev. Oğuz Özügül, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1994, s. 15.

atarak, büyük bir cesaretle cevaplandırma yetenekleri şaşırtıcıdır. Birçoğunda bulunan özellikler ileriyi görebilme ve şiirsel anlatım yetkinliğine sahip olmalarıdır. Grek halkına özgü yetenekleri sayesinde, felsefi düşünce onların elinde şiirsel bir anlatımla canlı imgeler haline dönüşmekteydi. Kendilerine has üslupları ile sahip oldukları gerçekleri yazıyla aktarmışlardır. Grek dilinde ilk düzyazıyı kullanan düşünür Anaximandros'dur.[5] Nietzsche bu düşünür hakkında şöyle demektedir: "O, başkaları tarafından uçarılığı ve çocuksuluğu engellenmediği sürece, yazdığı yazılar tipik bir filozofu anlatmaktadır."[6]

Sokrates'ten önce gelen filozoflar, özgün kişilikleri ve olağanüstü hayal güçleri sayesinde doğa hakkında her türlü şeyi ussal bir mekanizmadan geçirerek sorgulamışlardır. Yaşadıkları dünya hakkındaki fikirleri, dogmatik yani inançlara dayanmaktaydı. Ulaştıkları evren hakkındaki düşüncelerini, üstün dil yetenekleri sayesinde belirli kitlelere yazılı ve sözlü olarak iletebiliyorlardı. Sokrates, insan beynini körelttiği düşüncesiyle yazıya uzak kalmayı tercih etmiştir. O, insan ruhunu, kendinden önce gelen filozofların aksine insan bedeninin aşağılanmasıyla yüceltilen ruh kavramlarından farklı olarak düşüncelerini dogmatik[7] değil diyalektik olarak tanımlamaktadır. Sokrates böylece diyalektik olarak bilinen yöntemi felsefenin merkezine yerleştirmiştir.[8] Bilmediği her şeyi sorgulamaya başlayan Sokrates, insan ruhunu felsefenin araştırma konusu yapmaktadır. Sokrates'in ruh tanımı, insan özündeki duyarlılığını ifade etmektedir. Yaşamı boyunca dostluklarında aradığı, ruhları ve bedenleri güzel olan gençlerdi. Ona göre ruhsal güzellik, bedene ve özellikle de yüze yansımasıyla anlaşılabilmektedir.

---

[5] Miletos doğumlu olan Anaksimandros, İlkeyi ve ana maddeyi hava, su ya da başka bir şey olarak belirlemiyor, onun sonsuzluk olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Bkz. Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 68.

[6] Wilhelm Capelle, *a.g.e.*, s. 16.

[7] "Dogmatik: [İng.Dogmatist] : genel olarak belli bir takım ilkeleri, tezleri, düşünce, teori ve ideolojileri mutlak olarak doğru ve her zaman geçerli diye kabul eden, görüşlerini kesin ve tartışmaya yer vermez biçimde öne süren kimsenin tutumu için kullanılan sıfat." Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 249.

[8] Bryan Magee, *Felsefenin Öyküsü*, Çev. Bahadır Sina Şener, 1. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2000, s. 25.

Bedensel güzellik ise ruhsal güzelliğe ve yetkinliğe ulaşmak için basamak işlevi görmektedir. Onun düşüncesinde ruh, beden ile birlikteliğinde tek bir insan doğasını oluşturmaktadır. Sokrates kendisinden önceki meteoroloji, astronomi, fizik yani bütün doğa felsefesini dogmatik ve yararsız olarak görerek bu alanlardan uzak durmuştur. Bu bağlamda Sokrates için doğanın nasıl oluştuğu ya da kökenlerinin araştırılması dogmatik olmakla birlikte deneysel bir kanıtlanabilirlikten uzaktadır. Nitekim bu alana farklı çözümler getiren birçok filozof olmakla birlikte, evrende insanın amacının ne olduğu ve nasıl yaşaması gerektiğine yarar sağlamıyordu. Oysa insanın yaşamdaki yerini ve kendini sorgulaması onun evrendeki konumunu hayvandan ayıran en önemli özelliğidir.

İlk dönem Grek felsefesi de daha sonraları düşünen bir varlık olarak insanı, toplum çalışmalarında odak noktasına almıştı. İnsanı düşünmenin merkezine alan bu dönem, sofistler dönemi olarak da adlandırılmaktadır. Doğa filozoflarının bu insana olan dönüşleri beraberinde başka soruları gündeme getirmiştir: İnsan yaşamının amacı nedir? ve Ne olmalıdır? Filozofların bu sorusunun cevabı ahlak tanımını ortaya çıkarmıştır. Sokrates ahlak tanımıyla kendisinden önce gelen tüm filozoflardan ayrılmıştır.[9] Ondan önce yaşayan pek çok filozof gibi Sokrates de akıl yürütmede elinde bulunan argümanları sonuna kadar kullanmıştır. Onu farklı kılan yaptığı tartışmalar ve felsefi tartışmalarında kullandığı ironik anlatım biçimidir.[10] Sokrates ile başlayan bu akıl yürütme felsefenin, doğadan uzaklaşarak siyasal düşünceye yönelmesine neden olmuştur."[11]

Sokrates'in ahlak tanımında ruh iki temel unsurdan oluşmaktadır: Birincisi bilme olarak düşünme yeteneği, ikincisi ise ahlaksal karakterden (erdem) oluşmaktadır. Sokrates'e göre insan kendisi dışında olan öğelerden (evren, toplum, kültür vb.) ziyade amaçlarına ulaşmak için yaptığı davranışlarının sonucunu iyi veya kötü olarak bilebilmektedir. İnsanın

[9] W.K.C Guthrie, *Yunan Felsefesi Tarihi 1*, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003, s. 25.
[10] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 11.
[11] W.K.C Guthrie, *a.g.e*, s. 25.

ereklerine ulaşmasını sağlayan kendini bilme yetisi, onun iyi bir birey ve yurttaş olmasının ön koşuludur. Çünkü kendini gerçekleştirmiş, duygularını ehlileştirmiş olan bir birey, bilge kişi olarak, kendi kendine yeten Tanrı'ya en yakın olan kişidir. Kendisi için neyin yararlı olacağına karar verebilen bilge kişi, kendisinden ziyade toplumun yararı için de olması gerekenin en iyisini yapacaktır.[12] Sokrates'in, "İnsanın evrendeki yaşamının amacı nedir?" sorusuna cevabı mutluluk olmuştur. Sokrates, mutluluğun nasıl olması gerektiğini tasvirinde, çağdaşı diğer düşünürlerden farklı olarak, insanın gerçek değerini belirten ruhsal yetkinliklerden bahsetmektedir. Sokrates, ruhsal yetkinlik kavramını bir değerler hiyerarşisiyle oluşturmaktadır. Bu hiyerarşide "bilgelik, cesaret, ölçülülük, adalet" gibi kavramlar ile birey kendine yabancı dışsal öğelerden kurtularak kendi içsel yani ruhsal yetkinliklerini keşfederek toplumda üstün bir birey olarak var olmaktadır. Platon'un *Menon* Diyaloğunda, Sokrates'in bu ilkelerin yararlı olup olmadığını tartıştığını görmekteyiz.[13] Kısaca bireyin davranışlarının denetimi tanrısal dinsel kökenlerden ayrılmaktadır. Toplumda yetiştirilen bireylerin bilge kişi olmasıyla geleneksel yasalardan ziyade kişinin kendi içsel yaptırımları öne çıkarılmıştır. Çünkü bilge kişinin dışarıdan denetimle davranışlarını şekillendirmesi gerekmemektedir.

Sokrates, yaşamdaki amacının, insanları eğiterek bilge kişiler olmasını sağlamak olduğunu belirtip bu amacının kendisine Tanrı tarafından verilmiş olduğunu savunmaktadır. Bu yüzden insanlara onları rahatsız eden at sineği benzetmesiyle sorular yönelterek, onların yaşamda nasıl bir cehalet içinde bulunduklarını göstermek amacını taşımaktadır. Zaman zaman alay unsurları içeren bu rahatsız edici sorular, onun ölümüne sebep olarak, filozof ile toplum arasındaki çatışmanın en önemli örneğini oluşturmuştur. Dahası, Filozofun ölüm karşısındaki duruşunu sergileyerek ölümü yaşama tercih etmesi, Sokrates'i insanlık tarihinde ahlak kurallarının öğretmeni olarak başat bir filozof imgesi haline getirmektedir.

---

[12] W.K.C Guthrie, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 3. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2010, s. 118.
[13] Platon, *Meno*n, Çev. Furkan Akderin, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2018, s. 65.

Sokrates'e göre ahlaksal yetilere eğitim ile ulaşabiliriz. Ruhun eğitimi ise kişinin önyargılarından ve yanlış inançlarından ayrılmasıyla olmaktadır. Birey bunu gerçekleştirebildiğinde hiçbir aracıya gerek kalmaksızın mecburen davranışlarında iyi olanı yapacaktır. Sokrates için kimse bilerek yanlış yapmaz, çünkü Tanrı tarafından insan, yaşamında ihtiyaç duyduğu şeylere kendi iyiliğine ve kendi varlığını koruma gayretine göre yaratılmıştır. Bu yüzden bireyi her davranışında sorgulayan vicdani dışında bir başkasının denetimine ihtiyaç duymamaktadır. En yüksek değer erdemdir. Erdem ise Tanrıya boyun eğmektir. Çünkü sadece Tanrılar insanın kurtarıcısıdır. Bunu sağlayabilmek ise kişinin düzgün bir erdem eğitimiyle yetiştirilmesine bağlıdır.[14]

Sokrates'in ahlak ve eğitim anlayışı yaşadığı dönem şartlarından etkilenmiştir. Atina devletinin Yunan halklarına yaptığı siyasal ve kültürel başarılarının Pers savaşları etkisiyle yok olması, toplumda yaşayan yurttaşların site devletlerine olan güveninin azalmasına ve hukuk, yasa, tanrılara olan inançların sorgulanmasına neden olmuştur. Sokrates bu belirsizlik ortamına yeni bir düşünce ve eğitim sistemi önermiştir. Sokrates öncesi düşünürlerin soyut ve hayattan kopuk düşüncelerinin yerine Sokrates ile birlikte gündelik hayata hizmet eden felsefe ortaya çıkmıştır.[15] Toplumun ihtiyaçlarını öngörerek mevcut koşulların gölgesinde ideal yaşamı sorgulamıştır.

Sokrates'in insanların içsel dünyalarına yönelik eğitim tarzı, onu çağın ünlü filozofları ve Sofistlerin düşünce ve eğitim sistemlerinden ayrılmasını sağlamıştır. Sofistlerin savunduğu toplumda ne kadar birey varsa o kadar ahlak ilkesinin var olması, dinsel kurallara saygı, yasalara ve devlete bağlılık konularında geleneksel yöntemler geçerliydi. Sokrates toplumdaki

[14] Hasan Ocak, "Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlk Çağ'dan Orta çağ'a Evrimi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi,* Sayı:11, 2011, s. 92.
[15] Çiğdem Yıldızdöken, "Sofistlerin Epistemolojideki Yeri ve Önemi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı:12, Ağustos, s. 190.

savaş ortamında bireylerin bu yasalara ve devlete olan güvenin azalmasının farkındaydı. Bu karmaşık ortamda Sofist düşünürlerin topluma verdikleri eğitim sistemi de kentlerin sorunlarına bir çözüm üretemiyordu.[16] Sokrates'in ahlak ilkeleri tüm insanlarda olması gereken birliği temsil etmekteydi. Bunun için de toplumda yer alan kuralların sorgulanması ve eleştirilmesiyle işe başlamıştır. Sokrates'in savunduğu ilkeler etik değerlerin yüceltilmesi, evrensel, değişmeyen ahlak sistemi ve bunun herkes tarafından uygulanabilir olmasıdır.

Sokrates'e göre ahlak ilkelerinin tanımlanması için ilk iş insanın kendisini tanımasıdır. Kendini tanıyan insan evreni anlayabilecektir. Toplumdaki inanç ve siyasal karışıklığın sebebi kavram kargaşasındandır. Yanlışlar yalnızca yaşamın sorgulanmasıyla önlenebilir. Doğru karar verebilen insanlar yalnızca iyi eğitilmiş erdem sahibi insanlardır. İnsanların yaratılıştan sahip olduğu bazı inanç ve yönelimleri vardır. İnsan ruhu her zaman bedenden daha kıymetlidir. Üstün soydan gelen bir insanın kendisi de üstün olacaktır. Toplumda bu şekilde oluşan katmanlar bir devleti oluşturacaktır. Devlet kendisine bağlı yaşayan yurttaşlarını mutlu etmekle mükelleftir. Bunu sağlayamaz ise toplumda yetişen kötü karakterli insanlar toplumun kötüleşmesine sebep olacaktır. Bu şekilde toplumda çatışmalar artacak adalet sistemi bozulacak ve haksızlıklar meydana gelecektir. Haksızlık yapmanın haksızlığa uğramaktan daha kötü bir şey olduğunu düşünen Sokrates, düşünceleriyle toplumların dışsal denetimden ziyade insan odaklı bir ahlak sisteminin oluşumundan bahsetmiştir.[17]

Sokrates'in felsefesinin amacı toplumdaki insanların nasıl iyi ve doğru yaşamaları gerektiğini öğretmektir ki o, savunduğu ilkeler doğrultusunda bilge kişiliğiyle toplumda yer edinmiştir. Savunduğu değerler ile ölümü, yaşamına tercih etmesi ve ölüm karşısındaki duruşuyla düşünce dünyasında ölümsüzleşmiştir. İnsanlık tarihinde yaşanan her çatışma ve

[16] Anıl Yaşar Şahin, *Sokrates*, 1. Baskı, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2006, s. 146.
[17] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 151.

sonrasındaki toparlanma dönemlerinde felsefi araştırmalar hep yeni baştan araştırma konusu yapılmıştır. İnsanı odak noktası yapan insancıl felsefenin başlangıcı sayılan Sofistler ve Sokrates, Batı felsefe geleneğinde bir başlangıç noktası olarak anılmaktadırlar. Sokrates'i öğrencisi Platon'un aktarmış olduğu diyaloglar sayesinde tanıyabiliyoruz. Platon Sokrates'in felsefi tartışmalarını diyaloglar halinde yazıya dökmesi bir Yunan Felsefe geleneğinin oluşmasını sağlamıştır.[18] Sokrates'in kişiliğini, dönemin Sofistleriyle yapmış olduğu karşılıklı diyaloglardan öğrenebilmekteyiz. Sokrates hakkında günümüze ulaşanlar "Sokrates sorunu" olarak tanımlanmaktadır. Çünkü Sokrates'i eleştiren ya da düşüncelerine hayranlık duyanlar yazılarında farklı farklı Sokrates kimliği tanımlamışlardır.

Sokrates'i çoğunlukla Platon, Ksenophon, Aristofanes, Aristoteles'in günümüze ulaşan kaynakları sayesinde tanımaya çalışmaktayız.[19] Felsefede yaşanan gelişmelerin toplum yapısına nasıl yansıdığı ve toplumun yeni düşüncelere bakış açısı dönemin özelliklerini anlamamız açısından önemlidir. Toplumda yaşanan çatışmalar, siyasal çekişmeler, yönetim, yasaların değişmesi, devletin gerekliliklerin ne olması gerektiğinin filozoflar tarafından sorgulanmasıyla çözümler üretilmesini sağlamıştır. Böylesi şartlarda filozofların hangi rolleri üstlendiği ve toplum tarafından bu rollerin nasıl anlaşıldığı önemlidir.

Bu çalışmada Sokrates'in felsefesinin, kendisinden önce ve sonra gelen düşünürlerin, günümüze ulaşan yapıtları çerçevesinde kültürel, siyasal unsurların toplumdaki etkilerine konumuz açısından değinilecektir. Yöneticilerin felsefecilere bakış açısı ve toplumdaki yaşanan çatışmalar bazı diyaloglar çerçevesinde tartışılacaktır. Toplumlarda oluşan her kaos ortamının farklı bir düşünceyle tekrardan toplum yararına uyumlu hale getirilmesi, düşünürlerin önemini bir kez daha fark etmemizi sağlayacaktır. Kısaca felsefenin toplumdaki algılanışı düşünürlerin, yöneticiler ve toplum

[18] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 10.
[19] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 16.

ile çatıştıkları ya da uzlaştıkları durumlar dönemlerin yaşam koşulları ile ele alınarak incelenecektir.

I.BÖLÜM: SOKRATES'İN KİMLİĞİNİN VE YAKLAŞIMININ TARİHSEL ARKA PLANI, TEMEL ÖĞELERİ

1. 1. Sofistlerin Sokrates Üzerindeki Etkileri

M.Ö. 5. Yüzyılın ortalarında, Antik Yunan felsefesi bir değişim sürecine girmektedir. Varlık ve gerçeklik üzerine yapılan sorgulamalar, yerini düşüncenin temelinde insan yaşamı ve eylemi ile ilgili sorulara bırakmıştır. Artık filozoflar sorularını etik, siyaset gibi kavramlara yöneltirken, felsefede insan etkili olmaya başlamıştır. Felsefedeki bu düşüncenin değişime girmesi felsefi, siyasal ve sosyal nedenlerle açıklanabilir. Sofistlerle başlayan Sokrates ile devam eden insan üzerine felsefe yapmak, Batı felsefe geleneğinde *Sofistlik iklimi* olarak adlandırılmıştır. Yunan aydınlanma çağı olarak da nitelendirebildiğimiz bu dönem, dini eleştirilerin[20] de arttığı bir zamandır.[21] Yeni felsefenin asıl sorusu gerçeğin ne olduğudur. Bazı düşünürler insanın gerçeği araştırırken duyusal algılarından hareket ettiğini ve bunun kişiden kişiye değişmesi sebebiyle kesinliğe ulaşmanın mümkün olmadığını savunmuşlardır. Bundan farklı olarak mantıksal aklı düşünmenin merkezine alan felsefecilere göre ise, insan ancak deneye dayalı konularda gerçeğe ulaşabilir. Düşünce tarihinde insanın kendi varoluşunu ve evreni sorgulaması onu hayvanlardan ayıran en önemli özellik olarak sayılmıştır. Klasik dönemde felsefe evreni sorgulamış ve elindeki varlıkların tözünü incelemiştir. İnsan aklı sayesinde tüm evreni sorgulayarak bulduğu cevapları incelemiştir. Bu bakımdan felsefenin doğuşu insan düşüncesiyle özdeşleşirken, sadece bu kapsama indirgenmesi de felsefe için eksik bir tanım

[20] "din eleştirisi:[ing. Religious criticism]. Dinin salt bir insan icadı olduğunu ve tanrısal bir temeli olmadığını gösteren eleştiri. İlk olarak Sofistlerle görülür. Söz konusu eleştiri, Yunan dinine yönelik olmamakla birlikte, genel olarak dinin temellerini sarsmayı amaçlayan bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Protagoras'ın agnostisizmiyle başlayan bu süreç Prodikos'un dini rasyonelleştirme çabasıyla gelişmiş, Kritias'ın dini insanın kültürel icadı olarak görmesiyle doruk seviyesine gelmiştir." Bkz. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 241.

[21] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 30.

olmaktadır.[22] Felsefenin konularını düşünme edimi ile varlık, gerçek, değer kavramlarından var olmaya, öğrenmeye kadar geniş bir çerçevede inceleyebiliriz. Bu bölümde Sofistlerle başlayan ve sonraki dönemlerde de sistemli bir felsefi disipline dönüşen gerçeğin kaynağı ile ilgili tartışmaları Protagoras, Sokrates, Platon ve Aristoteles'in felsefi düşünceleri ile ele alacağız.

Sokrates öncesinde filozoflar gerçeğe ulaşmada kuşku (sanı) yöntemini kullanırken, Sokrates ile hakikate ulaşmada bilimsel diyebileceğimiz metotlar kullanılmaya başlanmıştır. Sokrates, diyalektik[23] yöntemlerle gerçeğe ulaşmanın mümkün olduğunu göstermiştir. Sofist düşüncenin önde gelen isimlerinden biri Protagoras'tır (M.Ö. 481-411). Protagoras'a göre insanlar doğaları gereği kendi başlarına yetersiz kaldıklarından dolayı toplum haline yaşamaya mecburdurlar. Ama adalet kavramı olmadan insanların toplumda iş birliği ile bir arada yaşamaları mümkün değildir. Protagoras'ın "insan her şeyin ölçüsüdür" düşüncesi toplumda herkesin farklı inançlara ve ihtiyaçlara sahip olması üzerine temellendirmektedir. Devletteki düzensizliklerin iyi yasalarla giderilebileceği, toplumun nasıl düzenleneceği, toplumun değerlerinin yeni nesillere nasıl aktarılacağı gibi konuların eğitim ile öğretilmesini ilk olarak Sofistler gündemlerine almışlardır.[24]

Protagoras'ın yapıtlarından hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. Hakkında edineceğimiz kaynaklar Platon'nun diyalogları ve başka düşünürlerin yapıtlarıdır. Protagoras hakkında kesin diyebileceğimiz iki konu var; birincisi onun bir göreci (relativist) olmasıdır. İkincisi ise döneminin ünlü bir eğitimcisi ve verdiği dersler karşılığında para almasıdır.[25] Protagoras'ın

[22] Ali Taşkın, "Sofistlere Özel Bir Referansla Bilginin Kaynağı ve İmkân Üzerine Yapılan Tartışmalar", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, Sivas 2003, s. 200.
[23] "diyalektik" [ing. Dialectic): Yunanca tartışma sanatı anlamına gelen dialektike tekhne'den türeyen bir terim olarak, genelde akıl yürütme yoluyla araştırma ve doğrulara ulaşma yöntemi. " Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 244.
[24] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 31.
[25] Walther Kranz, *Antik Felsefe*, Çev. Suad Y.Baydur, 2. Baskı, Sosyal Yayınları, İstanbul 1994, s. 194.

öğretisinde, doğruluk insana göre değişiklik göstermekteydi. Bu nedenle tek bir doğrunun mümkün olmadığını savunmuştur. Çünkü insanlık tarihinde ne kadar gerçek türü varsa doğru ve yanlış bakımından o kadar ölçüye ihtiyaç olduğunu düşünmüştür. Bundan dolayı "bir gerçeği bilebilmek için herkesin kendi ölçüsü bulunmaktadır"[26] görüşünü savunmaktadır. Platon, *Theaitetos* diyaloğunda, Protogaras'ın bu konuya verdiği örnekle rüzgâr estiğinde kimisi için sıcak kimisi için soğuk hissedilmesinin, insanların duyularındaki farklılıklardan dolayı gerçeğe ulaşmada problem yaratacağını belirtmektedir. Protagoras'ın bu anlayışı diğer sofist filozoflar ve çağdaşları tarafından çok tartışılarak verilen cevaplar üzerinde çekişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur.[27]

Platon, *Theaitetos* adlı yapıtında, Protagoras'ın görecelik anlayışını, insana görelik yaklaşımı kapsamında, duyumların algısını, sınırlandırılan inançların, düşüncelerin, yargıların da göreli olduğu düşüncesini tartışmaya açar. Sokrates, Protagoras'ın göreceliğini şu şekilde açıklamaktadır: Aynı kişi aynı şeyi farklı koşullar altında iyi ya da kötü olarak algılayabilmektedir. İnsanın iyi olup olmama durumu ise hakikatten uzaklaşmasını sağlayarak onun kendi göreceliğini yansıtmaktadır. Sofist düşüncenin merkezindeki bu anlayış temelinde insanın kendisinin hissettiği durumu özetlerken kendine has görelilikten beslenmektedir. Sokrates'e göre, sofist Protagoras'ın "insan her şeyin ölçüsüdür" düşüncesi tartışmalı bir konudur.[28]

---

[26] *"bütün şeylerin ölçüsü insandır, var olanların var olduğu, var olmayanların var olmadığı için… Her bir şey bana nasıl görünürse benim için öyledir, sana nasıl görünürse yine senin için de öyle… Üşüyen için rüzgâr soğuk, üşümeyen için soğuk değildir."* Bkz. Walther Kranz, *a.g.e.*, s. 194.

[27] Platon, *Theaitetos*, 1. Baskı, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2016, s. 57-60.

[28] Platon Theaitetos'ta bilginin kişiden kişiye değiştiğini Sokrates ile Theaitetos arasında geçen şu konuşma ile belirtmektedir.

"*Sokrates: Var olanlar ve var olmayanlar için her birimizin ayrı bir ölçü olduğu; şeylerin birbirimize başka türlü, bir diğerimize başka türlü olduğu ve göründüğü; bu konuda her birimizin diğerinden çok farklı olduğu. Üstelik ben bilgeliğin ve bilge adamların var olmadığını hiç söylemedim; aksine benim bilge dediğim kişi, içimizden biri için kötü olan ve kötü görünen şeyleri değiştirerek onları iyi olan ve iyi görünen şeyler haline getirendir(…) Aynı şekilde eğitim de de, durumlar arasında iyi olmayandan iyi olana doğru bir değişiklik yapılmalı: bu değişikliği hekim ilaçlarla, Sofist ise sözlerle yapar. Fakat yine de hiç kimse yanlış düşünen birini sonradan doğru düşünür hale getirebilmiş değildir. Çünkü var olmayanları düşünmek imkânsız olduğu gibi, kişinin o anda yaşadığı şeylerden ayrı düşünmesi de mümkün olmamaktadır. Öyle sanıyorum ki ruhu kötü haldeki biri ruh haliyle aynı türden şeyleri düşünürken iyileşince tam tersini düşünecektir. Ve kimi tecrübesizler hepsi bu görünüş olan bu iyi sanıları doğru diye adlandırırlar. Bana gelince, bunların diğer türden olanlara göre daha iyi*

"İnsan her şeyin ölçüsüdür." düşüncesi, felsefede değişim yaratırken, düşüncede oluşturulan soyut varsayımlar pratik yaşamda değer bulsa da, görecelik diyebileceğimiz yöntemlerde toplum açısından tehlike yaratan uygulamalar ortaya çıkmıştır. İnanç konularının eleştirisi amaçlanmadığı halde eski düşüncelerdeki alışkanlıkların sorgulanması toplumdaki filozofların tehlikeli olarak görülmeye başlanmasına neden olmuştur. Devlet ve toplum arasındaki çatışmaların sebebi olarak filozoflar gösterilmeye çalışılıyordu. Oligarşi darbesi ve Otuzlar Rejimi sırasında Sokrates Atina'da güvendeydi. Demokrasi yeniden kurulduktan sonra Atina tanrılarını yok saydığı, gençleri yozlaştırma suçlarıyla mahkemede yargılanmıştır. Muhtemel bu suçlar affın geçersiz olduğu siyasi suçlamalar olarak yapılmaktadır. Bu her koşulda Atinalıların demokrasiye karşı olanlara mesela filozoflara şüpheyle baktıklarının kanıtıdır. Tanrıların ne olduklarının sorgulanması ya da var olup olmadıklarının cevabının aranması ile devletin kutsallığının eleştirilmesi bazı çevreleri rahatsız ederek dinsel olmaktan ziyade pratikte belli sınıfın menfaatleriyle çelişmekteydi. Bu düşüncelerin toplumda da bilinmesinden rahatsız olan yöneticiler bu gelişmelerin önünü kesmek için toplumda yeri olan düşünürlere toplumsal ya da siyasi yönden suçlamalar yöneltebiliyorlardı.[29] Protagoras'ın "Tanrılar Üstüne" adlı fragmanında "tanrıların ne var olduklarını ne de var olmadıklarını bilebilirim, bu konudaki gerçek bilgi için insanın ömrünün kısalığı ve konunun karanlığı gibi birçok engel vardır"[30] düşüncesi yüzünden yargılanarak sürgün cezası almıştır. Yazmış olduğu yapıtlar Atina'da yakılmıştır.[31] Protagoras'ın bu düşüncesi bizde tanrı tanımaz olduğu düşüncesi uyandırmasa da o günkü devlet ve siyasi yapının toplum üzerindeki etkisini anlamamızı sağlamaktadır.

---

olduklarını, fakat hiçbir şekilde daha doğru olmadıklarını söylerim. (...) Bilgeler ve iyi hatiplerde aynı şekilde kendi adalet görüşlerine uygun olarak, devletleri için kötü olanların yerine faydalı olanları koyarlar." Platon, *Theaitetos*, s. 60.

[29] Ellen Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara*, Çev. Oya Köymen, 1. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2009, s. 69.

[30] Tam metin için Protogarasın öğretileri Bkz. Walther Kranz, *a.g.e*, s. 194.

[31] Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 442.

Protagoras sonrası Sokrates'in de mahkemede tanrıları tanımamak suçuyla yargılanması ilerleyen kısımlarda toplumun felsefi düşünce ile olan çatışmasını görmemizi sağlayacaktır.[32]

Sokrates, sofist düşünceyi geliştiren filozoflardandır. Sofist düşünürlerin savunduğu iyi- kötü, doğru – yanlış kavram bakımından hem aynı hem de birbirlerinden ayrıydı. Cümleleri istedikleri yöne doğru çekebilmede bu kavramlar onlara konuşmalarında üstünlük sağlıyordu. Sokrates verdikleri bu eğitimi tam da bu yüzden uygun bulmuyordu. Sokrates'e göre doğru ve yanlış, kavram bakımından aynı şeyi ifade etmemektedir. Çünkü çoğu zaman inançlar insanlara zaman veya mekân farkından dolayı iyi-kötü, doğru-yanlış olabilmektedir. Peki, bu kavramlar aynı koşullar altında insanlara aynı ölçüde doğruluk sağlayabilirler mi? Karşıt önermeler aynı anda hem doğru hem de yanlış olabilirken bu çelişik durum nasıl çözülebilir? Bu soruların cevapları soyut kavramların göreceli bağımlılığından kaynaklanmaktadır.[33] Sokrates sonrası Platon ve Aristoteles mantıksal uslamlamalar ve görecelik arasındaki ilişkileri çözümlemeye çalışmıştır. Platon, Demokritos ve Aristoteles bu önermeleri yorumlamıştır.[34]

Protagoras'ın görüşü doğrultusunda Aristoteles şu eklemeyi yapmıştır. Karşıt kavramların doğruluklarının mantıksal olarak açıklanması için Protagoras'ın kişinin kendisine görünen şekliyle doğru olması görelik kavramında ancak kendisine görünen şeyin zaman, anlam ve aynı koşullar altında yaşanmasını doğru kabul etmektedir. Aynı koşulları sağlayan

---

[32] Laszlo Versenyi, *a.g.e.,* s. 47-48.

[33] " *(...)Eğer varsak, oluyorsak, oluşuyor ya da oluşturuluyorsak bu birbirimizle olur; böylece, varlığımızın başka hiçbir şeye hatta kendimize bile değil, birbirimize bağlı olması zorunlu. Sonuç olarak her şey birbirine bağlı. Birisi kalkıp da bir şeye "bir şey" ya da "olacak" diye adlandırışa, onun bir şey, bir şeyin ya da bir şeye göre olduğunu da söylemeli. Fakat o şeyin kendi başına bir şey olduğunu, var olduğunu veya oluştuğunu söylenmemesi gerektiği gibi, hiç kimsenin de böyle konuşmasına izin vermemeli. İşte deminden beri konuştuklarımız bu anlama geliyor. O halde bana etki eden şey başkası için değil yalnızca benim içindir; onu yalnızca ben algılayabilirim, başkası değil. Bu durumda, benim algım bana doğrudur. Çünkü daima benim varlığıma aittir ve Protogoras'a bakılırsa benim olanların var olduğuna ve benim olmayanlarınsa var olmadığına karar verebilirim."* Platon, *Theaitetos*, s. 46.

[34] Platon ve Demokritos: bütün şeylerin ölçüsü tanrıdır. Bütün insanlar için aynı şey iyi ve doğrudur; tabi biri için bu öteki için şu hoştur. Aristoteles: geometrinin duyularla algılanabilir olması doğru değildir öyle olsa bunlar gelip geçince onun da yok olması gerekirdi. Bkz. Walther Kranz, *a.g.e.*, s. 195.

önermelerin doğruluk ilkesine uyup uyulmamasından bahsedebiliriz. Bu durum Protagoras'ın felsefi düşüncesinde retorik[35] sanatının kullanılmasını sağlamıştır.[36] Sofistliğin daha sonraları çok eleştiri almasının sebebi retorik sanatıyla özdeşleşmesi olmuştur. Aristoteles, sofistliğin yanıltıcı akılcılığına karşı çıkarken sofistlerin kullandığı yöntemleri didaktik, dialektik, çözümcü, kandırıcı olarak dört maddeyle sıralamıştır.[37] Onun için sofistlik, sahte ve insanı yanıltan kavramlardan oluşurken bilimsel kanıtlamalara dayandırılıyor izlenimi vermekteydi. Aristoteles bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Felsefe, felsefi hayata ilişkin erekleri açısından sofistlikten ayrılmaktadır. Felsefe somut gerçekleri üretiyorken sofistlik ancak görüntüde felsefeyi yansıtmaktadır, sahte felsefedir."[38] Sofistlerle birlikte felsefede kuşkuculukla gerçeği elde etmekten ziyade nasıl elde edeceğimiz önemsenmiştir. Platon'un duyu dünyası düşüncesi, Aristoteles'in bilimin temel amacı içine inancı eklemesiyle felsefede inanç kültürü yeniden doğmuştur. Felsefedeki bu değişim Rönesans sonrasına kadar düşünce sistemindeki olağanüstü başarılarına ara vermiştir.[39]

Antik Yunan'da düşünce sisteminin gelişim göstermesi maddi durumu iyi olan aristokrat kesim tarafından desteklenmekteydi. 5. Yüzyılın ortalarında başlayan Yunan demokrasisinin ticaret ile yapısının değişmesi ile aristokratların devlet yönetimindeki ağırlığını azalmaya başlamıştır. Ticaretle uğraşan kişilerin sonradan burjuva sınıfı olacak kişilerin zenginleşmesi sonucu devlet yönetiminde kendilerini temsil edebilecek yani siyasal dersleri

---

[35] "[rhetorica]Eski Yunanca rhetorikos (konuşmacıya ilişkin olan, yetenekli bir konuşmacı olmaya uygun olan- sıfatından türeyen rhetorike tekhne (konuşmacının sanatı; konuşma sanatı hem kuramsal hem de kılgısal anlamda) terimi ile karşılanır. Bu sanatı uygulayan kişiye ise, Eski Yunanca rheo (söylüyorum, konuşuyorum) fiilinden türemiş bir isim olan rheter (konuşmacı- Ili.9, 443) ya da rhetor (toplum önünde konuşan kişi; dava savunucusu; belagat öğretmeni) denir. Rhetor kelimesine ilişkin olarak rhetoreuo fiili ise söz sanatını icra etmek, toplum önünde konuşmak, söylev vermek anlamına gelir. Bu fiille bağlantılı olan rhetoreia terimi ise toplum önünde konuşma, pratik konuşma, söylev anlamında kullanılır." Çiğdem Dürüşken, *Antik Çağda Doğan Bir Eğitim Sistemi: Rhetorica- Roma"da Rhetorica Eğitimi*, Kanaat Basımevi, İstanbul 2001, s. 1.

[36] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 55.

[37] Bertrand Russell, *Batı Felsefe Tarihi*, Çev. Muammer Sencer, 4. Baskı, Say Yayınları, s. 45.

[38] Mahmut Kaya, *İslam kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, Ekin Yayınları, İstanbul 1983, s. 109.

[39] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 184.

kendilerine aktaracak bir eğitmen kitlesine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Sofistler bu ihtiyacın sonucu ortaya çıkan parayla siyaset ve yönetim sanatı veren eğitmenlerdir. Sokrates'in sofistleri eleştirmesinin sebebi, alışılmış olan felsefe ve filozof tabirlerine aykırı davranmalarıydı. Sokrates, alışılagelmiş bir gelenek olan felsefenin, Phythagorasçı felsefe anlayışıyla yani bilgeliğin dostlarla özellikle birbirini seven kişilerle yapılabileceği görüşünü savunmaktadır. Nitekim bu bilgelik insanın dünyadaki bağını kopartarak onu insanı özgürleştiren bir durumdur. Oysa sofistler verdikleri eğitim karşılığında para alarak bu dünyanın özgürlüğünden mahrum kalmışlardır. Onlar diledikleri sevdikleri kişilerle sohbet edip bilgelik öğrenmek yerine, parası olan herkesle konuşmak ve onlara ders öğretmek zorunda kalanlardır. Ve Atina'nın özgür filozofları için akıllarını ya da düşüncelerini para karşılığı satmak hiç de iyi bir şey değildir.[40]

Sofist sözcüğü kelime anlamı olarak "bilge" demektir. "Bilge kılmak" kelimesi ise sofistler tarafından öğrencilerine verdikleri eğitim karşılığı bilgelik vadettikleri için kullanılmıştır. Sofistlikten önce felsefi düşünce daha çok tanrısal kökenli ve inançlar üzerineydi. Sofistlikle birlikte phusis-nomos yani doğa-uzlaşım karşıtlığında çoğunlukla nomos'un savunuculuğunu yapmışlardır.[41] Örneğin Herakleitos'a göre her şey bir nehir ve uçucu bir andır bu yüzden nesnel gerçeklerden söz edilemezdi. Parmendies doğrunun tek olduğunu kabul etse de duyularla algılanan dünyanın bir aldatmacadan ibaret olduğunu belirtmiştir. Sofist düşünürler de bu varsayımlardan daha fazlasını dile getirmemişlerdir. Ünlü Sofist Gorgias, *Hiçlik ve Doğa Üzerine* adlı yapıtında gerçeğin, göz, kulak ya da akılla kavranamayacağı görüşünü savunurken, Aristoteles gerçekliğin kişiye göre değişebileceği görüşünü belirtmektedir.[42]

[40] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 32.
[41] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 32.
[42] Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Aca, 1. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1999, s. 228.

Kelimelerin kişiye göre değişmesi retorik sanatının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Platon, *Protagoras* adlı diyaloğunda sofistlerin mesleği sayılan retorik sanatının özü üzerinde durmuştur. Bu yapıtında Protagoras'ın "Sofist olduğumu ve insanlara öğretmenlik yaparak eğitim verdiğimi kabul ediyorum. Çünkü insanlara verdiğim eğitimle her gün daha iyi bir adam olacaklarını kamu işlerini ve evlerini nasıl düzenleyeceklerini ve devlet işlerinde nasıl en yükseğe çıkılabileceğini öğretmede herkesten daha iyi olduğumu düşünüyorum"[43] açıklamasıyla Protagoras'ın kendisini siyasette devlet yönetiminde insanları bir yurttaş olarak geliştirdiğini anlamaktayız. Protagoras'ın bu felsefi duruşunu eleştiren Platon, bu diyaloğunda sofistlerin eğitim tarzından bahsetmektedir. Platon bu felsefi düşünceyi gençlerin sadece eğitim hayatlarının bir kısmını ele alarak sadece geleceğin devlet adamı yetiştirilmesinden ibaret görülmesini eleştirmekteydi. Platon için felsefe hayatın tüm alanını kapsayan ve ömür boyunca yapılacak bir uğraş olmalıydı.[44] Bu ise erdemli bir kişi olarak mümkün olabilirdi.

Platon, erdemin doğasının ne olduğunu ve insanlara nasıl kazandırılabileceğini *Protagoras* ve *Theaitetos* adlı diyaloglarında ele almıştır. *Theaitetos,* Platon'un bilgi üzerine diyaloğudur. Bu diyaloğunda Platon, yaşamda olması gereken bir filozof tanımını araştırmaktadır. Sofistler yani kendilerini yol gösterici olarak tanımlayanlar, Sokrates'in konuşmaları üzerinden ele alınırken Platon'a göre filozof ünlü olmak için değil, yeryüzünde ve gökyüzünde olan her şeyi ölçüp tartacak, her şeyi duyumsayacak ama pratikte toplumun gerçek bir filozofu anlayabilecek kapasiteleri olmadığı görüşünü savunduğundan, onlardan uzak duracaktır. Platon, insan doğasının sınırlarını bilerek gerçek filozofluğun ruhun ölümsüzlüğüyle olabileceğini *Phaidon* adlı diyaloğunda açıklamıştır. Filozofun kendini toplum içinde belli etmemesi gerektiğini savunan Platon o dönem içerisinde gerçek filozofun değerinin anlaşılamayacağını ve işe

[43] Platon, *Protagoras*, Çev. Furkan Akderin, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2014, s. 34.
[44] Platon, *Devlet*, Çev, Hasan Ali Yücel, 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 12.

yaramaz biri olarak görüleceğini düşünmektedir. Bunun sebebini Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesinde görebiliriz.[45]

Sokrates, Platon'un *Theaitetos* adlı diyaloğunda Theodoros ile konuşmasında şöyle sormaktadır: "Felsefe hakkında ucuz laflar edenleri kim ne diye konuşsun ki? Her şeyden önce bu yol göstericiler gençliklerinden itibaren çarşıdan bir haberdirler. Mahkeme, meclis ya da devletin herhangi bir yerine gitmekten de yoksundurlar. Yasa ve genel konular hakkında da bilgileri yoktur. Egemenlik mücadelesi ya da devlette kimin iyi ya da kötü olduğu umurlarında bile değildir. Tüm bunlar filozofun bile bilemediği şeylerken bunun nedeni iyi şöhret değil beden olarak burada zihin olarak her yerde olmasından kaynaklanmaktadır. Filozof var olanların her birinin bütünlüğü üzerine düşünür hazır bulunan şeylere tenezzül etmez."[46] Platon burada filozofun düşüncesinin sıradan şeylerle meşgul olmaması gerekir derken, görüş bağlamında Yunanca, küçük hesapçı, kirli, pis düşünceler anlamıyla bir arada kibirlenmek anlamına gelmektedir. Bu yüzden devleti yönetme işinin filozoflar tarafından yapılması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü ancak gerçek bir filozof yönetimde kitlelerin yozlaştırıcı etkisi altında kalmadan insanları yönetebilir.[47]

Devleti yöneten kişilerin hangi özelliklere sahip olması gerektiği düşünürler tarafından ele alınırken, Antik Çağ ve öncesi genellikle devletleri yöneten kişilerin Tanrı ve inanç kaynaklı olduğunu görebilmekteyiz. Sofistler kendilerinden önce gelen doğa filozoflarından farklı olarak Tanrı ve din kavramına şüpheyle yaklaşmışlardır. İnsan aklının da dine yönelik bir amacının olup olmadığını sorgulayarak, tanrısal kavramlar, tanrılarla ilgili geleneksel fikirler felsefeyle birleşmiştir. Artık logos[48] ile doğanın rasyonel

[45] Platon, *Phaidon,* Çev. Furkan Akderin, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2015, s. 80-82.
[46] Platon, *Theaitetos*, s. 70.
[47] Platon, *Theaitetos*, s. 70.
[48] "logos. Antik Yunan düşüncesinde, söz, konuşma, düşünce, akıl, anlam, açıklama; bir şeyin her ne ise o olmasını sağlayan nedenler; belli bir disiplinde, fenomenleri açıklamak amacıyla kullanılan yöntem ve ilkeler; bir şeyi bizim için anlaşılır kılan temel, dayanak anlamına gelen sözcük." Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 552.

eleştirisinden ziyade, logos odaklı bir düşünce yapısının tanrısal bilgelikle birleşimden bahsedebiliriz. Sokrates Delphoi kâhinine en iyi devlet düzenin nasıl olacağı sorusunu sormuş ve aldığı cevap devletin geleneksel dini ritüellerini devam ettirebilmesi olmuştur.[49] Böylece dini ritüeller bazı Sofist düşünürler ile de inançların bilgelikle bağdaştırılarak devletin korunması gerektiği yönünde savunulmuştur.[50]

İkinci Kuşak Sofistlerden Antiphon, Hippias, Platon'un *Gorgias* Diyaloğundaki Kallikles gibi düşünürler, devletlerde var olan yasaların ve geleneksel adetlerin sadece insanlar tarafından konulmuş keyfi kararlar, pratik açıdan ise dinin eleştirisi olarak görülmüştür.[51] Bu düşünceyi geliştirerek savunan bir diğer önemli düşünür ise Hippias'tır. Hippias'a göre doğa ile yasa karşı karşıya geldiklerinde pozitif yasalar yani insan ürünü olanlar, insanları sınıflı bir toplum olmaya mecbur bıraksa da yurttaşlık (yurttaş-yabancı, Helen-barbar vb.) kavramının insanları doğal yasa tarafından akraba, kardeş olmaya zorladığını belirtmektedir. Yasaların zorla kabul ettirilmesi yöneticilerin ikna kabiliyetlerinin olmasını gerekli kılmıştır. Bu eğitimi zenginlere sağlayan sofistler ise siyasette başarıyı sağlayan güçlü düşünürlerdi. Platon'un sofistlerde eleştirdiği bu nokta, onların siyaset yönetiminde demagoji yani ikna sanatını kullanarak insanları yanıltmalarıydı. Retorik dersini alan kişiler coşkulu anlatımlarıyla toplumu etkileyebiliyorlardı. Nitekim Sofistler, tüm Atina'yı etkileyebilen hitabet ustalarına dönüşmüşlerdi. İnsanlara kalabalıklar karşısında nasıl konuşmaları gerektiğini ve savlarını nasıl savunacaklarını öğreterek, tartışmanın sonucunda rakibini alt etme yollarını göstermişlerdir.[52]

Platon, *Theaitetos* adlı diyaloğunda, sofistlerin yaptığı ikna yöntemiyle, bilgelerin kendi adalet görüşleri doğrultusunda devletleri

[49] Werner Jaeger, *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*, Çev. Güneş Ayas, 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2012, s. 238.
[50] Werner Jaeger, *a.g.e.*, s. 247.
[51] Werner Jaeger, *a.g.e.*, s. 244.
[52] Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, Çev. Özcan Doğan, 1. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011, s. 38.

yönetebileceklerini düşündüklerini savunmaktadır.[53] *Theaitetos*'un içerdiği bu paragraflarda doğruluk ve görecelik kavramları, Sokrates tarafından değer ve adalet kavramlarıyla sorgulanmıştır. Doğadan ziyade yapay olan yasalar geçerli oldukları sürece iyidirler, yürürlükten kaldırıldıklarında yasal olsalar dahi iyi ve devlete yararlı olamazlar. Bu yüzden yasaların iyi ve adaletli olmaları göreli olarak mümkün olmamaktadır. Bu durum bilge kişilerin toplumdaki işlevini artırırken, Platon'un *Theaetetus* diyaloğunda tanımladığı gibi siyaset sanatını önemli hale getirmektedir. Bu bağlamda siyaset sanatının görevi, bilge kişiler aracılığıyla doğadan gelen özelliklerin iyi olanlarının sürdürülmesi ve toplumu yöneten yasaların, inançlar ve iyi davranışlar ile arasındaki bağın devam ettirilmesi için gereklidir. Bu da insan doğasının iyice anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü insan doğası gereği, inançlar, alışkanlıklar, gelenekler, yaşam biçimi vb. durumlar, devletlerin farklı yönetimsel işlevlerinin olmasını sağlamıştır. Eğer tüm insanlar aynı yaşam standartlarına ihtiyaç duysalardı hangi yasanın daha iyi olacağı tartışılmayacak siyaset sanatı da meydana gelmeyecekti. Siyaset sanatında insanın eğitilmesi bu yüzden önem kazanmıştır. Nasıl bir çiftçi toprağı ekerek ekinlerin gelişimini sağlıyorsa, sofistler de insanın doğuştan gelen yeteneklerinin ortaya çıkmasını eğitimle sağlayarak toplum ve devlet yapısının gerekliliklerini sorgulamışlardır.[54]

Toplum ve ideal devlet yönetiminin nasıl olması gerektiği üzerine olan sorular Sofistlerin verdikleri eğitimin amacını yansıtmaktadır. Onlara göre yasalar insanlar için ortaya konulmuş adil bir ceza sistemidir. Yasalar bir şekilde toplumda uygulanmalı ve insanlar bu şekilde eğitilmelidirler. İnsanlar toplumsal ve siyasal yaşamda toplumdan bağımsız bu yetkinliğe ulaşamayacağından siyasi yapı olarak devlet bu işi eğitmenler aracılığıyla yapmak zorundadır. Protagoras'ın siyasi ve hukuk alanındaki düşünceleri, tanrısal ya da doğa kaynaklı ceza sistemlerinin, insanlar tarafından kabulü ve itaati temeline dayanmaktadır. Çünkü yasalar her ne kadar belli kurallara

[53] Platon, *Theaitetos*, s. 60.
[54] Platon, *Theaitetos*, s. 63-64.

uymayı zorunluluk haline getirse de ihlal edildiğinde de yasanın yaptırım gücü kendinden önceki dönemlerde olduğu gibi devamlılık arz etmektedir. Sofistler toplumun düzeni için yasaların yaptırım gücünün farkında olarak yasaların devamlılığını sağlamak için belirli ölçütler getiren kimselerdir.

Protagoras, Solon yasalarında[55] yurttaşlara seslenirken onları yasa koyucular olarak nitelendirmektedir. Kamusal alanda aktif olan yurttaşların yasaları düzenlemede retorik-hitabet sanatını kullanmaları, eğitimin ün kazanmasına yardımcı olmuştur.[56] Tiran[57] veya kral olabilmenin yolunun hitabet sanatından geçtiğini fark eden önderler, Atina'ya gelerek sofist düşünürlerden para karşılığı dersler almaya başlamışlardır. Atina devletinin en ünlü yöneticilerinden olan Perikles'in şöhreti iyi bir hatip olmasından kaynaklanmaktaydı. Konuşmalarını fizyolojiyle, yani doğa bilimleriyle betimleyerek sofistlik eğitimini kullanan Perikles'in kendini kısa yoldan anlatabilmeyi başarabildiği görülmektedir. Perikles retorik sanatını kullanmakla gurur duyardı.[58] İkna etme sanatındaki yetkinliği demokrat bir önder olabilmenin zorunluluğundan kaynaklandığı belirtilmektedir.[59] Onun için demokrasi bir uzlaşım metoduysa retorik sanatı devlette uyum sağlamanın bir zorunluluğudur.[60]

Retorik sanatı, siyasal sorgulamadan farklı olarak, Sokrates için Sokratik sorgulamalara, Platon'un diyalektiğine, Aristoteles'in mantık ve

---

[55] Atina yargıç-kralı Solon 594-591. Aristoteles demokrasiyi Solon ile birlikte başlatır. Zenginlik ya da doğum itibariyle eşit olmamalarına rağmen tüm vatandaşlar üzerinde en azından ilkesel olarak eşit şekilde uygulanan ve site biçimini almış olan bir siyasi iktidarın kurulması Solon dönemi olarak adlandırılır. Bkz. Michel Foucault, *Bilme İstenci Üzerine Dersler*, Çev. Kerem Eksen, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 97-98.

[56] Laszlo Versenyi, *a.g.e*, s. 68.

[57] "Tyran: sözcüğün kökeni Lydia dilinde "bey" ya da "efendi" anlamına gelmektedir. Oligarşi İle yönetilen kent devletlerinde, yönetimi zorla, yasal olmayan bir şekilde ele geçiren kişiye tyran (zorba-despot) denmektedir. M.Ö. 7.ve 6. Yüzyıllarda görülen tiranlar, genellikle toplumun üst sınıflarından ortaya çıkıyor ve yönetimi ele geçiriyorlardı. Bazı kent devletlerinde tiranlar krallıkla demokratik yönetim arasındaki geçiş sürecinde ortaya çıkmışlardır." Bkz: Oğuz Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1998, s. 53.

[58] Egon Friedell, *a.g.e.,* s. 188.

[59] Alaeddin ŞENEL, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970, s.244.

[60] Laszlo Versenyi, *a.g.e.,* s. 70-71.

düşüncenin logostaki ayrımına öncüllük yapmıştır.[61] Aristoteles, *Poetika* adlı eserinde tragedya ozanlarının kendi düşüncelerini oyun karakterlerinin arkasına gizlediğini ifade etmiştir.[62] Antik Yunan döneminde komedya sanatının ünlenmesi ve düşünürlerin Atina'da özgürce fikirlerini söylemeleri hitabet sanatının güçlenmesiyle ilgilidir.[63] Tragedyalarda toplumsal yaşam canlandırılırken çoğunlukla ünlü devlet yöneticileri de mizahın etkisiyle eleştirilebiliyordu. Aristofanes'in Sokrates'i ünlü bir sofist olarak oyununda canlandırması, toplum tarafından tanınan kişilerin de komedyalarda yer aldığını göstermektedir. Sofistlerin verdiği eğitim ile yönetimde söz sahibi olan kişilerin, yasaları kendi çıkarları doğrultusunda adaleti sağlamaya çalışmaları, toplum tarafından yasaların geçerli olup olmadıklarının sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim Sofistler, toplum düzeninin oluşturulmasında genel geçer olan yasalardan ziyade, yöneticilerin otoritesinden bağımsız bir adalet sisteminin olup olmayacağı konusunu düşüncelerinin merkezine almaktadırlar. Sorgulanan ilk düşünce toplumların oluştukları andan itibaren düzeni sağlamada büyük bir işlevi olan din, gerçekten insanların ihtiyacı olan bir sistemin ürünü müydü? Yoksa tiranların ve yöneticilerin toplumları yönetmede kullandıkları bencil kararlar bütünü müydü? Veyahut dine getirilen bu eleştiriler yasal otoritenin yükselişi ya da çöküşü ile bağlantılı görülebilir miydi? Tüm bu sorular yönetim şekillerinin tartışılmasını sağlarken ideal bir yönetim tarzı olarak görülen demokrasi ile yaşamaya zorlanan birçok düşünür, demokrasinin getirdiği yasaların gerçek bir otoriteyi sağlandığından kuşku duymaktaydı. Bu bağlamda toplumda üst sınıfında yer alan yurttaşların, alt sınıf olan halkın inançlarını tanrılaştırarak yasalara bağlama durumu bazı düşünürleri rahatsız ediyordu.[64]

Platon'un yönetim şekillerinden demokrasiyi eleştirmesi bu noktada önemini korumaktadır. Nitekim Platon oligarşik bir çevreden kaynaklı bu eleştirileri mantıklı bulmaktaydı. Kendisi elitist olmamakla birlikte herkesin

---

[61] Laszlo Versenyi, *a.g.e.,* s. 72.
[62] Aristoteles, *Politika*, Çev. Mete Tuncay, 1. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 230.
[63] Egon Friedell, *a.g.e.,* s. 281-282.
[64] Werner Jaeger, *a.g.e.,* s. 244-245.

yani tüm sınıfların yönetimde söz sahibi olmaları Sokrates gibi onunda eleştirdiği bir konu olmuştur. Sokrates, oligarşik bir yönetimde yer almaktaydı. Peleoponnesos (Peleponez) savaşları sırasında Thrasymakhos'un siyasal alandaki "adalet, güçlünün kudretine eşittir" fikrine karşı çıkmıştır.[65] Adaleti sağlamada diğer yöneticilerden farklı bir düşünceye sahip olan Sokrates, güç ve adaleti birbirinden ayırmıştır. Yöneticiler arasında savaş sırasında genelde güçlünün yanında olan adalet anlayışının hukuk ve yasalarla çelişmesi Atina'da, Solon yasalarıyla, yaygın hale gelmiştir. Sokrates'in mahkeme kararları gelenekler, örf ve adetlerin yasal olan adına kullanılırken aklın diyalektik bir eleştiriyle (logos) yargıç rolüne bürünmesiydi. Sofist düşünürler, Antik Yunan'ın savaş zamanlarında "güç, eşittir avantaj sahibi" anlayışının yaygınlaşmasında yer almıştırlar. Sokrates, sofistlerin bu düşüncelerine katılmayarak onlardan ayrılmaya başlamıştır.

Sokrates bu ayrılığın ilk aşamasında ilk olarak "iyiler devleti" kavramını sorgulamaktadır.[66] Platon'un diyaloglarında bu kavramlar Sokrates'in devlet yapısı, toplum düzeni, yöneten düşünür çatışmalarını pratik hayattan yaptığı örneklerle tartıştığını görebilmekteyiz. Toplumda retorik ile halkı yönlendiren yöneticilerin varlığı savaş zamanında mevcut koşullarının kötü olmasının sebebi olarak sofistlerin görülmesine neden olmuştur. Bu bağlamda toplumda bu akımı devam ettirenlere karşı öfke, yozlaşma, çatışma gibi unsurlarının doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu da halk tarafından sofistlere karşı tepki ve düşmanlığına neden olmuştur. Sofistik düşüncenin bu şekilde değişmesini Versenyi şöyle açıklamaktadır: Devletin hukuki ve siyasi yasalarına saldırı, dinin yozlaştırılması, retoriğin gerçek amacından şaşması.[67] Sofist düşüncenin bu sebeplerle amacından sapması, bazı kesimlerin bu düşünceye düşmanca tavırlar sergilemelerinin ardında demokrasiye olan eleştirileri de artırmıştır. Örneğin tüccarların zengin duruma gelerek sofist eğitimciler aracılığıyla siyasal alanda

[65] Platon, *Devlet*, s. 19.
[66] Platon, *Devlet*, s. 18.
[67] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 89.

güçlenmeleri, aristokrat sınıfın tepkisine neden olmuştur. Sofistik anlayışta yaşanan değişimi ayrıntılı bir şekilde ele alırsak, Birinci Dönem Sofistler ve İkinci Dönem Sofistler olarak ayırabiliriz.

İlk Dönem Sofistleri; Protagoras, Gorgias, Prodikos, Hippias ikinci dönem Sofistleri Antiphon, Kritias, Thrasymakhos, Lykophron, Euthydemos ve Kallikles olarak adlandırılabilir. Bu önemli düşünürlerin fikirleri kendilerinden sonra gelen Sokrates ve ardılları olan Platon ve Aristoteles'e ilham kaynağı olurken sofist düşünceden ayrılmalarına da neden olmuştur. İlk dönem sofistlerin en önemli özelliği düşüncenin merkezine insanı koymuş olmalarıdır. Siyaset yapabilmek tüm insanlara eşit sunulduğunda, köle- soylu -aristokrat bir kişinin diğerinden tek farkı parası olan kişinin siyaset sanatının eğitimini alabilmesiydi. O halde Sofistler, toplumda ayrım gözetmeksizin para karşılığı eğitim veren gezginler olarak Atina'da herkesin eşit olduğu düşüncesinin meydana gelmesini sağlamışlardır. Sofistlerin bu düşünceleri kent devletlerini oluşturan yurttaş-köle eşitsizliğini gündeme getirerek yöneticiler ve toplum tarafından kendilerine olan tepkilerin artmasına sebep olmuştur. İkinci dönem sofistler, ilk sofistlerin aksine demokratik yaklaşımı bozan, toplumdaki eşitsizliklerin doğal olmadığının yasalardan kaynaklığını belirtmişlerdir. Toplumların sahip oldukları kutsal nesnelerin varlığını sorgulayarak kutsallığı tartışmaya açmışlardır. Onlara göre devlet ne kutsal ne de doğaldır. Devlet toplumdaki insanların ihtiyaçlarına binaen kurulan insani bir yapıya sahiptir. Bundan dolayı insan nasıl değişiyorsa yasalar da değişebilmelidir. Sofistlerin bu düşünceleriyle geleneksel kalıplar, siyasal düşünceler, din ve kutsallık kavramları gündeme gelmiştir. Böylece Sokratik düşüncenin ilk aşaması oluşmuş, Sokrates, Platon, Aristoteles ile bu düşünce sistemi daha da geliştirilmiştir.[68]

Siyasal düşüncenin oluşmasında adalet kavramının temel olduğunu söyleyebiliriz. Antik Yunan'da yurttaş olabilmenin koşulu devletin yasalarına karşı gelmemesiydi. Tabii bu tek başına yeterli sayılamazdı. Bir insanın

[68] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayınları, s. 31.

toplumdan ayrı olduğu zamanda doğanın emirlerini vicdanıyla yerine getirebilirse gerçek adaletten söz edilebilirdi. Çünkü yasaların insanlar üzerindeki emirleri yapay olarak, doğanınkiler ise zorunluktan kaynaklanmaktadır.[69] Sofistlerin siyasal devlet düzeninin nasıl oluştuğu hakkında görüşleri yüzeyseldir. Bunu Antiphon'un *Hakikat Üzerine* adlı fragmanında, Sofistlere göre genel kabul görmüş ahlaki kuralların ve devletin yasalarının geçerliliği ve kökenini sorgulamadıklarından anlayabilmekteyiz. Oysa Antiphon'a göre yasalar yasa koyucunun toplumun bireylerine vurduğu zincir olarak tanımlanır ve insan doğasına tamamen karşıdır. Nitekim insan davranışının doğal sonucu işin sonucunda haz veya acı duymasıdır. Dolayısıyla zincir altındaki bir birey zincirden kurtulduğu ilk anda bu yasalara karşı davranacaktır. Çünkü zorlama ile itaat edilmesi sağlanan yasalar, zor kullanım ortadan kalkınca itaat unsurunu kaybedecektir. Bir diğer faktör ise davranışın yapılmasında tanıkların olup olmamasıdır. Bir insanın davranışlarına tanık olan birinin varlığı yasalara uymada belirleyicidir. Yasalar karşısında tanık olmadığında insan farklı davranabilecektir. Böylelikle Antiphon, doğal olan ve ittifak sonucu oluşan yasalar için ahlak ve adalet arasındaki ayrımı tartışmaya açmıştır.[70]

Antiphon'un doğal hukuk ile pozitif hukuk arasındaki yapmış olduğu ayrım birbirlerine karşıt fikirler gibi görünmelerine neden olmaktadır. Yasaların getirmiş olduğu emirler doğaya takılan zincirlerden farklı değildir ve sadece avantaj sağlıyormuş gibi görünmektedir. Oysa yasalara uygun davranmanın amacı çoğunlukla doğaya karşıt olmaktır. Örneğin Hesidos ve Solon yasalarında bu ayrımı net bir şekilde görebilmekteyiz. Hesidos yasalarında güç tanrısaldır ve sonuçlarına verilecek ceza yine tanrılar tarafından verilmekteydi. Solon yasalarında ise adalet kavramı doğal yasa olarak görülürken yasalara karşı gelmenin cezası devlete karşı gelmek olarak anlaşılmaktaydı. Antiphon'un yaptığı ayrım ile yasalarda geçerli olan dini kutsama özelliklerinin tümü reddedilerek adalet ve yasa unsurları mitlerden

[69] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 89.
[70] Werner Jaeger, *a.g.e.*, s. 244.

uzaklaştırılmıştır. Bu durum yasa koyan kişilerin doğruluk ve adaletle olan ilişkisi üzerinde kuşku yaratmıştır.[71] Bu bağlamda Platon *Devlet* yapıtında Thrasymakhus ve Sokrates arasında geçen diyaloğunda güçlü kişilerin yani yöneticilerin adalet üzerindeki etkisini tartışmaktadır.[72] Diyalogda bilge kişinin yanılmayacağını söyleyen Thrasymakhus, Sokrates'i sözüne getirdiğini düşünmektedir. Yanlış, doğru olmayan yasalara uymanın güçlünün lehine olduğunu savunurken, yöneticilerin bu durumdan zarar görmeyeceğini iddia etmektedir. Ancak bu düşüncesi Sokrates tarafından eleştirilmektedir. Sokrates'e göre her sanat kullananların ya da sanatı icra edenlerin yararına olurken çıkarlarına hizmet etmemelidir. Burada savunduğu fikir hekimlik, aşçılık vb. mesleklerde olduğu gibi yasa koyucuların da adaleti çıkarlarına göre değil kişiye göre değişmeyen yanılmaz bir adaleti temsil etmelidir. Sokrates'in adaleti durumlara göre değişmeyen bir olgu ve yanılmayan bir kavramdır. Platon Sokrates'in bu düşüncesini tasvir ettiği ideal devlet ile incelemektedir.

Platon, *Gorgias*'ın ilk bölümünde, devlet kavramının ruhlardan oluşan bir imge olduğu ve insana özgü davranışların devletle bağlantısını anlatmaktadır. Platon, insan ruhu ile toplumu birlikte incelemektedir. Bu metodunda basitten zora doğru sistematik bir düşünce geliştirmiştir. Toplumda hak ve adaleti sağlayabilmenin gereği olarak ideal devlete ulaşmayı denemiştir.[73] Platon'un "iyiler devleti" düşüncesinde adil, haklı, doğru, dürüst gibi özellikleri *Gorgias* diyaloğunda şöyle tartışmaktadır: Kallikles'e[74] göre doğanın kendisi, iyinin kötüden, güçlünün de güçsüzden daha çok şeye sahip olmasının sonucunu adalet olarak gösterirken kaba kuvvet kullanarak amacına ulaşamayan insanın yasalar sayesinde amacına

---

71 Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 90-91.
72 Platon, *Devlet*, s. 23-24.
73 Platon, *Devlet*, s. 225.
74 "Kallikles, Platon'un *Gorgias* diyaloğunda, Sokrates'in hep aynı şeyleri söylemesinden yakınır. Sokrates ise kendisinin aynı konularda aynı şeyleri söylediğini, Kallikles'in ise asla aynı konulara aynı cevapları vermediğini belirtir. Kallikles, sofistler içinde sivrilen bir figürdür. Güçlünün zayıfın kurallarıyla dizginlenmesi fikrine karşı çıkmıştır." Bkz. Platon, *Gorgias*, Çev. Mehmet Rıfat-Sema Rıfat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 18.

ulaştığını ve bunun bir zorbalık olduğunu düşünmektedir.[75] Platon ise toplumların varlığının adaletle sağlandığını ve devamı için hukuk ve yasaların bir devletin zorunluluklarından olduğundan bu durumun zorbalık olarak kabul edilemeyeceğini düşünmüştür.

Yasaların zorunlu olmaları ve bazı yöneticilerin toplumda adaleti sağlayamamaları sonucunda topluma uyguladıkları baskı yöntemleri zorbalık olarak anlaşılmıştır. Nitekim Sofistlerin devletin siyasal yasalarını sorgulamaları toplumu yönlendirdikleri gerekçeleriyle yöneticiler tarafında korku yaratmıştır. Sofistlerin, şehrin tanrılarına inanmadıkları ve yasalara karşı geldikleri düşünülmüştür. Oysaki o dönem filozoflar, tanrılarının yok olduğunu söylememişlerdir. Sadece dinsel inanışların mitlerden kaynaklandığı gerekçesiyle tanrılara atfedilen rollere karşı çıkmışlardır. Dinsel inanışlarda tanrıların varoluşlarına değil tanrıların toplum gözünde psikolojik bir temellendirmeyle ceza mekanizması haline getirilmesini kabul etmemişlerdir. Bunun sebebini insanın varoluşundan itibaren, zorlu doğa şartlarının onun bilmediği şeyleri tanrı olarak mitleştirmesini gerekli kılmıştır. Nitekim yasaların ve hukukun olmayışı ödül ve ceza kavramlarının tanrılar tarafından verildiği inancını doğurmuştur. Bu yüzden insanlar her şeyi gören ve karşılığında ceza verebilecek tanrıları yaratmışlardır.[76] Bu durum insanların topluluklar oluşturmasını ve doğaya karşı bir güç olmasını kolaylaştırmıştır. Tanrı kavramı düşünürler tarafından çokça sorgulanmıştır. Örneğin Ksenophanes, tanrıların çokluğunu çelişkili, akla yatmayan bir olgu olarak tanımlamıştır. Ona göre insanlar ve tanrılar ne birbirlerine benzer ne de düşünce gücüyle sınırlandırılabilirler. Tanrı fikri her şeyi gören duyan ve her şeye egemen olandır.[77] Ksenophanes'in tanrı kavramına çelişkili bakarken tanrıların her şeye egemen olduğunu söylemesi, onun yönetici ya da toplumun inançlarına karşı gelmemeye çalıştığını fark edebiliriz.[78]

---

[75] Gökçe Çataloluk, "Platon'un Gorgias Diyaloğunda Hukuk ve Retorik", *İÜHFM C. LXVI*, S.1, 2008, s. 33.
[76] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 99.
[77] Ernst Cassirer, *Devlet Efsanesi*, Çev. Necla Arat, 1. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 67.
[78] *"Tüm beden, ottur; bu nedenle bütün iyilik, tarladaki çiçek gibidir: ot kurudu, çiçek soldu, çünkü Rabbin soluğu esti üzerinden: elbet halk ottur. Ot kurur, çiçek solar; ama Tanrının sözü sonsuza kadar*

Tarihsel olarak toplumlara baktığımızda kişi özgürlüğünün devlet otoritesine bağlı olduğu sürece meşru olduğunu görürüz. Toplu yaşamın belli kanunları ve zorunlulukları vardır. Örneğin Sokrates'in doğduğu toplumda yaşaması ve orada ölmesi gerekliydi. Sürgün cezasına karşı doğduğu şehirde ölmek istemesi onun düşünce özgürlüğünün bedeliydi. Sokrates'in kendisine sunulan cezalardan ölümü seçmesi, yaşadığı toplumdaki Atinalıları değil aynı zamanda gücü elinde tutan siyasetçileri, düşüncelerle (felsefeciler ile yönetenler arasındaki farkı) söylev sanatının ustalarını (retorikçileri) sorgulamak, kendi çağının en anti demagojik olayıydı. Nitekim ünlü yönetici Perikles'in dostu olan Anaksagoras dinsizlikle suçlanınca, Atina'yı terk etmesi istenmiş o da bunu kabul etmiştir. Anaksagoras'ın ölümden kaçması onu bir simge yapamazken Sokrates'in kendisine yapılan haksızlığın yüzyıllar boyunca görülmesini sağlamıştır. Aristoteles kendisine yapılan benzer suçlamalar ve haksızlıklar karşısında daha dikkatli davranmıştır. Bunun nedenini "Atinalıların felsefeye karşı bir kez daha günah işlemelerini önlemek için" yaptığını belirtmiştir.[79] Toplum ve yöneticilerin nezdinde haklı ve haksız ayrılamıyordu. Bu da yasaların gerçek adaleti sağlamasına engel olmaktaydı. Platon'un *Euthydemos* diyaloğunda bu durumu şöyle açıklanmaktadır.[80] Sokrates ilk olarak topluma erdemi öğreten kişilerin bilge kişiler olup olmadığını sorar.[81] Daha sonra bu eğitmenlerin (sofistler) dil oyunlarıyla kelimeleri istedikleri anlamda kullanarak karşısındaki insanı haksız göstermeye çalıştıklarını toplum önünde ispat eder.[82] Topluma gerçek bilge kişinin kim olduğunu söylerken, Sofistlerin büyülü sözler söyleme

kalacaktır." Bu sözünde evrenin sonlu göreceli ve geçici olduğunu; yalnızca Tanrının sonsuz ve mutlak olduğunu belirtmiştir." George Thomson, *Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler İlk Filozoflar*, Çev. Mehmet H. Doğan, 2. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul 1997, s. 327.

[79] Paul Stonehouse-Pete Allison vd, "Aristotle, Plato, and Socrates: Ancıent Greek Perspectives on Experiential Learning", *Experential Leraning and Education*, London, Routledge 2019, s.5.

[80] "Sokrates bu diyalogda Euthydemos'a savaşta üstün bir komutan olduklarını dövüş sanatlarını, ayrıca mahkemede haksızlık karşısında nasıl kendini savunacağını öğretebileceklerini söylüyor, Euthydemos, ise bunların ikinci düzey işler olduklarını artık erdemle uğraştıklarını belirtir. İnsanlara erdemli olmayı öğrettiklerini iddia eder. Sokrates ise sadece kendilerine inanan inşalarımı yoksa herkese erdemin öğretilebilir olup olmadığını sorar. Bu durumda en iyi öğretmenlere sizler iseniz inandırma ve ikna etme aynı sanat mı yoksa farklı mı? Diye sormaktadır." Platon, *Euthydemos*, Çev. Furkan Akderin, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2016, s. 28-30.

[81] Platon, *Euthydemos*, s. 38.

[82] Platon, *Euthydemos*, s. 33.

sanatından bahsetmektedir.[83] Platon burada gerçek felsefecilerin sofistlerin tersine kalabalık içerisinde konuşmaması gerektiğini söylerken bunun nedeni olarak toplumun anlayabilme kapasitesini kastetmektedir. Çünkü gerçek bir filozof ile toplum arasında farklılık vardır. Toplum gerçek bir düşünürün değerini bilemez. Bu yüzden filozof topluma karşı her düşündüğünü belirtmemelidir. Yöneticiler ve felsefeciler arasında da aynı durum geçerlidir.[84] Platon'un *Menon* diyaloğu bir yönetici olarak tiranlığın amacından bahsetmektedir. Gerçek yöneticinin erdem sahibi olmasının gereklilikleri tartışılmaktadır. Sokrates, Anytos ile arasında geçen diyalogda şöyle ifade etmektedir:

> "*Sokrates: Ayrıca büyük ve bilge bir insan olan Perikles'e bir bak. Oğulları Paralos ve Ksanthippos'u yetiştirdi. Atina'daki diğer insanlar gibi çocuklarına binicilik, müzik ve jimnastik eğitimi verdi. Bunları öğreterek çocuklarını erdemli bir hale sokmak istemedi mi? Elbette Perikles bunu istemiştir, ancak bu eğitimle olacak bir şey değildir. Ayrıca çok az sayıda insanın kendi çocuklarını erdemli kılma yeteneğinden yoksun olduğunu düşünecek olursak, Thukydides örneğini incele (...)"*[85]
>
> *"Anytos: Sokrates! Bence sen insanları suçlamak istiyorsun bana kalırsa dikkatli olman gerekir. Bence sen de bir insana kötülük yapmanın iyilik yapmaktan kolay olduğunu bilirsin. Burada da aynı şey geçerli.*
> *Sokrates: Menon! Anytos kızgın gibi. Aslında buna fazla şaşırmadım. Benim devlet adamlarını suçladığımı sanıyor ve kendisini de devlet adamlarının arasında görüyor. Aslında iftira etmenin ne olduğunu bilmiyor, ileride bir gün öğrenirse beni affedecektir. Öte yandan Menon soruma yanıt ver: Ülkende benzeri durumda erdemli insanlar var mı?*
> *Menon: Elbette (...)*"[86]

[83] Platon, *Euthydemos*, s. 57.
[84] Platon, *Euthydemos*, s. 81-82.
[85] Platon, *Menon*, s. 75.
[86] Platon, *Menon*, s. 76.

Bu diyalogda Sokrates, retorik dersi alarak bir yönetici olunabileceğini fakat para ile erdemin öğretilemeyeceğini belirtmektedir. Erdem sahibi olmayan bir yönetici ise adaletli bir şekilde toplumu yönetemeyecektir. Sokrates ve Platon retorik sanatını bu yüzden eleştirmişlerdir. Onlara göre sofistler eğitim verdikleri kişilerin iyi birer hatip olmalarının dışında bu yeteneklerini kötü amaçlarla kullanılmalarını önemsememekteydiler. Toplum karşısında nasıl konuşulması gerektiğini öğretirken ikna yeteneğinin siyaset üzerindeki etkisini görmezden gelmişlerdir. Yöneticilere bildiklerini söylevlerinde doğru ya da yanlış fark etmeksizin aynı ustalıkla savunmayı öğretmeleri sayesinde akıl söz ile birleşerek siyasal ve sosyal alanda üstün bir konum sağlamaktaydı.[87] Bu düşüncelerinden dolayı Sofistlikten ayrılmaya başlayan Sokrates, kendi yeni düşüncelerinin temelini atmıştır.[88] Sokrates'in bu yöntemini Platon'un gençlik dönem diyaloglarında görmekteyiz. Sokrates, sofistlerin amaçlarından ayrı bir felsefi düşünce geliştirerek, insan ruhuna yol göstermenin hangi yöntemlerle olabileceğini araştırmıştır. Sofistlerin insanlara sunmuş oldukları eğitim yöntemiyle felsefenin özüne insanı koymaları, Sokrates'in insan odaklı felsefesine zemin hazırlamıştır.[89]

1. 2. Sokrates'in Kişiliği Üzerine Görüşler

Tarihten edindiğimiz bilgiler geçmişte yaşananları birebir aktarmadığı gibi elimizdeki kaynaklardan edindiğimiz bilgiler de yazarın düşüncelerinden etkilenebilmektedir. Bu yüzden elimizdeki bilgiler aktaran kişilerin etkisinden kurtulamamaktadır. Bu felsefe tarihi alanı için daha da zor olmaktadır. Nitekim düşünce yazarları yaşadıkları çağın egemen görüşlerine karşı çıkmışlarsa haklarında edindiğimiz bilgilere ulaşmak daha da zor olmaktadır. Çünkü düşünce ve eylemlerinden dolayı yargılanan insanlar, yaşadıkları dönem içerisinde de tarih sahnesinden silinmek istenmiştir. Ünlü

[87] Jacqueline Russ, *a.g.e.*, s. 38.
[88] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 102.
[89] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 107-108.

düşünür Sokrates işte böyle bir düşünce adamıdır. Kendisinin kişiliğine dair farklı farklı Sokrates anlatımları vardır. Bu durum "Sokrates Sorunu" olarak adlandırılmıştır.[90]

Sokrates, Batı Felsefe geleneğinde önemli bir düşünce adamıdır. Düşünceleriyle kendisinden sonra gelen tüm filozofları etkileyerek olağanüstü bir konuma sahip olmuştur. Felsefe tarihinde ahlak ilminin kurucusu olarak tanınmaktadır. O, Felsefeyi gökyüzünden yeryüzüne indirip şehirlerde barındıran, Felsefeyi insanların evlerine sokup, onları hayatları, iyilik ve kötülükler üzerinde düşünmeye zorladı.[91] Burada Sokrates, kendinden önceki düşünürlerin aksine evrenle ilgilenmek yerine insanı düşüncenin merkezine almıştır. Sokrates, Anaksagoras'ın doğa felsefesi üzerine yazdığı eserleri okumuş yalnız aradığı şeyi bulamadığını belirterek hayal kırıklığına uğramıştır. Bu bağlamda, doğa felsefecilerinden uzaklaşarak, felsefesinin merkezine insan için iyi olan yaşamı yerleştirir. Bu yönden baktığımızda gerçekten de felsefe Sokrates ile gökyüzünden yeryüzüne inmiş olmaktadır. Böylece insan, doğadaki değişimlerden ziyade kendi özüne yönelerek kendini bilme ilkesini gerçekleştirmiş olur. Kendini bilme kavramı, insanın kendine yönelmesi, insanın kendisini tanıması ve anlamaya çalışması demektir.[92] Sokrates'in maddi dünyadan ziyade insan ruhuna değinerek, insan yaşamının yalnızca erdemli bir hayat sürmesiyle anlamlı olacağı onun felsefisinin temel düşüncesidir. Onun erdemli yaşam uğruna ölümü tercih etmesi, adının insanlık tarihinde "Sokrates Trajedisi" olarak anılmasını sağlamıştır.[93]

---

[90] Bu adlandırmaya dair literatürde, Leo Strauss, Nietzsche "Sokrates Sorunu"na eserlerinde değinmişlerdir. Bkz. Ali Sertan Beşer, "Leo Strauss'un Düşüncesinde Tarihi ve Felsefi Problem Olarak Sokrates", *Felsefe ve Sosyal-Siyasi İlimler*, UFAD, AFSEA, Bakü 2016, sayı 39, no. 2, s. 55-78.
Bkz. Ebru Aydın, *Nietzsche'nin Sokrates Hakkındaki Düşünceleri Bağlamında "Sokrates Problemi'ne Bakış*", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

[91] Laurence Lampert, *How Philosophy Became Socratic A Study Of Plato's Protagoras, Charmides, and Republic*, The University of Chicago Press, London 2010, s. 8.

[92] Bedia Akarsu, "Sokrates'te Erdem Düşüncesi", *Felsefe Arşivi*, 2014, s. 57-60.

[93] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 75-76.

Sokrates'i filozof olarak tanımlayanlar kadar insanlık ve toplum açısından zararlı bir kişi olarak tanımlayanlar da olmuştur. Örneğin Aristofanes ve Thrasymakhus, Sokrates'in hakkında, fikirleri laf ebeliği yaparak insanlara kabul ettirmeye çalışan kişi olarak tanımlamışlardır. Sokrates ve Thrasymakhus arasında Platon'un *Devlet* yapıtında geçen diyalog şu şekildedir.[94]

> "*-Thrasymakhus: Ey Sokrates? Nedir bu sizin deminden beri ettiğiniz boş sözler? Karşı karşıya geçmiş budalaca sorular, cevaplarla birbirinizin önünde yerlere yatıyorsunuz? Doğruluğun ne olduğunu gerçekten öğrenmek istiyorsan, yalnız soru sormakla kalma, başkasının verdiği cevabı da alkış toplamak için çürütmeye kalkma. Sormak cevap vermekten kolaydır, bilirsin; sen de cevap ver bakalım. Söylesene neymiş sence doğruluk? Ama öyle tutup bana, doğruluk borçmuş, yok faydaymış, yok insanın işine gelenmiş, falanmış filanmış demek yok. Bir söyleyeceğin varsa, açıkça, dobra dobra söyle, böyle ıvır zıvır laflar kabul etmem(...)*[95]
>
> *-Sokrates: Thrasymakhos! Kızma bize. Bu işi kurcalarken ikimizde yanılıyorsak, bil ki istemeyerek oluyor bu iş. Aradığımız altın olsaydı, böyle birbirimizin önünde eğilip altını gözden kaçırmaya razı olur muyduk? Ama aradığımız doğruluk, som altından daha değerli olan doğruluk olunca, ezile büzüle birbirimize böyle aptalca yol vermemizi hoşgör. Doğruluğu bulmak için var gücümüzle uğraşmıyoruz sanma. İnan dostum uğraşıyoruz. Uğraşıyoruz ama anlaşılan gücümüz yetmiyor bu işe, onun için sizin gibi yaman adamların bize darılması değil, acıması gerek.*

[94] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 129.
[95] Platon, *Devlet*, s. 14.

> *-Thrasymakhus: Bak bak, Sokrates her zaman ki gibi yan çiziyor gene! Ben biliyordum böyle olacağını, önceden de söyledim. Cevap vermek istemeyeceksin, işi bilmezliğe dökeceksin, sorulana cevap vermemek için elinden her geleni yapacaksın (...)"*[96]

Burada Thrasymakhus, Sokrates'i gençlerle konuşurken onun bir şeyi bilmezlik tavrı takındığını ve sorularını öyle sorduğunu belirtmektedir. Sokrates gençlerin önünde konuşmaktan ayrı bir zevk duyardı. Onların bitmeyen merak duyguları kendisi için de heyecan vericiydi. Onun gençleri yoldan çıkardığı gerekçesiyle mahkemeye verilmesi yazarlar tarafından farklı nedenlere bağlanarak anlatılmıştır. Örneğin Aristofanes ve Platon bu konuda farklı sebepler yazmışlardır. Sokrates için kesin diyebileceğimiz bilgiler; mahkemede gençleri yozlaştırmak ve kentin tanrılarına inanmamak suçuyla yargılanarak M.Ö.399 yılında baldıran zehri içerek ölümü tercih etmesidir. O Atina sokaklarında tanınmış bir kişi ve kendisini at sineğine benzeterek insanları sorduğu sorularla rahatsız etmesi ve onları uyandırarak düşünmeye sevk etmesi de su götürmez bilgilerdendir. Günümüzde Sokrates'in bu kadar çok tartışılmasının sebebi kendisi hakkında aktarılan bilgilerin farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Sokrates'in yazılı hiçbir eser bırakmamış olması onun tartışmalı konumunu güçlendirmektedir. Kendisine ait yazılı bir eser bulunmaması bazı düşünürleri varlığı hakkında bile şüphe uyandırmaktadır. Sokrates'in düşüncelerinin çoğunu Platon'un eserlerinde görebilmekteyiz. Burada da hangi düşüncelerin Sokrates'e hangilerinin Platon'a ait olduğu konusunda kesinlik bulunmamaktadır.[97] Bu durum tarihçiler açısından da Sokrates'i çözülmesi güç bir konu yapmaktadır. Dolayısıyla söz konusu Sokrates olduğunda, hakkında bildiklerimiz ikinci şahısların anlattıklarından ibarettir. Sokrates'in karakterinde, doğru söylemenin açık sözlülüğün bir temsili olarak *parhesia* kavramını görmekteyiz.[98]

---

[96] Platon, *Devlet*, s. 15.
[97] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 75.
[98] *Parhesia*: Açık sözlülük ve doğru söylemenin bir türü. Doğru söylem olma iddiası taşıyan ve öyle alımlanan farklı söylemlere özgü spesifik yapıların çözümlenmesi. (epistemolojik bir çözümleme)

Hakikati aramayı ve karşı tarafa nasıl aktarılacağı meselesi Antik Çağdan itibaren özne/hakikat ilişkisi bakımından göz önüne alınmaktadır. Örneğin hakikati söyleyen öznenin gerçeği söylerken ki durumu onu nasıl temsil etmektedir? Doğruyu söylediğini iddia eden kişi, o anda başkaları tarafından nasıl anlaşılmaktadır? Batı felsefe geleneğinin temelinde yer alan hakikat özne arasındaki ilişki, Antik Yunan tarihinde söylem biçiminde değil, itiraf, günah çıkarma, vicdan gibi kalıplaşmış kavramlarla ifade edilmektedir. Antik Çağ toplumunda "insan kendi hakkında doğruyu söylemeli" ilkesi çok önemliydi.[99] Bu yüzden Antik Çağ toplumunun insanı kendi hakkında doğruyu söyleyebilmeyi pratik yaşamının bir parçası olarak görmüştür.

Antik Çağın kutsal alanlardan biri olan Delphoi tapınağının kapısında "kendini bil" yazması, tanrılar katında da bunun önemini göstermektedir. Nitekim Foucault'a göre "Kendini tanı" ve "kendine özen göster" öğretileri insanların kişiliğinin şekillendiğini bir ortamı yansıtmaktadır. Hıristiyanlıkta günah çıkarmanın kurumsal bir örneğini Antik Çağın ikili konuşmalarında görebilmekteyiz. Bu konuşmalarda öteki kavramı önemli hale gelmektedir. Ben kendimi tanıyorum ve öteki kişiye anlatıyorum. Bu kavram günümüzde günah çıkartılan bir papaz, bir doktoru ya da kendimizi anlattığımız bir psikoloğu yani kurumsal bir iktidarı resmetmektedir. Antik Çağda bu kavram daha az kurumsallığı ifade etse de günümüz kurumlarının temelini oluşturmaktadır. Antik Çağda bu kurumsal yapının temeli ise filozoflar ile var olmaktadır.[100]

Parrhesia kavramının kötü anlamda kullanımını Aristofanes'te görmekteyiz.[101] Aristofanes'in *Bulutlar* adlı yapıtında Sokrates'i anlattığını

Ayrıntılı bilgi için Bkz. Michel Foucault, *Hakikat Cesareti,* Çev. Adem Beyaz, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 4.

[99] Bu durumun örneklerini Phythagorasçıların ya da Stoacıların ve Seneca'da gelişkin örnekleri bulunur. Bunun yanından Marcus Aurelius'ta bulunan vicdan muhasebesi gibi sıklıkla öne çıkan pratiklerden söz edilebilir. Bkz. Michel Foucault, *Hakikat Cesareti*, s. 6.

[100] Michel Foucault, *Hakikat Cesareti,* s. 9.

[101] Burada kavram kötü anlamında ağzına gelen her şeyi söylemek, savunulan davanın lehine olabilecek ne varsa söylemek, konuşanın çıkarına hizmet edebilecek her şeyi söylemek anlamındadır. Bkz: Michel Foucault, *Hakikat Cesareti,* s. 12.

biliyoruz. Burada Sokrates, akıllanmaz bir geveze, ağzına gelen her şeyi akıl süzgecinden geçirmeden söyleyen, boşboğaz bir kimse olarak tanımlanmaktadır. Antik çağ toplum inançlarına göre tanrılar her kusuru affederken yalnızca tanrılara olur olmadık her şeyi söylememek gerekmektedir.[102] Savaşların gölgesinde yeni bir yönetim şekli olan demokrasinin uygulanmaya çalışıldığı, toplumun sınıflara ayrıldığı, herkesin çıkarına uygun her şeyi söyleyebildiği çalkantılı bir dönemde Sokrates, Aristofanes tarafından komedyasında tasvir edilmiştir. Aristofanes, eserlerinde sofizm düşünce yapısıyla alay ederken özellikle Sokrates'i aşağılamak için onu tanrılara inanmayan, tanrıların varlığını inkâr eden, bilimsel gizemlere karışan biri olarak yansıtmıştır.[103] Bunun sebebi Sokrates'in toplum tarafından biliniyor olmasıdır. O, her ortamda bilge kişileri arayarak onların bilgeliklerini sorgulamaya başlarken kentin alışılagelmiş inançlarını zedelemeye başlamaktadır. İnsanların nasıl yaşadıklarını sorgulamaya başlamaları yönetici sınıfın dikkatini çeker, çünkü toplum yaşanan felaketleri tanrılardan ziyade kötü yönetimden kaynaklandığını anlayabilir. Bu durum zaten kaos ortamına giren Atina için şartların daha da zorlaşması demektir.

Sokrates'in misyonu, Atina kentinde yaşananların toplum tarafından düşünülmesini sağlamaktır. Bu bağlamda insanları düşündürme amacı tanrı tarafından kendisine verilmiş olup bilgeliği ile toplumu aydınlatmasıdır. Kent yaşamında savaşların, zaferlerin önemli olayların tasvirlerini tragedyalarda görebilmekteyiz. Tragedya yazarları gerçek olayları mizah altında topluma yansıtmıştır. Siyasetçiler tarafından cezalandırılmamalarının sebebi belki de halkın gülerek geçtiği olaylar arkasında gerçekleri görememeleriydi. Çünkü devlet ve toplum arasında derin uçurumlar sanat ile güçlü bir birlik duygusuna dönüşmektedir. Her tragedya insanları bir nebze gerçek yaşamın acılarından

[102] Michel Foucault, *Hakikat Cesareti*, s. 12.
[103] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s.171.

uzaklaştırmaktadır. Bütün olaylar değişmesine rağmen o parçalanmaz bir bütünlük içerisinde büyük bir canlılıkla o anki yaşamı anlatır.[104]

Çağın bir diğer önemli tragedya sanatçısı Euripides'dir. Euripides ile Sokrates'in iyi dost oldukları söylenir hatta şiirlerini düzenlemede Euripides'e Sokrates'in yardımcı olduğu belirtilir. Antik Çağda toplumu baştan çıkaranlar olarak da nitelendirilirler. Aristofanes, tragedyalarında bu iki kişiden bahsetmiştir. Sokrates'i ilk ve en ünlü sofist olarak tanımlamıştır. Sokrates genellikle tragedya sanatını eleştirmiş fakat Euripides'in oyunlarını izlemeye gitmiştir.[105] Bunlardan en tanınanı Sokrates'i en bilge insan olarak tanımlayan Delphoi kâhini yargısıdır. Nitekim bilgelik yarışmasında ikinci ödülün Euripides'e verilmesini sağlayan bir yargı vardır. Bilme mutluluğunu yaşayan tek kişi Sokrates'tir "*çünkü o dönemde hiçbir şey bilmediğini açıklayan tek kişi o dur."* Ona göre Sokrates, Atina kentinde dolaşarak devleti yönetenleri, retorikçileri, ozanları ve sanatçıları bir şey bilmedikleri konusunda ikna ederken, gerçeğin ne olduğunu onlara anlatırdı. Kendini bilge sanan herkesin kendi uğraşları konusunda hiçbir şey bilmediklerini ve güvenilmez olduklarını topluma göstermektedir.[106]

Sokrates insanlarla yaptığı konuşmalarda "*kendini bil"*[107] ilkesini onlara açıklamaya çalışmaktadır. Çünkü insan toplumsal yaşamda kendine dikkat etmek zorundaydı. Kendini bilme ilkesini gerçekleştiren kişi ancak ikinci ilke olarak kendine dikkat edebilirdi. Sokrates Savunmasında yargıçlara kendisinin, yurttaşların ruhların kusursuzlaştırması için tanrı tarafından görevlendirildiğini ima ederken felsefe yapmasının üç amacını şöyle tanımlar; Bu görev kendisine tanrı tarafından verilmiş olup, son

---

[104] Friedrich Nietzsche, *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu,* Çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, 9. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 49.

[105] Friedrich Nietzsche, *a.g.e.,* s. 85.

[106] Fredrich Nietzsche, *a.g.e.*, s. 86.

[107] *"gnothi seauton. 'Kendini Bil' Delphoi tapınağında yazılı olan bu sözü Sokrates ahlak anlayışının temeline yerleştirmiştir. Tam bir ölçülülüğü savunan Sokrates, kişinin ahlaki yönden gelişebilmesini ve kendini gerçekleştirebilmesinin gerekçelerini ilk olarak kendini tanıması ve kendine karşı dürüst olması gerektiğini belirtmiştir. "Kendini bil" ilkesini, kişinin kendisine, evrene, toplum ve değerlere yönelik bilgeliğinin temeline yerleştirmiştir."* Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 382.

nefesine kadar bu misyonundan vazgeçmeyecektir. Bu misyon karşılığında hiçbir beklentisi yoktur. Tanrı tarafından kendisine verilen bu görev Atina maratonlarındaki başarılardan bile önemlidir. Çünkü insanlara kendileriyle ilgilenmeyi öğreterek onlara kent yaşamını da öğretmiş olmaktadır.[108]

1. 3. Sokrates'in Felsefesi

Sokrates'in İnsancıl felsefesi demekle, Sokrates'i Sofistlerden ayırmaktayız. Sofistler ile Sokrates'in, eğitimde kullandıkları yöntemler farklıydı. Sokrates'in felsefi başarısı tam da burada karşımıza çıkmaktadır. Sofistlerin temellendirdiği binayı ancak Sokrates gibi bir düşünür tamamlayabilirdi. Sofistlerin eğitim, erdem, insani yetkinlik üzerine verdiği dersleri, Sokrates kendi yaşamında benimseyerek toplumun pratik yaşamında görülmesini sağladı.[109] Sokrates'in Yunan düşünce ve kültür tarihindeki yeri bu yüzden çok önemlidir. Onun felsefesinde ilgilendiği temel konu insan ruhuydu. Onun felsefesinin asıl amacı eğitimle insanın ruhunu dengeleme ve dinginleştirme çabasıydı. O, Elea Okulu[110] düşünürlerinin takipçisi olarak "kendini bilmenin" en inatçı savunucusuydu. Okulun düşüncelerinden farklılaştığı nokta onun sadece mantık ve diyalektik yöntemleri kullanması değildir. Aradığı şey insanda istencin birliğiydi. Sofistler tüm düşüncelerine rağmen bu sorunla ilgilenmemişlerdi. Onlar buz dağının görünen kısmıyla yani insanın doğadaki konumu ile ilgileniyor, bir türlü asıl derinlik diyebileceğimiz insan davranışlarının temel noktasına inemiyorlardı. Böyle bir durumun felsefi düşünceyle çözülebileceğini bile gündeme getirmemişlerdir. İşte Sokrates'in Sokratik soruları burada karşımız çıkmaktadır. Sokrates'e göre sofistler insan doğasının yalnızca yüzeysel durumlarıyla ilgilenmişlerdir. Örneğin; Gorgias, Hippias, Antiphon,

---

108 Michel Foucault-Huck Gutman-Patrick H.Hutton, *Kendini Bilmek*, Çev. Gül Çağalı Güven, 4. Baskı, Om Yayınevi, İstanbul 2003, s. 39-40.

109 Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 122-123.

110 *"İlk Çağ Yunan felsefesinde Parmendies tarafından, Güney İtalya'da bulunan Elea kentinde kurulmuş olan okul, ya da varlığın birliğini ve değişmezliğini savunan Parmendies'le, öğrencilerinin düşüncelerine verilen ad."* Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 288.

matematik, dil bilgisi, tarih, güzel konuşma sanatı, müzik, soy bilim üzerine benzer konularla ilgilenmişlerdir. Sokrates ise tüm bunları bir kenara bırakarak bu konulardaki bilgisizliğini kabul ederek işe başlarken bir şeyi kabul eder ki o da hiç bir şey bilmediğidir.[111]

Sokrates'in savunduğu düşünce kendisinden sonra Platon'un idealist felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Sokrates'in yaptığı onun zamanına kadar yapılmamış olan insan ruhunun sorgulanarak düşünce dünyasında yer almasıydı. Sofistlere göre ne kadar insan varsa o kadar ahlak kuralının varlığından bahsedilebilirdi. Bu yüzden bireylerin kendilerine uygun ahlak kurallarını seçmesinde bir beis görülmüyordu. Bunun toplumda haksızlık yaratabileceğini ve çatışma doğuracağını düşünmüyorlardı. Sokrates bu düşünceye karşı çıkmıştır.[112] Nitekim Sofistler "iyi nedir?" sorusunu sormaya alışkınlardı. Örneğin, "Atina için iyi nedir?", "Sparta için iyi nedir?", "Sağlıkta-hastalıkta iyi nedir?" diye sormuş oldukları sorulara bir sürü iyiler cevabı verilebilmekteydi. Sokrates işte bu durumda şu soruları sormuştur: İyi tanımının genel ilkeleri nedir? İyi olarak adlandırılan tüm iyiye dair cevaplarda ortak olan nedir? Sokrates'in bu soruları onun bir kavram birliğini aradığını göstermektedir. Sokrates için asıl soru tüm iyi örneklerinin üzerini örten tek bir kavram var mıdır?[113]

İlk bakışta Sokrates de, Sofistler gibi insanların yasa, ahlak kuralları ya da geleneklere uymalarının tek bir doğruyu temsil edebileceğini kabul etmemiştir. Bu insan doğasına aykırı bir durumu temsil etmekteydi. Bu bağlamda düşünürler toplumda insanların bir arada yaşamalarının gerekliliği olarak yasaları ve ahlak kurallarını savunurken, herkes için kabul edilebilecek tek bir doğrunun varlığı araştırılıyordu. Doğa filozoflarının ortaya koyduğu "Doksa" yani sanının karşısına "Episteme"[114] sunuluyordu. Episteme, hazır

---

111 Ernst Cassirer, *a.g.e.*, s. 69.
112 Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 146.
113 Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 126.
114 "İlk Çağ Yunan felsefesinde, sanı, kanaat ya da inanç anlamına gelen doksa' dan farklı olarak, doğru bilgi, bilimsel ya da sistematik bilgi, ilk ilkelerden hareketle kanıtlanabilir olan zaruri bilgi için kullanılan terim." Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 306.

veya hemen elde edilecek bir şey değildi. Bu kavram tüm amaçlardan oluşan tek bir gerçeği temsil etmeliydi. Böylece Sokrates'in ahlak felsefesi için gerekli koşullar sağlanmış geriye ahlak ilkelerinin belirlenmesi kalmıştır. Sokrates'in ahlak ilkeleri, sofist düşünürlerin eleştirileriyle güçlenmiştir. Bu nedenle Sokrates'te toplum gözünde bir sofist olarak anılmaya devam etmiştir. Aslında düşüncesi ve felsefesiyle o sofistlerden bambaşka bir dünya görüşü savunmaktadır.[115] Örneğin Sokrates, kendilerinden tanım istendiği zaman yalnızca tikel örnekleri sayan sofist düşünür ve öğrencilerinden farklı olarak tüm bu örnekleri bir alanda toplayıp onları genel bir kavrama ulaştırıncaya kadar sorguluyordu. Sokrates'e karşı olan düşünürler onun diyalektik yöntem olan sorgulamalarıyla alay etmişlerdir. Kendisine karşı yapılan bu davranış onu kızdırmamış aksine toplumda daha çok sorgulama yapmasına neden olmuştur. Çünkü Sokrates farklı bir düşünürdü. Zamanının çok ötesinde bir düşünce sistemi vardı. Düşünceyi çözme yöntemleri de farklıydı. Örneğin Sokrates için iyi kelimesinin tanımı, insanlar için eksikliği duyulan şey olabilirken aynı zamanda insan yararına olan bir şey de olabilirdi. Fakat insanlar zaman zaman yanılarak kendilerine zararlı olabilecek şeylere de ihtiyaç duyarak onları iyi olarak nitelendirebilirlerdi. Bu bağlamda "iyi" tanım gereği insanların gereksinim duydukları şeyler iken Sokrates için bir sanı ve inançtan çok insan doğasının gereksinimidir. Bu nedenle Sokrates iyi ve doğanın karşıtlığında doğanın tarafında yer almaktadır.[116] Bunun sebebi Sokrates için insan yaratılışında mevcut olan inancın karar vermede devreye girmesi bazı şeylerin belirsizliğini mevcut kılmaktadır. Bu inanç kavramı tanrısal işlerde insanın bileceği şeylerin sınırlılığından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı doğruluğu kesin olmayan inançların toplumda ifade edilmesi gerçekten tehlikeliydi. Ama evrenin oluşumundaki maddesel bilgilerin öğrenilmesi de diğer filozofların aksine Sokrates için insanın pratik yaşamında gereksizdi.[117]

---

[115] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 147.
[116] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 130.
[117] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 149.

Sokrates insanın gerçek yaşamı için gerekli olan şeyleri sorgulamaya başlamıştır. Örneğin Sokrates'in, "insanlar iyiyi niçin arzu ederler?" sorusuna aradığı cevap, insanın kendini gerçekleştirmesi doğası gereği yaşamının gerçek amacıdır. Sokrates bu duruma "Eudaimonia" adını vermiştir. Yani kişi kaderiyle ve doğasıyla uyumlu olduğu sürece mutludur. Ve tüm insanlar yaratılış gereği mutlu olmak isterler.[118] Platon'un *Şölen* [119] ve *Menon* [120] adlı diyaloglarında bu mutluluğun nasıl olabileceği de tartışılmaktadır. Sokrates için iyi olan yani insanların çıkarlarına uygun olan şeyler onun doğasını gerçekleştirerek kendisini tanımasını sağlamaktadır. İnsanlar mutlu olmak için iyi şeylere sahip olmak isterler. Bu sorudan daha öteye gidilemez çünkü insanların mutsuz olmak yerine neden mutluluğa ulaşmak istedikleri sorulamaz. Ona göre mutluluk nihai amaçların ve insan olabilmenin en yüksek hedefidir. Sokrates'in bu mutluluk tanımı tanrısal değil dünyevidir.[121] Bu durum bizi Sokrates'in ahlak anlayışına götürmektedir. Ona göre kimse bilerek kötülük yapmak istemez. Kötülük yapanlar bilgisizlikten dolayı kötüdürler. Bu yüzden Sokrates, felsefi düşüncesine, insanın ahlak ilkelerinden başlamıştır. O, felsefi düşüncelerinden ilkini Delphoi Tapınağı'nın kapısında yazılı olan "*Kendini Tanı*" ilkesiyle bağdaştırmıştır. İnsanı tanımakla başlayacağı felsefesinde hem insanı tanımakla ahlak ilkelerinin ne olduğunu bulacak hem de insanı tanıdıktan sonra evreni anlayabilecekti. Sokrates'in bu felsefi amaçları toplumu doğru yola götürmek amacıyla kendi amacına da ulaşabilmenin temel yoluydu. Sokrates'in bu düşüncesi diğer filozofların aksine daha zor ve karmaşık bir süreci içermekteydi. Çünkü temellendireceği ahlak ilkelerini bulmadan önce geleneksel ahlak ilkelerini ve evrenselliklerini sorgulaması gerekmekteydi. Bu yöntemi uygulaması toplumla çatışma ve alışılagelmiş kurallarla savaşmak demekti. Sokrates'in yaptığı sorgulamalar iyi ve kötünün ayrımı, geleneksel ve kurulu düzenin eleştirisi bazı kişiler için tehdit oluşturabilirdi.

---

[118] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 131.
[119] Platon, *Symposion*, Çev. Eyüp Çoraklı, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 132.
[120] Platon, *Menon*, s. 43.
[121] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 132.

Sokrates, alışılagelmiş geleneksel inançların, toplumsal kuralların, herkes için aynı şeyi ifade etmesi gerekliliğinden yola çıkarak değişmeleri gerektiği inancını taşıyordu. Bu da doğal olarak toplumun temellerini sarsmış ve bazı insanların çıkarlarına ters düşmüştür. Toplumda Sokrates'in düşünceleri yanlış anlaşılarak onun mahkemede yargılanmasına zemin hazırlamıştır. Felsefesindeki amaçları iyice ortaya çıkan Sokrates, fikirleri yönünden de bazı çevreler açısından tehlikeli görülmeye başlanmıştır.[122] Mahkemenin felsefe yapmadan yaşamını sürdürme cezasını kabul etmeyen Sokrates, toplumda veya her yerde, düşünceleri gereği tapınakta yazan "*kendini bil"* mesajını insanlara söylemeye devam etmiştir. O, düşüncesiyle toplumun gelişmesi için erdemli insanların gerekli olduğunu savunmuştur. Ona göre sağlıklı bir toplum oluşturabilmek için de devlet sağlam temeller üzerinde inşa edilmeliydi. Oysa bu düşünceleri devlet yöneticileri ve toplum tarafından farklı algılanmıştır. Geleneksel düşüncelere karşı çıkışında ise şu sorular gündeme gelmiştir. "İnsanlara göre ölçüler değişiyorsa devlet nasıl sağlam bir temele oturtulacaktı?", "toplumdaki insanlar hangi değerler ile yetiştirilecekti?"

Sokrates, devletin ve sosyal düzenin gerekliliğinden bahsederken gerekli kuruluşların devamı için yasaların olmasından yanaydı. Toplumda insanlar için aynı olan tek bir şey vardır o da doğaları gereği iyi olana olan eğilimleriydi. Bu eğilim ise yalnızca doğru eğitimle ortaya çıkarılabilirdi. Erdem, öğrenilebilir ve erdemli insan tüm koşullarda aynı şekilde davranır. Erdem, insanın kendini tanıması ve bilmesidir. Sokrates, insanların toplumları oluşturmada önemli olduğunun farkındaydı. Toplumları eğitimsiz olan devletler er ya da geç zarar görecekti. Erdemli kişiler yetiştirmek ise devletin ilk görevidir. Çünkü insanlar, erdem kavramına yalnızca eğitimle sahip olabilirler.[123]

---

[122] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 150.
[123] Hasan Ocak, *a.g.m.*, s. 86-87.

1. 4. Sokrates'in Diyalektik Yöntemi ve İroni Kavramı

Sokrates erdemle aynı anlama gelen bilginin nasıl öğretilebileceğini düşünmüştür. Tüm bilgi türlerinde ortak olan neydi? Ve bilgi nasıl öğretilebilirdi? Sofistler bilgiyi sanıdan ve inançtan ayırmamışlardır. Bu durum onları gerçeğin arayışında sanı, ikna, olasılık gibi kavramlar üzerinde çalışmaya yöneltmişti. Sokrates'in epistemik bilgi görüşüyle gerçek ve doğrunun arasındaki ayrımı onun bu konu üzerinde çalışmaya yöneltti. Sokrates'e göre çelişkiye düşülen bilgilerde kesinlikten ve gerçekten bahsedilemezdi. Bir insanın bilgisiz olması mantıksal olarak mümkünken yanlış inançlara sahip olması çelişkilidir. Sokrates bu duruma uygun olarak bir yöntem meydana getirmiştir. İnsanların gerçeğe sahip olmaları, onların sanılarından doğru olduklarına inandıkları şeylerin hesabını verebilme yetenekleriydi.[124] İnsan, sahip olduğu bilginin doğruluğundan şüphe ederek, gerçek bilgiye kendi yöntemleriyle ulaşabilmelidir. Böyle bir çabayla sanıların yerini doğruluk alabilirdi.[125] Bir şeyi araştırıp doğruyu kendine mal eden kimse başka bilgilerin de nasıl elde edileceğini bilebilmektedir. Doğru yalnızca kesin, kendi doğruluğunu kendisi kanıtlayan ve ikna gücünü kendisinden kazanan bir bilgi türüdür. Sokrates'in diğer bir düşüncesi, insanın bildiğini sandığı bir şeyi araştırmaya ve sorgulamaya ihtiyaç duymayacağıydı. Araştıramadan bir sonuca ulaşsa bile bu durumda da çözümün doğruluğunu sınayacak bir ölçüt geliştirmeyecekti. Bir konuda bilgisizliğini kabul ederek işe başlayan bir kimse ise sorgulayacak ve mantıksal bir süzgeçten düşüncelerini geçirecektir. Böylece yalnızca doğruya ulaşmaktan ziyade bilgisi yalnız kendine değil tüm topluma yararlı hale gelecektir. Sokrates "bilmediğimiz bir şeyi araştırmanın zorunluluğuna inanmak, bir şeyi bulmanın imkânsız olduğunu düşünen bir anlayışa göre bizi daha iyi daha güçlü insanlar kılacaktır." görüşünü Platon'un *Menon* adlı diyaloğunda söylemektedir.[126]

---

[124] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 171.
[125] Laszlo Versenyi, *a.g.e., s.* 172.
[126] Platon, *Menon*, s. 61.

Sokrates'in Sofistlerin eğitiminden ayrıldığı bir diğer nokta da şudur: Sofistlerin eğittikleri öğrenciler, bilgileri sanılardan ve inançlardan yola çıkarak herhangi bir eleştiri süzgecinden geçirmeden dışarıdan direk olarak alıyorlardı. Öğretmen tarafından daha çok ikna yöntemi öğretilirken, öğrenci bilgiyi alan pasif bir konumda bulunmaktaydı. Eleştiri ve anlamlandırma süreci yaşanmadığından eğitim sadece sözün duygusal etkisini aktarmada kullanılmıştır. Bu da sofist eğitim merkezinde sadece retorik bilgisi eğitimi verilmesiyle özdeş hale gelmiştir. Bu yüzden eğitim toplumda yozlaşmalara neden olan güven vermeyen bir hal almıştı. Sokrates bu durumdan rahatsızdı. Çünkü eğitimin toplum açısından önemi onun için çok önemli bir olguydu. Bilgiyi topluma kazandırmanın diğer bir yöntemi de onları düşünmeye sevk etmesiydi. İnsanlara bilgisizliklerini kabul ettirmek onun işinin bir parçası olmuştur. Eğer bir toplumda ahlaklı bir birey yetiştirilecekse, iyi ve kötüyü bilmeyen insanlardan buna uygun olarak yaşamaları beklenemezdi.[127]

Sokrates doğruluğundan emin olmadığı bilgileri elde etme yöntemini *Diyalektik* olarak adlandırılmıştır. Bu yüzden Platon, Sokrates'in düşüncelerini anlattığı yapıtlarına *diyalog* adını vermiştir. Diyalektik; Grekçe bir sözcük olarak "tartışma" anlamına gelmektedir. Felsefede ilk olarak karşıt fikirlerden doğruya ulaşma yöntemi olarak Sokrates tarafından kullanılmıştır.[128] Sokrates'in bu öğretim yönteminde doğurtma, aporetik (kuşku), olumsuz ve alaycı ifadeler ile birlikte tartışmanın sonuna doğru kesin bilgiye ulaşma vardır.[129] Sokrates'in yönteminde karşılıklı soru ve cevaplarla kavramlar açıklanmaktadır. Karşı tarafa sorulan sorularla kişinin cevaplarındaki çelişik düşünceler ortaya çıkarılır. Sokrates; salt bilginin insanlara yalnızca anlatılarak öğretilemeyeceğini, hakikate araştırma ve tartışma yöntemiyle ulaşılabileceğini savunmaktadır. Bu yüzden Sokrates, genelde tartışmalarına "konuyla ilgili bir fikrim yok, seninle birlikte araştıralım, sonra senin gibi düşünüp düşünmediğimi söyleyebilirim" diyerek

[127] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 178.
[128] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 160.
[129] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 179.

başlamaktadır. Sokrates; "Benim âdetim, bir şey söylendiğinde pür dikkat dinlemektir, hele ki konuşan bilgili bir insansa, söylediklerinden bilmediklerimi öğrenmek istediğimden, devamlı ona bir şeyler sorarım, daha iyi anlamak için sözcükleri evirir çevirir devamlı bir karşılaştırma yaparım" derken bu yöntemini tartışma ve tümevarımla devam ettirir.[130] Sokrates'in yöntemi, Platon'un *Şölen* adlı diyaloğunda, öğretmenin kendisindeki hikmet bilgisini imkânları doğrultusunda öğrencisine bilgisini dolu bir kaptan boş bir kaba aktarmak olarak anlatılmaktadır.[131]

Sokrates'in gerçek bilgiye varma yöntemi "Kuşku" ve "Çürütme" evreleriyle başlamaktadır. Düşüncede şekillenmesi istenen bilginin arayışı ise "Doğurtma" ve "Tümevarım" ile sonuçlanmaktadır. Kuşku evresinde, Sokrates, bilgisini aradığı konuya ilişkin hiçbir bilgisi yokmuş gibi davranarak karşısındaki kişiye sorular sormaktadır. Kişiye konuda fikir sahibi olmasını ve bilgisizliğini gidermede yardımcı olmasını rica eder. Çürütme evresi, Sokrates'in tartışmada yanlış inançları eleme aşamasıdır. Sokrates için eğitimsiz insan yanlış inançlar ile doludur ve eğitimine ilk önce kendisinde bulunan yanlışların temizlenmesiyle başlanmalıdır. Sokrates, kişilerin yanlışlarını bu aşamada onlara fark ettirerek yeni bir evre için hazır olmalarını sağlamaktadır. Bu durum Sokrates'in gözünde onları derin uykularından uyandırarak felsefe yapmaya hazır hale getirmek olarak anlatılmaktadır. Bu aşamada Sokrates'in karşısındaki kişinin öne sürdüğü düşünce genelde yıkıma uğrayarak kişinin sahip olduğu inançların yanlış olduğunu kabul etmesi sürecidir. Bu evrede insanlara yeni bir şeyler öğretilmez sadece inançlarının yanlış olduğunun fark edilmesi sağlanır. Bu yöntemin amacı, kişinin doğruya olan direncinin kırılarak öğreneceği yeni inançlara zihninin hazırlanma aşamasıdır. Sokrates kişilerle tartışmasında onların sahip olduğu bilgileri tek tek tartışır ve eleştirir aynı zamanda onların doğruya ulaşmalarına yardımcı olur. Bu yüzden Sokrates, yanına gelerek bilgisiz olduğunu kabul

[130] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 161.
[131] Platon, *Symposion*, s. 33-35.

eden insanlarla tartışmaya gerek duymaz. O, kendilerini bilgin kabul ederek sahip olduğu bilgilerin doğruluğundan emin olan kişilerle tartışmayı seçer.

Sokrates'in sahte bilgin insanlarla uğraşmasının sebebi onun toplum nezdinde laf cambazı olarak görülmesine neden olurken, üst sınıflara mensup insanlar tarafından da çıkarlarına ters düştüğü için tehdit oluşturmuştur. Sokrates'in kendisini sanatçı, yönetici, aristokrat olarak bilgili olduklarını savunan insanların toplum önünde yanlışlarını ortaya çıkarması onların küçük düşmelerine sebep olmuştur. Karşısındakine sahip olduğu inançları çürütme yöntemini kullanarak çelişkili bilgilerini gözler önüne serer. "Sokratik İroni", olarak adlandırılan bu yöntemle Sokrates, karşısındaki kişinin sahip olduğu bilgileri, onu yanlışa götürecek sorular sorarak çelişkili ifadeler vermesini sağlar. Böylelikle muhatap alınan kişi şaşırarak mantık çıkmazı içine girerken, Sokrates rakibini toplumda gülünç duruma düşürür. Yenilgisine şaşkınlıkla bakan muhatabıyla inceden inceye alay eder. Ona aslında bilgisizliğiyle biliyor gibi görünmenin düştüğü komik ve çaresiz durumu kabul ettirir. Rakibini şoka uğratarak inançları savunmada kullandığı tüm cesaretini yok ederken onun güçsüz haliyle eğlenir.[132]

Sokrates bu yöntemini annesinden esinlenerek "Doğurtma" olarak isimlendirmiştir.[133] Sonraki aşamada ise Sokrates "Doğurtma Evresine" geçmektedir. Bu öğretim aşamasının amacı kişide zaten var olan bilgilerinin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktır. Öğretmen bu aşamada bir ebe gibi davranmaktadır. Öğrencinin kendine gebe kaldığı düşüncelerini doğurması için öğretmen öğrenciye bir el uzatır. Ebenin doğum sancısını teşvik eden ilaçlar vermesi gibi öğretmen de gebe ruhun öğrencide bilgiye duyduğu gereksinimleri usta bir sorgulamayla araştırmaya hazırlar. Bilgiye duyulan

[132] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 163-165.

[133] "Sokrates'in babası heykeltıraş annesi ise ebeydi. Babasının mesleğini de denemiş olan Sokrates Atina'nın refah döneminde dünyaya gelmiştir. Doğumların arttığı, mimari eserlerin en üst seviyede olduğu bir dönemdi. Aile gelir olarak üst sınıf diyebileceğimiz bir konuma sahiptir. Sokrates ailenin kazancıyla orantılı olarak iyi bir eğitim görmüştür. Beden eğitimi- jimnastik, müzik, sanat, matematik gibi bilgilerin yanında iyi bir yurttaş olabilmenin eğitimini de almıştır." Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e,* s. 82.

doğum sancıları bir kere başladığında öğretmen onu sorularıyla gerçeğe ulaştırmada yardımcı roldedir. Öğretmen öğrencinin ulaştığı bilginin doğru veya yanlış olduğuna bakarak bilgiyi belirlemeye çalışır. Öğretmenin işi öğrencinin ulaştığı inancın doğruluğundan şüphe duymadığında biter. Çekilen tüm zahmetler öğretmen ve öğrenci içinde biterken, yeni araştırmalar için öğrenci hazır hale getirilmiştir.[134] Platon'un *Theaitetos* adlı diyaloğunda açıklanmaktadır.[135]

Sokrates için evreni oluşturan yaratıcının aklı ile insana bahşedilen aklın nicelikleri farklı değildir. Bu yüzden insan ile yaşadığı evren arasında bir birliktelik söz konusudur. İnsan aklı üzerine yapılacak diyalektik bir sorgulama ile evrenin töz bilgisine de ulaşabiliriz. Sokrates'in doğurtma yöntemiyle kendi bilgisizliği haricinde hiçbir şey bilmemekte yalnızca insanlardaki var olan bilgileri ortaya çıkarma konusunda yardımcı olmaktadır.[136] Sokrates'in bu doğurtma yöntemini Platon'un *Menon* adlı diyaloğunda da görmekteyiz.[137] Sokrates'in bu yönteminin başarısı her konuda geçerli değildir. Sokrates'in metodu bilgisinden emin olabileceğimiz bir yargıya ulaşmak için zaten zihnimizde belli düşüncelerin var olduğunu kanıtlamaktadır. Zihnimizdeki bu bilgiler düşüncelere karışarak çözümleme yönünden eksik olduğumuz konuları kapsamaktadır. Platon'un diyaloglarından Sokrates'in hangi konularda bu yöntemi kullandığını görebiliriz. Örneğin, *Euthypron*'da Dindarlık, *Lakhes*'te Cesaret, *Lysis*'te

---

[134] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 180.

[135] *"Sokrates: benim sanatıma pek çok şey ebelerden miras kalmış olsa bile, onlardan ayrı olduğum bir başka nokta da benim ebeliğimin kadınlarda değil erkeklerde; onların bedenlerine değil, ruhlarından do araştırmak olmasıdır. Bizim sanatımızın en yüce tarafı, delikanlıların düşüncen doğan şeyi, sırf bir heyula ya da aldanma mı, yoksa hakikatin bir meyvesi mi olduğunu anlamak için her zaman denektaşına vurabilmesidir. Çünkü bana ebelerden kalan şu da var: ben bilgelik bakımından kısırım. İnsanlara sürekli sorular sorarım hiçbir konuda bilge olmadığım için de bana sorulan sorulara cevap vermem. Bundan ötürü bana çoğu kimse sitemde bulunur ve bunda haklıdırlar. Nedeniyse şudur: Tanrı beni ebelik yapmaya zorlar, doğurmama ise engel olur. Bu nedenle ben ne bir bilgeyim, ne de ruhumdan doğmuş, kendi bulduğum bir şey vardır. Benimle düşüp kalkanlara gelince, bunlardan bazıları işin başında pek bilgisiz görünürler, fakat birlikteliğimizin devamında, bunlar arasında Tanrı'nın hoşnut olduğu kişiler hem kendilerini hem de başkalarını şaşırtan bir ilerleme gösterirler. Bunun ise benim yanımda öğrendikleri şeylerden değil, kendilerinde bulup doğurdukları şeylerden ileri geldiği apaçık ortada. Gerçekten de ebelik Tanrı'ya ve bana düşen bir iştir(...)"* Platon, *Theaitetos*, s. 29.

[136] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 167.

[137] Platon, *Menon*, s. 58-60.

Dostluk, *Kharmides*'te Ölçülülük, *Menon*'da Erdem üzerinedir. Tüm bu diyaloglara karşın Sokrates, bilimsel konularda herhangi bir buluş ya da gökyüzü olayları gibi konulardan bahsetmemektedir. Sokrates, diyalektik yöntemiyle mantıksal çıkarımlar yaparak insanların düşüncelerini sorgulamıştır. Bu yöntemle elde ettiği bilgiler ile tümele varması onun felsefesinin temel amacıydı. O, tüm evrenin tek bir özünün olduğunu ve diğer örneklerin yalnızca evrenin özünü yansıtabildiği görüşünü savunmaktaydı. Felsefe ile mantık Sokrates'in yöntemiyle birleşerek diyalektiği oluşturmaktadır.[138]

İroni, Sokrates'in karşısındaki kişinin çaresizliğini, doğurtma yöntemini kullanarak genel geçer bir tanım yapmasını engellenme durumudur. Kierkegaard, Sokrates'in sorgulamalarının temelinde hakikat bilgisinin öğrenilebilir olup olmadığı düşüncesinin yattığını belirtmektedir. Kierkegaard göre Sokrates, hayata karşı kayıtsız kalarak ironik bir tavır sergilemektedir. Nitekim Sokrates'in ironisi, ciddi olmayan şeylerin ciddi bir şekilde söylenmesidir. Kierkegaard ironi kavramını eserlerinde direkt tanımlamaktan kaçınmıştır. Çünkü ona göre tanımlanan kavramlar sıradanlaşmaya neden olmaktadır. Kierkegaard ironiyi söylev sanatında kullanılan bir söz oyunu olarak nitelendirmektedir. Bu sanatta söylenen sözler aksini ima etmektedir. Bu sanat oyununda kullanılan sözcükler, öz değil özün karşıtıdır. Bu yönüyle Platon'un tüm düşünceleri diyaloglardan ibarettir.[139]

Kierkegaard, insanın benlik bütünlüğüne ulaşabilmesinin koşulunu kendini bilmek olarak belirtmektedir. Bir insanın ancak bu şekilde özünü kavradıktan sonra hayatın anlamını anlayabileceği görüşünü savunmaktadır. Ona göre Sokrates, cehalet ile uğraşarak hayatın ironisinden kurtulmuştur.[140] Kierkegaard için önemli olan bir şeyi bilmekten ziyade ne olduğunun

---

[138] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 170.
[139] Soren Kierkegaard, *İroni Kavramı Sokrates'e Yoğun Göndermelerle*, Çev. Sıla Okur, İmge Kitabevi, Ankara 2009, s.271.
[140] Soren Kierkegaard, *Kahkaha Benden Yana*, Çev. Nedim Çatlı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013, s. 170.

anlamlandırılmasıdır. Nitekim insanın varoluş probleminin kaynağı kendini bilerek, yaşamda ne yapması gerektiği ile ilgilidir. Varoluş bu yönüyle hayatın anlamının bulunmasıdır. Düşünmeyen kişiler varoluşun gerekçelerini anlayamaz ve kendini gerçekleştiremez. İnsan amaç olarak varoluşunun gereklerine uygun davranmalıdır. Bu bağlamda insanların gerçek yaşamda uğruna yaşanacak ve ölünecek hakikat bulmaları gerekmektedir. Bu düşünceler doğrultusunda Kierkegaard neyin doğru olduğu düşüncesinden ziyade uğruna ölünecek şeyleri doğru kabul etmektedir. Ona göre hakikat insanın öznelliğiyle bağlantılı olduğundan birey yalnızca bu şekilde özgür kalabilmektedir. Çünkü birey yaptığı bu seçimler ile kendi varoluşunun bilgisine ulaşabilmektedir. Bu yönüyle Kierkegaard estetik yönden aşkı uzun bir geçmiş üzerinde betimlemektedir.[141] Nitekim bir aşkın tanımlanması oyunda en önemli andır ve onun için biraz yükselmesi gerekmektedir. Burada ironiyi herkesin ne düşündüğünü anlamaması ama her şeye güldürebilmek olarak tanımlamaktadır. Onun için düzenbazlık insanların ironik bir şekilde gülmelerini sağlamaktır.[142] Böylece ironi kelimesi karşısındakini yerme ve yanıltma sanatı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda Platon, *Devlet* eserinde muhafızların kendilerini gülmeye kaptırmamalarını şöyle öğütlemektedir: "*Sonra bekçilerimiz, pek öyle gülmeye de düşkün olmamalı. Aşırı bir gülme insanın içinde aşırı tepkiler yaratır."*[143]

Felsefe tarihinde ironi kavramına ilk olarak Sokrates'te görmekteyiz. Sokrates, toplumda genellikle gençlerle diyalog kurmayı tercih etmekteydi. Yaptığı konuşmaların çoğunda sofist bir tarzı olmasına rağmen konuşmalarının çoğunda bilinçli olarak yaptığı bir diyalektiği bulunmaktaydı. Konuştuğu insanları yanıltmayı, şüpheye düşürmeyi, anlamsız benzetmeleri ve çözümü zor sonuçları güçlü öğelerle süslerken karşı tarafı yanıltan ve onu faka bastıran bir taktiği vardı. Karşısındaki kişinin aşmasını istediği sorunun çözümünde bulunmasını istediği konuma onu sürükleyebiliyordu.

---

[141] Soren Kierkegaard, *Baştan Çıkarıcının Günlüğü*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010, s.49

[142] Soren Kierkegaard, *Baştan Çıkarıcının Günlüğü*, s.57.

[143] Platon, *Devlet*, s.78.

Karşısındaki kişinin bilgisizliğini fark edip, şaşkınlık yaşaması ve yaşadığı durumdaki şaşkınlıkla ne yapması gerektiğini bilememesi bu durumu özetlemekteydi. Sokrates'in amacı öğrencinin araştırdığı sorunun sonucuna ulaşırken kendisinde var olan tüm sanılarından ve inançlarından kurtulabilmesiydi. Sokrates'in bir öğretmen olarak sorduğu sorunun cevabını öğrenciye buldurması değil öğrencinin tüm aklıyla kendi ulaştığı sonucun hesabını vererek durumu kendine mal etmesini sağlamasıydı. Eğer tüm aşamaların sonunda öğrenci kendi mantıksal çıkarımlarıyla doğru sonuca ulaşıp doğruluğuna inanıyorsa artık ona hiçbir yanlış inanç zarar veremezdi. Çünkü öğrencinin ulaştığı bilginin temeli çok sağlam bir sanıdan oluşmaktaydı. Sokrates öğretim yönteminin özünde alay ifadelerini görebilmekteyiz. Sokrates'in öğretiminde alay yöntemini kullanırken karşılıklı diyaloğa girdiği kişileri aşağı, zavallı, bilgisiz, kabiliyetsiz biri gibi gösterme durumu vardır. Sokrates ironisinde, incelikle kelimelerle oynama, bir kavramı olduğundan farklı gösterebilme, karşısındaki kişiyi alaya alma, başkalarını yanıltmak için kendisine olumsuz tavırlar takınan bir oyuncu rolünü üstlenmektedir.

Sokrates'in en çok kullandığı maske bilgisizlik maskesiydi. Bu maskeyi takınarak karşısındaki kişilerle gerçekte bildiklerini göstermeden aydınlanma istediğini belirterek öğrenci durumuna geçiyordu. Bu ironi durumu Sokrates'in ereklerine ulaşmada kullandığı yöntemlerle tam bir uyum içindeydi. Karşısındakini bilgisiz olduğuna inandırarak, doğruyu hazır olarak sunmadan ziyade öğrencinin bilgiye ulaşmada sanılarından kurtularak doğruya tek başına ulaşmasında yardımcı görevi üstlenmiştir. Sokrates'in bu yöntemi karşısındaki insanlar tarafından bilgisiz olduğuna inanılarak kendi bilgilerini göstermede daha cesaretli davranmalarını sağlamıştır.[144] Bu yöntemiyle Sokrates, bilgisiz oldukları halde her şeyi bildiğini sanan insanların üstünlük tavırlarını yıkmıştır. Başka insanların kendilerini üstün görmelerini alaya alarak onların bilgisizliklerini toplum önünde biliyormuş

[144] Laszlo Versenyi, *a.g.e.*, s. 183-184.

gibi görünmenin komikliğini ortaya çıkarmıştır. Bilgisiz kişilerin tüm inançlarını sarsarak sanılarında olan tüm inanç ve cesareti yok etmiştir.[145] Sokrates'in alaya alma durumu zaman zaman değişiklik gösterse de çoğu zaman bilgiye ihtiyaç duyan bir öğrenci maskesi altında kimi zamanda öğretmenin sahip olduğu doğurtucu yöntemle maske değişimi tamamlandığında alaya alma durumu da bitmiş oluyordu. Sokrates bu andan itibaren bir şey öğretmek durumunda kalmıyordu. Çünkü öğrenci maskesi takan öğretmen eski rolüne yani öğretmen rolüne bürünüyordu. Öğrenci bilgisizliğinin farkında ve doğruya ulaşmada yalnız olduğunu görerek kendi kendisinin öğretmeni olma durumuna ulaşmıştır. İroninin geçekleştirmek istediği ereklere böylece ulaşılmış oluyordu. Protagoras diyaloğunda Sokrates: "oysaki Protagoras, uzun ve güzel söylevler söyleyebildiği gibi, sorulara kısa yanıtlar vermesini de bilir. Ya da kendisi soruyorsa cevabını bekleyebilir."[146] Sokrates'in burada Protagoras'tan açıkça istediği şey "erdem" ilkesini açıklamasıdır. Sokrates, Protagoras'a çelişkili ifadelerini gösterdikten sonra konuşmasını alaya alarak bitirir. Görüldüğü üzere Sokrates'in bu alaycı tavrı da onun toplumla çatışmasına neden olan bir yönünü göstermektedir.

[145] Şahin Anıl, Yaşar, *a.g.e,* s. 165.
[146] Laurence Lampert, *a.g.e.,* s. 70.

II. BÖLÜM: SOKRATES'İN YARGILANMASI VE FELSEFE TOPLUM ÇATIŞMASI

2. 1. Sokrates'in Atina Mahkemesinde Yargılanma Sebepleri

Atina halkı, Helen uygarlığının sanatla olan ilişkisine yüzyıllardır alışkındı. Filozoflar, şairler, tragedya yazarları, heykeltıraşlar ve mimarlar hepsinin ayrı bir karakteri yansıtması, toplum tarafından hayranlıkla karşılanmıştır. İşte bu geleneksel yaklaşım toplum tarafından Sokrates'in, yaşam tarzının ve karakterinin olgunlukla kabullenilmesine neden olmuştur. Nitekim Sokrates'in toplumun demokratik ilkelerine ters düşen düşüncelere sahip olduğu Atina üst yönetimi tarafından da bilinmekteydi. Zamanla kötüleşen devlet yönetimi, halkın savaşlar ve kıtlıklarla mücadelesinde bir sorumlu aramış ve bu durum toplumda dikkatli olunması gerektiği sonucuna neden olmuştur. Toplumda tüm düşüncelerin özgürce ifade edilmesi artık bazı sınıfları tedirgin etmekteydi. Sokrates'in Atina sokaklarında felsefe yapması, bilge kişiliğinin gerektirdiği siyasal düşünceleri halk tarafında tahammülsüzlüğe, yöneticiler tarafında da öfkeye dönüşmüştür. Toplum, ilk önce Sokrates'i tanrılarla ilgisi olmayan, yeryüzünde sadece bulutları seyreden, gökleri araştıran ukala biri olarak Aristofanes'in tragedyasında tanımıştır.[147]

M.Ö. 423 yılında Aristofanes, Sokrates'i *Ornithes* (Bulutlar) komedyasının ana karakteri olarak ele almıştır. Sokrates bu komedya sergilendiğinde kırk altı yaşındadır. Atina sokaklarında ve meydanlarda yaptığı sorgulamalarla halka dersler vermektedir. Şehrin adalet kurumları ve yargıçları, Sokrates'i komedyanın sergilenmesinden tam yirmi dört yıl sonra mahkemeye çağırmışlardır. Davanın ana nedenleri bu komedyada geçen konular ile yakından bağlantılıdır. Aristofanes, çağın ünlü komedya şairi olarak, komedyasının ana karakterine bilgiç maskesi takındırarak Sokrates'i anlatmıştır. Aristofanes, Sokrates'i güldürü özelliklerinin etkisinde

[147] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 212.

basitleştirilerek anlatmaktadır. Komedyada Sokrates doğa olaylarını tanrılardan bağımsız, filozofça açıklamaktadır. Dahası hava olaylarını Atina tanrısı Zeus yerine, bulutlardan kaynaklı olarak tasvir eder. Komedyada Sokrates'in diğer bir özelliği en zayıf davayı güçlendirmeye yönelik laf ebeliği yapmasıdır. Bu özellik Sofistlerin gençlere verdikleri eğitimle sağlanırken, mahkemede yargıçlar karşısında güzel konuşan gençler, kendilerine yapılan suçlamalardan kurtulabiliyorlardı. Bu durum toplum tarafından gençlerin ahlakının bozulduğu gerekçesiyle sofistlere karşı tavır alınmasının asıl sebebidir. Aristofanes'in Sokrates'i bu şekilde sahnelendirmesi, Sokrates'e yapılan suçlamalar ile mahkemeye verilmesi açısından benzerlik taşımaktadır.[148]

Sokrates'in mahkemede ölüm cezasıyla yargılanması farklı yorumlar içermektedir. Örneğin Platon'a göre Sokrates iftiraya uğramıştır. Sokrates bilmecesi olarak adlandırabileceğimiz bu olay çağdaşlarına, tanıklarına, öğrencilerine göre farklı anlamlar içermektedir. Sokrates'in bu durumu bizi her zaman şaşırtmıştır. Olağan yaşamında onun en şaşırtıcı yönü, ölümünün inanılmaz doğurganlığıdır. Ölüm, Sokrates'e göre inançları uğrunda yaşamının sonlandırılmasıdır. Sokrates ölümüyle kendisinden sonrakilere şu soruları bırakmıştır: Sokrates ne için öldü? Hangi doğru onun yaşamından daha değerli ve tercih edilebilecek bir olgudur? Bu sorular Sokratik güçlük dediğimiz noktada başlamaktadır. Çünkü ölümü bile öğrenciler, tanıklar ve çağdaşları tarafından genellikle farklı durumlarda anlatılmaktadır.[149]

Sokrates'in yaşantısını inandığı değerler uğruna sonlandırması, kendisinden sonra gelen klasik filozof düşüncesine örnek oluşturmuş ve insanların onun düşüncelerini benimsemelerine neden olmuştur. Yaşamında hiçbir maddi şeye önem vermemiş, insanın yalnızca erdemli bir yaşamda gerek duyduğu ihtiyaçları öne sürmüştür. İnançları uğruna ölümü göze

[148] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 2*, Çev. Kerem Kurtgözü, 1. Baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004, s. 245.
[149] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 243.

alması, kötü talihini yiğitçe karşılaması, insanlık tarihinde derin izler bırakmıştır. Bu yönüyle tarihin her döneminde dikkat çeken bir kişilik olmuştur. Sokrates hakkında çelişkili düşüncelerin ve yorumların varlığı bu felsefi yönden kaynaklanmaktadır. Hakkında yazılan eserler onun yeniden yorumlanmasıyla düşünce dünyasında zenginleşmesini sağlamıştır.[150]

Sokrates M.Ö. 399 yılında yetmiş bir yaşındayken Anytos, Meletos, Lycon isimli üç Atina yurttaşı tarafından mahkemeye verilmiştir. İddianame; şehrin inandığı tanrılara inanmamak, yeni tanrılar uydurmak, gençleri baştan çıkarmak suçlarıyla mahkeme duvarına yazılmıştır. Atina yasalarına göre böyle suçların Halk mahkemesinde yani Heliaia'da yapılması gerekmektedir. Yasalara uygun olarak kısa zamanda toplanan mahkeme Sokrates'i kendisine ithaf edilen suçlardan yargılamıştır. Platon'un *Apologia*, Ksenophon'un *Memorabilia* ve *Apologia*'sında anlatılanlar doğrultusunda Sokrates kendisini söylevleriyle savunmuştur. Mahkeme tarafından ölüm cezasına çaptırılan Sokrates aynı yıl infaz edilmiştir.[151] Sokrates'in infazı kendi çağında büyük bir etki yaratmamıştır. Toplumun yaşadığı sıkıntılar ve savaşlar sonucunda Sokrates'in infazını gerektirecek nedenlerle olmasa da birçok siyasal nedenle idam kararları mahkeme tarafından verilmekteydi. Sokrates'in hazin sonunu öğrencilerinin yazmış olduğu eserlerde görmekteyiz. Öğrencileri ve onu tanıyanlar için Sokrates'in ölümü kabul edilemezdi. Yarım yüzyıl boyunca Sokrates, Atina sokaklarında felsefe yapmıştır. Böylece onu tanıyanların yazmış olduğu eserler ile Sokratik edebiyat zenginleşmiştir. Bu edebiyat ile bir kişinin ölüm karşısındaki tavrı farklı yorumlamıştır. Bu farklılığın sebebi, Sokrates ile paylaşımları olan kişilerin, farklı dönemlerde yaşamalarından kaynaklanmaktadır. Bu kişilerin kimi gençliğinde, kimi küçüklüğünde öğretmeni olarak Sokrates'i tanımaktadır. Sokrates'in hakkında yazılanlar onun yaşamını ve karakterini farklı gözler ile görmemizi sağlamaktadır.[152]

---

[150] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 77.
[151] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 137.
[152] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 249.

Sokrates'in Atina Mahkemesinde yargılanma sebepleri ve davasının süreci, o günün şartlarında toplumun düşünce tarzını anlamak açısından önemlidir. Toplumun felsefi düşünceye bakış açısı ve felsefecilerin devletteki konumunu anlayabilmek açısından Sokrates'i yaşadığı dönem ile ele almalıyız. Atina'nın siyasal yapısı, kent devletlerindeki halkın kültürel özelliklerine değinmek yerinde olacaktır. Halkın inançlarını ve kent geleneklerini Sokrates'in kimliğine olan etkisini incelerken, düşünce yapısında meydana gelen değişimleri felsefi yönden inceleyeceğiz.

2. 2. Sokrates'in Savunmasının Toplum ve Felsefe İlişkisi Açısından İncelenmesi

Felsefe tarihinde hakkında en çok koşulan filozof Sokrates'tir. Özellikle Batı felsefe tarihinde Sokrates önemli bir şahıstır. Sokrates'in kendine ait felsefi yöntemlerinin olması kendisinden sonra gelen birçok düşünürü etkilemiştir. Ancak onun kendisine ait yazılı eser bırakmamış olması hakkında elde edebildiğimiz bilgilerin kesinliğinde bizleri şüpheye düşürmektedir. Bu bağlamda Sokrates'in savunmuş olduğu düşünceleri ikincil kaynaklardan elde etmekteyiz. Nitekim Strauss için Sokrates, tarihsel bir problemdir. Nitekim Strauss için Sokrates ve Antik siyaset felsefesi bir meraktan daha fazlası değildir. Strauss bu durumu şöyle ifade etmektedir:

> *"Bu problem aslında Sokrates'in yazmamış olması ve dolayısıyla bizim onunla ilgili bilgimizin, örneğin düşüncesinin, kendileri aynı zamanda dönüştürücü olan aracılara bağlı olmamızdandır. Bu aracılar Aristofanes, Platon, Ksenophon ve Aristoteles'tir. Aristoteles sözlü ve yazılı raporlar haricinde Sokrates'i bilmemektedir. Gerçekte Aristoteles'in söyledikleri Ksenophon'un söylediklerinin yeniden ifadesidir. Aristofanes, Ksenophon ve Eflatun Sokrates'i biliyorlardı. Bu üç kişiden yalnız biri, yani Ksenophon, bir tarihçi olmak istedi."*[153]

[153] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*,(İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015, s. 32.

Konumuz açısından Sokrates'i Platon'un diyaloglarında ayrıntılı incelerken, felsefe-toplum çatışmasını göz önüne alan Strauss'un yorumlarını da dikkate alacağız. Strauss, Sokrates'i tanıyabileceğimiz bu kaynaklardan Aristoteles'i Ksenophon'un söylediklerinin tekrarı olarak nitelendirmektedir. Eflatun'un diyalogları ise Ksenophon'un erserlerine göre anlaşılması zor metinlerdir. Strauss'un Sokrates'i tanımada kullandığı asıl kaynak Ksenophon'unkilerdir. Sokrates'in felsefesi yaşadığı dönemin en önemli tartışmalarını meydana getirmektedir. Bu tartışmalar Aristofanes'in oyunlarında ona yönelttiği eleştiriler ile Platon ve Ksenophon'nun Aristofanes'e karşı Sokrates savunmaları şeklindedir. Aristofanes *Bulutlar* eserinde Sokrates'i eleştirirken, Platon bu eleştirilere *Politika, Şölen* adlı eserleriyle cevap vermektedir. Strauss açısından Ksenophon, Aristofanes'e doğrudan cevap vermek yerine ona yapılan eleştirileri üstü kapalı bir şekilde yorumlamaktadır. Yapılan bu tartışmaları Antik dönemin şiir ile felsefe arasındaki çatışmalar olarak nitelendirebiliriz. Aristofanes'in şiiri ile Platon'un felsefi diyalogları arasında çıkan bu çatışma şunu göstermektedir: "Antikler sadece insani bilginin sınırlarını fark etmekle kalmamış, aynı zamanda bilgiye yönelik arayışın daha felsefe tarihi başlangıcında insanlığı yok edebileceğini anlamışlardır."[154] Burada Aristofanes, Sokrates'in ahlak ilkelerinde erdemi eleştirirken felsefenin toplum açısından yıkıcı özelliklerine değinmektedir.

Sokrates'in yaşamı kendisinden sonra gelen birçok düşünür tarafından örnek alınmıştır. Özellikle tiranlık altında yaşamayı kabul etmeyen filozoflar, Sokrates'in "sorgulanmamış hayat yaşanmaya değmez" sözünü yaşam biçimi haline getirmişlerdir. Bu bağlamda filozoflar, geçerli kuralları sorgulamış bunun sonucunda yönetici sınıflar tarafından tehdit olarak algılanarak idam cezalarıyla yüzleşmişlerdir. Sokrates'in yaşamını ana hatlarıyla açıklayacak olursak: M.Ö.469 yılında Atina'da doğmuştur. Ünlü yönetici Perikles'in

[154] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, *a.g.e.*, s. 33.

Atina'yı demokrasiyle yönettiği, fikir özgürlüğü olan bir dönemde yetişmiştir. Atina kenti, Phidias'ın heykel, Parthenon'da mimari yapılar, Aiskhylos, Sophokles, Euripidies gibi tragedya yazarlarıyla sanatta altın çağını yaşamaktadır. Nitekim sanata ayrı bir ilgisi olan Sokrates'in Euripides'e şiirlerinde yardımcı olduğu söylenmektedir. Aynı dönemde Herodot, Pers Savaşlarını yazarken Anaksagoras Atina'yı Felsefeyle tanıştırmıştır. Çocukluğunda şairlerin dediklerini ezberler, tanrıların büyüklüğünü ve insan emeğinin birleşimini gösteren bu mısralara aşık olduğunu belirtirdi. Ama kendisini de bu dizeleri sorgulamaktan alamazdı. Homeros'a, Hesiodos'a, Pindaros'a "Gerçek Nedir?" diye sorardı. Eğer verdikleri cevaplar onu ikna etmiyorsa ruhunda bir değişim yaratmıyorsa oradan uzaklaşırdı. İçinde taşıdığı merakla gerçeğin peşini bırakmayarak evrene ve tanrılara arkası bitmeyen sorular sorardı. Şairlerle ve güzel söz söyleyenlerle bir araya gelme isteği daha çocukluğundan ona neyi sevdiğini ve neyi aradığını göstermektedir.[155]

Sokrates'in yaşamı bu dönemlerden sonra Atina'nın Peloponnesos (M.Ö. 431-404) savaşına tanıklık ederek geçti. Savaşa asker olarak katılması ve savaşta göstermiş olduğu cesaret ona ayrı bir ün kazandırmıştır. Savaştan sonra şehir meclisinde bulunmuş mahkemelerde yargıçların arasında yer almıştır. Savaş sonrası bir grup komutanın infazına yasalara aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkan tek kişi olmuştur. Bu da onun yönetimde göze batmasına neden olmuştur. Peloponnesos savaşının sonunda galip gelen Sparta yönetimi "Otuz tiranlar" adı altında oligark bir yönetimi idareye getirmiştir. Sokrates ve arkadaşları bu yönetimde görev almışlardır. Sokrates'e verilen Leon adlı şahsın tutuklanma emrine, Sokrates'in suçsuz olduğu gerekçesiyle karşı oy kullanması diğer yöneticiler tarafından kendisine tavır alınmasına neden olmuştur. Nitekim Sokrates'in yakın dostu ve öğrencisi olan Anytus demokrasinin güçlü bir savunucusudur. Siyasette önemli görevleri olan demokrat Anytus ve iki arkadaşı Sokrates'e karşı

[155] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 251.

mahkemeye suç duyurusunda bulunmuştur. Sokrates'in mahkemesine ait birinci elden bilgileri Platon ve Aristofanes'in eserlerinde görmekteyiz.[156]

Platon diyaloglarında Sokrates'i, Silen[157] heykellerine benzetmiştir. Sokrates'in bu heykellere olan benzerliği söylenenleri alaycı bir şekilde ifade etmesi ve tanrıdan kaynaklı böyle davrandığını belirtmesidir. Karşısındaki kişi söylevleri bakımından ne kadar usta olursa olsun, bu durum Sokrates'i ilgilendirmezdi. Karşısındaki kişinin açıklarını bulur ve toplum karşısında onun bu yönleriyle alay etmeyi severdi. O konuşmaya başladığında çoluk çocuk, genç yaşlı herkes dikkat kesilir, onun söylevlerini dinlerken kendinden geçerdi.[158] Atina'da düşünmek önemli bir yere sahipti. Düşünen insanlar bilgin olarak adlandırılır ve başka işlerle uğraşmaları toplum tarafından hoş karşılanmazdı. O dönemin bilginlerinin çoğu gökyüzünü dikkatle inceler, onun özünü anlamaya çalışırdı. Sokrates çocukluğundan itibaren bu konulara ilgi duymuştur. Bilginlerin söylediklerini dinler, fizikçi olarak adlandırabileceğimiz bu kimseleri, kendisine dünyanın ne olduğu bilgisinin anahtarını verebilecek kimseler olarak görürdü. Çünkü dünyayı anlamasını sağlayan bilgin kişiler, Sokrates'in yaşamdaki amacına onu ulaştırabilecek kimselerdir. Bu düşünürlerin de ilk çözmesi gereken soru "Ben Kimim?" sorusunun cevabını bulabilmektir.

İnsanın kendi özünü bilmeden evreni bilmesi mümkün değildir. Tanrılar dünyayı yönettiklerine göre bu sorunun cevabını da biliyor olmalıydılar. Tanrıları sorgulamak toplumun geleneklerine ve din anlayışına zıttır. Ama mutlu yaşamak ve erdemli insanlar yetiştirebilmek, ilerde Sokrates'in düşüncesinin temelini ve onun ahlak felsefesinin başlangıcını oluşturacaktır. Sokrates'in ilk düşüncesi, dini yönden doğa tanrıya ait ise, insanın özü ve aklı kendine aittir. Güneş ve ayın hareketleri, yıldızların konumu, bize yaşamdaki amacımızı göstermezler. Bu yüzden Sokrates insan yaşamına bir fayda sağlamadığını düşünerek doğa biliminden uzaklaşmıştır.

---

[156] Anthony Kenny, *Antik Felsefe*, Çev. Serdar Uslu, 1. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2017, s. 57.
[157] Helen uygarlığında küçük düdüklü heykeller silen heykeli olarak adlandırılmaktadır.
[158] Platon, *Symposion*, s. 171.

O insanın iç sesine güvenerek gerçeğin yani hakikatin bilgisini, insan varlığının özünde aramaktadır. İnsanın kendisini bilebilmesi Sokrates için bilginin kaynağıdır. O, insan ruhunu felsefesiyle odak noktasına alırken kendisinden yıllar sonra oluşan ahlak biliminin ilk kurallarını meydana getirecektir.[159]

Sokrates olgunluk yaşlarına geldiğinde Atina halkının beğenisinin tersine çirkin sayılabilecek bir adamdır. Toplumda gezerken bazı insanlar onun biçimsiz vücudunu, tanrıların ona olan kızgınlığı olarak görmüşlerdir. Sokrates'in toplum tarafından söylendiklerinin merak edilmesi ve dinlenilmesi onun dış güzelliğinden ziyade çirkinliğini sorun yapmamasından da kaynaklanmaktaydı. Başkalarının çirkin bulduğu yanlarıyla alay ederek bunlarla övünebiliyordu. Büyük burnunun daha iyi koku aldığı, gözlerinin büyük olmasının etrafı daha iyi görmesini sağladığını belirtirdi. Örneğin hayatta nasıl ki kullandığımız araçlar işleviyle güzel olabiliyorsa onun da sahip olduğu bedensel güzellikler tartışılamazdı. Yaşadığı çevrenin onun hakkında dediklerine aldırmayan ve toplumun değerlerine ilgisiz bir tutumu vardı.[160] Tüm bu özelliklerine rağmen Sokrates sahip olduğu çirkinlikten rahatsız değildir. Onun ruh güzelliğine önem veren, sıcak ve samimi bir yapısı vardı. Güler yüzlülüğüyle herkesle konuşmaktan ve arkadaş olmaktan zevk alırdı. Bu yönüyle çevresindeki insanlara karşı konuşmaları her zaman etkileyici gelmiştir. Nitekim zamanla çevresinde kendisinden ayrılmayan ve çoğunluğu gençlerden oluşan bir hayran kitlesi oluşmuştur.

Sokrates toplumda gençlerle konuşup felsefe yapmaktan ayrı bir zevk alırdı. Onun gençlerle olan diyaloglarını bilmemiz toplumdaki konumunu ve düşüncelerini görmemiz açısından önemlidir. Çocukluğunda toplumun gerek duyduğu mesleklerde kendini deneyen Sokrates, bunların yaşamdaki amacı olmadığını düşünerek sorgulamalarıyla her şeyi incelemeye

[159] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 252.
[160] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 80.

devam etmiştir. Hayattaki amacını kırk yaşındayken Delphoi'da bulunan Apollon tapınağında bulmuştur. Tapınağın kapısında yazan ve Helen bilgeliğini anlatan "*Kendini Bil*" kelimesinden çok etkilenerek gençliğini ve yaşamını sorgulamaya başlamıştır. Bu sözü kendi içinde yaşarken ne için yaşadığını, kim olduğunu ve ne bildiğini düşünmeye başlar. Bu bağlamda Sokrates, yaşamın gereklilikleri ve gerçeğin öğrenilmesinde kendini bilmesi ve anlaması gerektiğini fark etmiştir.[161] Sokrates'in yaşamı ile düşünceleri arasındaki sıkı bağlantı, felsefesinin anlaşılması bakımından önemlidir. Çünkü Sokrates felsefesiyle düşüncelerinin doğruluğunu yaşam tarzıyla kanıtlamaktadır.[162] Sokrates'in yaşam tarzını örnek alan gençler, Sokrates gibi yaşamaya ve Atina sokaklarında onun gibi gezmeye başlamışlardır. Bu yaşam tarzı sonradan Aristofanes'in komedyasında, bir sofist anlayış olarak temsil edilecektir. Atina sokaklarında Sokrates gibi giyinme popüler olmuş, yaşamanın modası "*Esokraton*" olarak adlandırılmıştır.[163] Günümüz keşif giysisi olarak adlandırılan tek parça giysinin ilk tasarımcısı olarak Sokrates'i görebiliriz.

Sokrates'in gençliğinde toplumda güzel konuşmak, hatipler için hem bir kazanç kapısı hem de demagojiye giden yolda artı avantajlar sağlamaktadır. Antik Atina'da yöneticilerin konuşmalarını titizlikle hazırlayan usta söylevciler bulunmaktaydı. Verdikleri eğitim beden diliyle birlikte toplumu en iyi şekilde yönlendirmeye yarıyordu. Sokrates'in bu alışılmış söylevlerden ziyade Atina halkına ters gelen alışılmadık bir konuşma sanatı vardı. İnsanlarla konuşurken aklına gelen sorular, almak istediği cevaba onların yönelmesini sağlardı. Tüm bu farklılığa rağmen toplumda sevilen ve konuşulmak istenen biri olması, insancıl davranışları ve

---

[161] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 251.

[162] *"Sokrates Atinalıların en Atinalısıydı ve Viyanalı Nestroy gibi o da bu gerçek ve derin bağlılığından dolayı Atina devletinin en acımasız eleştirmeniydi. Bu isimleri rahatlıkla karşılaştırabiliriz. Biri ölümsüz halk filozofu diğeri sivri diyalektiğin uzmanıydı, ikisi de yaşadıkları toplumun çarpık yanlarını insanlığın gözleri önüne sermede birer hakikat öğretmeni rolünü üstlenmişlerdir."* Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, s. 235.

[163] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 79-80.

hiç bırakmadığı güler yüzlülüğüydü.[164] O, konuşmasıyla insanları kendine çekiyordu ama bir o kadar da eleştiriyordu. Hayatını Atina sokaklarındaki insanları sınamaya ve uzman olduklarını sandıkları konularda aslında hiç bir şey bilmediklerini ortaya çıkarmaya adamıştır. Böyle davranması toplumda kendisine karşı bir nefretin uyanmasına neden olmuştur. Sorularında uyguladığı ironik alaycı yöntem, toplum karşısında karşı tarafın küçük düşmesine neden olurken, aslında kişinin bildiğini sandığı şeyi bilmediğini ortaya çıkarıyordu.[165]

Sokrates'in babası Parthenon'da kullanılan taş blokları yapan ustalardan biridir. Sokrates babasının mesleğini de dener. Orada işçiler yani zanaatkârlar ilgisini çeker. Arayışına ilk olarak zanaatkârlardan başlar. Bu yüzden faydalıyı, iyiyi, güzeli, erdem kavramlarını bulabilmek için el işçiliği yapan ustaları sorgulamaktadır. Yaşamını şehrin merkezinde marangoz, duvarcı, demirci gibi zanaat ustalarıyla söyleşi yaparak devam ettirmektedir. Bu yönüyle zanaatkârlar, onun düşünce sistemini şekillendiren ilk öğretmenlerdir. Çünkü onlar meydana getirdikleri varlığın özünü bilmek zorundadır. Ellerinden çıkan ürünün ne amaca hizmet ettiği bellidir. Zanaatkârın yaptığı işlemin kuralları bellidir. Sokrates babasının yontma kalemini eline aldığında yine aynı kuralları görür, biçimlendirilmek istenen madde onda bir düşünceyi uyandırmaktadır. Bu insan ruhudur. Sokrates'in güzel ruhları açığa çıkararak biçimlendirebildiği bir yönteme ihtiyacı vardır. İnsanın içinde var olan gerçeği ortaya çıkarabilecek bir teknik bulmak istemektedir. Tüm bu araştırma sürecine, ilk olarak kendisini ve mesleğini tanımlayarak başlamaktadır. Kendi iç mücadelesiyle başlayan bu serüven, Delphoi tanrısı ile doruk noktasına ulaşmaktadır.[166]

Sokrates otuzlu yaşlarındayken yakın arkadaşı Khirephon, kehanetleriyle ünlü Delphoi tapınağına gider ve Pythia adlı biliciden (kâhin) Atina'nın en bilge kişisinin kim olduğunu öğrenmektedir. Bu kişinin Sokrates

[164] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 81.
[165] Egon Friedell, *a.g.e.*, s. 236.
[166] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 252-253.

olduğunu öğrenip, Sokrates'e Atina'nın en bilge kişisinin kendisi olduğu haberini vermiştir. Sokrates bu kehaneti, hiçbir şey bilmediği halde toplumda bilgili sanılan kişilerden daha bilge olduğuna yormuştur. Bu fikrini meydanlarda kanıtlamaya çalışmaktadır. Bu yüzden bilgili olduğunu söyleyen kişilerle tartışmaktadır. Asıl bilgeliğin bilgisiz olduğunu kabul etmekten ileri geldiğini göstermek için kendisinin bilgisiz olduğunu söylemektedir. Tanrının kedisine verdiği bu kutsal görevi layıkıyla yerine getirmek için önüne gelen herkesi sorularıyla sınamıştır. Her sorgulama sonunda Sokrates kendini bilgili sanan insanların aslında hiçbir şey bilmediğini görüp, tanrının bu sözüne daha çok inanmıştır. Bu bağlamda Sokrates, insanların gerçeğe ulaşmada ilk önce bir şey bilmediklerini kabul etmeleri gerektiğini felsefesinin asıl amacı olarak görmüştür. Böylece Sokrates, gerçeğe ulaşmada kullanılacak yöntem ve kuralların nasıl olması gerektiğini bulmuştur. Bu ancak felsefi bir eğitimle, insanın kendisini sorgulamasıyla olabilecektir.[167]

2. 3. Ksenophon'un Sokrates Yorumu

Sokrates'in öğrencilerinden olan Ksenophon, Platon ile aynı dönemde yaşamış olsa da eserlerinde resmettiği Sokrates farklıdır. Sokrates hakkında yazdıkları günümüze ulaşmış olan Ksenophon, askeri bir tarihçidir. Platon ve Ksenophon'un anlattıkları Sokrates birbirlerinden farklıdır. Nitekim Ksenophon'un eserlerinde Platon'unkilerin aksine Sokrates'e yapılan suçlamalar açıktır. Sokrates, Atina'nın tanrılarını reddederek dinsizlikle suçlanmış ve gençleri yozlaştıran ahlaksız bir adama olarak mahkemeye verilmiştir.[168] Ksenophon mahkemede verilen suçlamalara ve sorulara kesin cevaplar veren Sokrates'i ile Platon'un konuşmasında usta anlamlar taşıyan Sokrates'i birbirine çok zıttır. Felsefe tarihinde görüşleri en çok kullanılan Platon'un tasvir ettiği Sokrates olmuştur. Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar* ve *Şölen* isimli Sokratik diyaloglar yazmıştır. Asıl

[167] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 89-90.
[168] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 34.

mesleği askerlik olan Ksenophon, Sokrates'in tanrıları yok saydığı iddiasına zıt olarak onun dine saygılı ve gençleri olumlu yönde etkilediğini belirtmektedir. Sokrates'in mahkemedeki savunmasını Platon ile Ksenophon'un yazdıklarına göre yorumlayabilmekteyiz. Kimi tarihçilere göre eğer Sokrates Ksenophon'un anlattığı şekilde kendisini savunmuş olsaydı ölüme mahkûm edilemezdi.[169] İlk oylamada Sokrates'e verilen cezayı onaylayan jürinin sayısı az iken küstah ve alaycı söylevleriyle ikinci oylamada aradaki fark artarak ölüm cezasına sebebiyet vermiştir. Sokrates döneminde ölüm cezası normal karşılansa da mahkemeler düşünce özgürlüğü suçlarını genellikle hapis, sürgün, para cezası gibi yöntemlerle sonuçlandırıyordu. Sokrates'in farklılığı savunmasında jürinin kararını alaycı konuşmalarıyla küçümsemesidir.

Ksenophon, felsefi bir düşünürden ziyade tarihsel notlarıyla günümüze aktarılmış bir şahsiyettir. Onun Sokrates'i anlatmasının asıl nedeni Sokrates'e yöneltilen suçlamaların asılsız olduğu ve Atinalıların onu öldürmek yerine baş tacı etmeleri gerektiğidir. Ksenophon eserlerinde Sokrates'i diğer filozoflardan ayrı bir yere koymaktadır. O, çağın önemli filozofu, Anaksagoras'ın aksine fizik ya da astronomi ile ilgilenmemiş[170], sofistler gibi eğittiği kişilerden para talep etmemiştir.[171] Sokrates, Ksenophon için gündelik konuşmalarıyla çevresindekilere öğütler veren dürüst bir kişidir. Ksenophon'un Sokrates'i tarihsel olarak ele alınırsa onun yetenekli gördüğü kişileri yüksek mevkilere taşıma gayretinden bahsedilmektedir. Sokrates'in öğrencilerinden olan Kritias, Otuz Tiranlar yönetiminin başına geçtiğinde Sokrates'in öğrencisi olarak tanınmaktadır.[172]

Ksenophon, *Anılar* adlı eserinde Sokrates ile Atina sokaklarında konuşma yapan insanları anlatmaktadır. Sokrates'i sofistlerden ayrı tutan

---

[169] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 193.
[170] Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar*, Çev. Candan Şentuna, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 17.
[171] Ksenophon, *a.g.e*, s. 8.
[172] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 194.

özellikleri tanımlarken, Elisli Hippias ve Antiphon'dan bahsetmektedir. Platon'un sofistlere bakış açısı yönünden bu kişiler Sokrates'e karşıdırlar. Hippias için Sokrates dar kafalı ve kesin tanım yapmaktan kaçınan bir kimsedir. Antiphon ise Sokrates'in yoksulluğunu acınası olarak nitelemektedir. Önde gelen devlet adamları da Sokrates'in peşindedir. Kritias ve Kharikles, topluma yaptığı konuşmalar nedeniyle Sokrates'i susturmaya çalışmaktadır. Dönemin ünlü yöneticisi Perikles, Sokrates'e Atina'nın çöküşünden duyduğu üzüntüyü anlatırken Sokrates'in önerilerini dinlemektedir. Siyasal olarak hiçbir yeteneği olmayan insanlar, Sokrates ile tanıştıktan sonra kendi yetenekleri üzerine düşünmeye yönlendirilirler. Sokrates'e göre siyaset uygun zaman ve uygun koşullarda yapılması gereken bir uğraştır. Uygun zamanda girilmeyen siyaset kişiye dezavantaj sağlamaktadır. Sokrates, Atina kentinin Agorasında siyasi ve günlük yaşam üzerine tartışmalar yapmaktadır. Devlet yöneticileri, iş adamları, tüccarlar ve gençlerle yaptığı sohbetlerle Atina'nın özgür düşünceye yapmış olduğu katkı göz ardı edilemez. Önemli konuların yanında önemsiz gibi görünen sorularıyla da insanları düşünmeye sevk eder. Bazı insanları üslubuyla yüceltirken kimilerini de alaya alarak küçük duruma düşürmektedir. Tarihte düşünce özgürlüğünü toplumların yapılarına göre ele alırsak, Antik Yunan'ın Ünlü Yöneticisi Perikles'in döneminde yaşayan felsefeci Anaksagoras ve ressam Pheidias gibi düşünür dostlarına karşı açtığı davalar, yöneticilerin bazı düşüncelerin engellenmesi adına toplumda baskı unsurları kullandığını kanıtlamaktadır.[173]

Atina, savaş komutanlarını bile oylama sistemiyle seçebilecek kadar demokratik bir yönetime sahiptir. Ksenophon'un *Anılar* kitabının II. Bölümünde "Peloponnesos Savaşı" sonunda Spartalılarca kurulan Oligarşik yönetimin olduğu dönemde Sokrates'in savaş sanatını öğrenmek isteyen gençleri nasıl eğittiği gibi konular işlenmektedir.[174] Ksenophon'un eserlerini Sokratik yapıtlar olarak üç kısımda inceleyebiliriz. İlki Sokrates'in varlığıyla

[173] Ksenophon, *a.g.e.*, s. 10.
[174] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 194.

ortaya çıkmış edebi bir tür olarak kabul edilebilir. Bu yapıtlar Sokrates'in yakınlarıyla yaptığı konuşmalardan oluşmaktadır. Ksenophon, iki Sokratik Diyalog yazmıştır. *Oikonomiks* ve *Symposion*. *Oikonomiks,* Sokrates'in ağzından çiftlik yönetime ilişkin yorumları içermektedir. *Symposion* ise M.Ö. 421 yılında Sokrates'in katıldığı bir şöleni anlatmaktadır. O yıllarda Ksenophon'un yaşı küçük olduğundan yazdıkları bazı yazarlar tarafından tarihsel kurmacalar olarak da nitelendirilmektedir. Ama bu düzyazılar Sokrates'i tanımak için felsefi eserler arasında gelişerek, Batı edebiyatında yerini almıştır. İkinci tür edebiyat ise *Apologia* yani Sokrates'in mahkemedeki duruşunu anlatan savunma yazılarıdır.[175]

Sokratik edebiyatlarda çoğunlukla tartışılan konu Sokrates'in mahkemedeki duruşu olmuştur. Tarihsel olarak anlatılanlar edebi bir sanat olarak görülse de süreci anlayabilmemiz açısından başvuru kaynağı durumundadır. Bu eserler ile Sokrates'in yaşadıkları temel kaynak niteliğindedir. Sokrates'e ait mahkeme suçlamaları, onun görüşlerinin yaşadığı toplumda kendisine karşı düşman bir çevrenin varlığını da göstermektedir.[176] Devlet yönetiminde demokrasiden ziyade oligarşiyi tercih etmesi, onun seçilen yöneticilere karşı olduğu görüşünü ortaya çıkarmıştır. Aslında Sokrates yönetilen kişilerin değil yönetici seçilme kurallarına karşı gelmiştir. Ona göre siyasal yönetim yalnızca soylu sınıfa ait olmalıdır. Demokrasi yani kura ile seçilen bir yönetim yalnızca devletin çöküşüne neden olabilirdi. Çünkü yoksul ve eğitimsiz halk aşağılık ve özensiz davranışlara sahiptir. Halk daha fazla imkâna sahip olduğunda bu devletin geleceğini her koşulda tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkacaktır. Ksenophon da Sokrates'in bu duruşunu demokrasiye düşmanlık olarak belirtmektedir. Ona göre demokrasi, halk despotluğu ve demagojiden ibarettir. Yeteneği olmayan kişilerin siyasette kura ile başa geçmesi hem adaletsizliğe hem de yolsuzluğa sebep olmaktadır. Bu düşüncelerinden dolayı Sokrates ve öğrencilerine düşman çevreler ortaya çıkmıştır. Günümüz demokrasi, özgürlük anlayışıyla

[175] Ksenophon, *a.g.e.*, s. 4.
[176] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 195.

o dönem tam uyuşmasa da Sokrates elitist bir yönetimi savunmamaktadır. Sadece demokrasi ile işin ehli olmayan kişilerin yönetimde yer almasını tasvip etmemektedir. Yönetimde söz sahibi olacak kişilerin belirli bir eğitimden geçerek demokratik haklardan yararlanması gerektiğini düşünmektedir. Demokrasi yanlısı olan ünlü yönetici Perikles, Atina'da demokrasinin kalıcı hale gelmesi için birçok reform yapmıştır. Perikles, Pers savaşları (M.Ö. 490-429) sonrası siyasette daha güçlü hale gelmiştir.[177] Perikles'in demokrasi hakkında düşündüklerini Thukydides'in *Peloponnessos Savaşları*[178] eserinde görmekteyiz. Perikles, Atina'da yönetim şeklini demokrasi olarak benimseyip ve onun bütün Atinalı yurttaşlara dayandığını belirtmektedir. Onun için devlet tüm yurttaşlara ait olup, yönetimde herkesin söz hakkı vardır. Atina'da yaşayan tüm yurttaşlar, devlete yapmış oldukları hizmetlerin karşılığını almaktadır.

Atina'da IV. yüzyılda savaşlar devam etse de V. yüzyıl daha rahat bir dönemi ifade etmektedir. Ksenophon, büyük mücadeleler yaşanan yılları *akrisia* yani kaos dönemi olarak adlandırmaktadır. Savaş dönemlerinde yöneticiler, kent (polis) üzerinde etkilerini daha da artırarak halk üzerindeki yetkilerini kötüye kullanmışlardır. Bu yüzyılda, halkın her türlü yaşama ve mülkiyet hakkı oligarşik bir yönetimin elindeydi. Otuzlar yönetimi olarak adlandırılan bu dönem, Sokrates'in öğrencisi olan Kritias'ın yönetimin başına geçmesiyle, Atina'da gaddar bir yönetim örneği sergilenmiştir. Bu yönetim döneminde ölen ve öldürülenlerin sayısı Peloponnesos Savaşında ölenlerin sayısından kat ve kat fazlaydı. Ilımlı aristokrasinin temsilcisi Thramenes, Kritias'a karşı geldiğinde yargılanmadan idam edilmiştir. Alkibiades de nitekim Kritias tarafından öldürülmüştür. Otuzların egemenliği Kritias'ın ölümüyle sona erdiğinde Atina, Sparta ile yapmış olduğu barış

[177] Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 81.
[178] Atina ile Sparta arasında 30 yıl süren ve M.Ö. 404 yılında sona eren Peloponnesos savaşı sırasında yaşamış ve bu savaşları tasvir eden komutan ve siyasetçi. Perikles'in ideallerini gerçekleştiren bir kamu devlet adamı olarak gösterilir. Bkz. Oğuz Tekin, *a.g.e.*, s. 83.

antlaşmasından bir yıl sonra yeniden demokratik yönetimle yönetilmeye başlamıştır.[179]

Kritias ve Kharikles Otuzlar yönetimde birlikte görev almışlardır. Atina'da devlet için koyulan yasalar her yıl "Solon yasasında" değişmektedir. Kritias ve Kharikles yönetimde iken birçok yurttaşı öldürdükleri ve halka haksız davrandıkları zaman Sokrates; *"Şaşılacak şey" demişti, "insan sığır çobanı olarak ineklerin azalmasına ve kötülemesine yol açmışsa, bundan utanmaması ve kötü bir devlet başkanı olduğunu düşünmemesi daha da şaşırtıcı"*[180] demiştir. Sokrates'in bu sözü, Kiritias ve Karikles'e bildirilince Sokrates'in toplumda kendilerine karşı bu düşünceleri düşmanlık olarak anlayıp, onun gençlerle konuşmasını ve felsefe yapmasını yasaklamak amacıyla mahkemeye başvurmuşlardır. Sokrates'in öğrencisiyken Alkibiades, ünlü demokrat yönetici Perikles ile tiranın egemen gücü, yasalar, devlet yönetimi, zorbalık gibi konulardan konuşmuşlar, Alkibiades, Perikles'e, yönetimde olmayı ne kadar arzu ettiğini belirtmiştir. Yönetimde yer almasından sonra Sokrates'in yanından ayrılarak siyasete atılmıştır.[181] Alkibiades ve Kritias, oligarşi yönetimin de çok hırslı ve zorba kişilerdi. Sokrates'in öğrencisiyken siyasete atılmaları, Sokrates'in yapılan zorbalıklardan sorumlu olduğu düşüncesinin toplumda kabul görmesine neden olmuştur. Ksenophon'a göre Sokrates'in hatası, yanına öğrenci olarak gelen kişilerden siyasete atılma amacı olanlara daha mesafeli yaklaşması gerektiğidir. Sokrates'in yanındayken ölçülü ve erdemli davranmaları zorunluyken, bunu yaşamlarının amacı olarak görmemişlerdir. Ksenophon burada insanların ölçülü davranmayı bıraktığında hırsının başına neler açtığını anlatmaktadır. Ona göre insan erdemli olmanın yanında ölçülülüğü de kaybetmemelidir. Çünkü Sokrates'in anlayışıyla bedenle yaratılan ruh, ölçülü davranmakla hazlarını dizginlemektedir. Bu da erdemli insan olmanın ilk koşuludur. Kritias ve Alkibiades, Sokrates ile birlikteyken hazlarında

[179] Egon Friedell, *a.g.e.*, s. 256-257.
[180] Ksenophon, *a.g.e*, s. 20.
[181] Ksenophon, *a.g.e*, s.22.

ölçülü davranabiliyorlardı. Ama yanından ayrıldıklarında adalet yerine adaletsizliği seçmişlerdir. Bu bağlamda ruhları bozulan kişilerin yaptıklarından öğrencisi de olsa, Sokrates sorumlu tutulamazdı.[182] Davacılardan Kritias ve Alkibiades'in yönetimde yaptığı zorbalıklar nedeniyle Sokrates'in suçlu görünmesi yanlıştır. Çünkü Ksenophon'a göre bu kişiler Sokrates'in yanına zaten yönetime gelebilme amacıyla gelmişlerdir. Siyasal yetkinlikleri kazandıklarında Sokrates'in yanından ayırılmışlardır.

Ksenophon, Sokrates'e yapılan diğer bir suçlamayı şu şekilde ele almıştır: Suçlama gençlerin babalarını dinlememeleri ve gerektiğinde onları dövebilmeleri konusunda Sokrates'in eğitim verdiğidir. Suçlamaya göre Sokrates, eğittiği gençleri babalarından daha bilge olduğunu inandırarak, onlara babalarını deli oldukları gerekçesiyle zincire vurmalarının yasal olduğunu söylemektedir. Ksenophon bu durumu şöyle çürütmektedir: Sokrates, bilgisiz diye birini zincire vurmanın bir gün kendisinin de bilmediği bir durum karşısında zincire vurulabileceğini düşünmesini sağlar ve böyle bir duruma olumsuz yaklaşırdı.[183] Sokrates, bilgisizlikle delilik arasındaki farkı, delilerin dostlar yararına bağlanılması gerekirken, bilgisizliğin eğitim ile bilgili hale getirilebileceğini söylemiş olmalıdır. Ksenophon'a göre Sokrates diğer tüm insanlardan daha iradelidir. Sokrates'in gençleri yoldan çıkardığı suçlaması toplumun onu yanlış anlamasından kaynaklanmaktadır. Ksenophon Sokrates'i şöyle anlatmaktadır: Yaşamında diğer insanlardan farklı olarak soğuk, sıcak, yorgunluk, yemek konusunda hep azla yetinmeye kendini alıştırmıştır. Giyim konusunda da hiçbir zaman gösterişli bir şeyi olmamıştır. Bu haliyle hiçbir zaman hocalık kavramını kabul etmemiş sadece onunla birlikte olanlar onun yaşamını örnek almışlardır. Yaşamı boyunca çevresinde dostu olan kişiler çoktu ki bunlara hiçbir şey vaat etmemiştir. Sokrates, Atina sokaklarında kişileri erdemli olmaya davet ederek Tanrının ona verdiği misyonu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Toplumda insanlara alışılagelmiş yaşam biçimleriyle mutlu olamayacaklarını gösteren Sokrates'e

[182] Ksenophon, *a.g.e*, s. 18-19.
[183] Ksenophon, *a.g.e.*, s. 23.

yapılan bir başka suçlama düzeni bozduğu gerekçesidir. Suçlamalara göre Sokrates, demokratik bir yöntem olan kurayla yönetici seçmeye karşı gelmektedir. Böylece gençler onun fikirlerine uyarak toplumda alışılagelmiş görevleri küçümsemektedirler. Devletin yasalarına ve geleneksel yaşama karşı gelmektedirler. Oysaki Sokrates için düşünsel alanda görev yapanlar asla şiddet yanlısı olamazlar. Çünkü şiddet ve düşmanlık nefrete bağlıyken ikna ve güzel konuşma eğitimi alanlar toplumda çatışma yanlısı olamazlar. Onlara verilen eğitim, sevginin ve erdemli yaşamın gerekliliğidir.

Ksenophon, Sokrates'e yapılan diğer bir suçlamayı şöyle anlatmaktadır: Sokrates, ozanların bilgisizliklerini halkın önünde ortaya çıkarmaktadır. Sokrates'in bu şekilde çevresindeki insanlara caniliği ve tiranlığı öğrettiği iddia edilmektedir. Oysa Ksenophon'a göre Sokrates'in demek istediği bu değildir. O, halk ve insan sevgisiyle tanınan bir kişidir. Nitekim sofistlerin aksine para karşılığı bildiklerini halka sunmuyordu. O yüzden diğer eğitimcilerin aksine çevresinde hep bir insan kalabalığı bulunmaktadır. Çevresinde bulunanlar onun verdiği eğitimle yanından ahlaklı bir şekilde ayrılırdı. Ksenophon'a göre Sokrates, ölüm cezasından ziyade halk tarafından onurlandırılmalıdır. Çünkü Sokrates devletin yasalarına karşı hiçbir şey yapmadığı açıktır.[184] O sadece çevresindeki insanlara, erdemin öğrenilerek mutlu bir yaşamın olabileceğini söylemektedir. Ona göre bilgisizlikten kaynaklanan cehalet, insanları bilgilendirerek, yoksulluktan kaynaklanan arkadaşsızlık, yardımlaşmayla giderilmelidir.[185]

Ksenophon, *Anılar* eserinin birinci bölümünde Sokrates'e getirilen suçlamaları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Sokrates'in mahkemeye verilme sürecini, suçlamaların delillerini ve Atina devletinin ona ölüm cezası verilmesine nasıl karar verdiğini sorgulamaktadır. Sokrates'e yapılan suçlamalar Ksenophon'a göre gerçeği yansıtmamaktadır. Devletin

[184] Ksenophon, *a.g.e*., s. 26.
[185] Ksenophon, *a.g.e* ,s. 55.

tanrılarına inanmamak ve gençlerin ahlakını bozma suçlamaları gerçeklikten uzaktır. Çünkü Sokrates, kentte tanrılar adına kurban kesiyordu. Onun "Daimon" dediği delphoi kehaneti toplumda böyle suçlanmasına neden olmuştur. "Kente yeni tanrılar getirmek" fikri buradan ortaya atılmıştır. Oysa bu kehanetleri meslek edinerek insanlara yol gösteren bilgiciler (kâhinler) vardı. Bunlar insanlara bilmedikleri şeyleri söylerken gördüklerini kehanetlere uyduran kişilerdir. Sokrates'in tek farkı bu gelecek bilenlerin aksine tanrılara inanma konusunda aklını kullanmasıydı. İnsanların bilmedikleri şeyler konusunda tanrıların gözetimine ihtiyacı olduğunu düşünmekteydi. İnsanların akıllarıyla çözebildikleri konularda tanrılara danışmanın saçmalığından bahsetmektedir. Sokrates'e göre bilinen, ölçülebilen konularda tanrılara danışmak anlamsızdır. Çünkü tanrıların bize bağışladıkları gerçeklerden yola çıkarak onlardan tekrardan yol göstermelerini beklemek anlamsızdır. Tanrılar, yalnızca insan aklının bilemediği karanlık konularda yol gösterenlerdir.[186]

Ksenophon'a göre Sokrates, toplum önünde yaptığı konuşmalarında din hakkında hiçbir şey dememiştir. Nitekim Sokrates, tartışmalarında felsefi argümanları nadiren kullanmaktadır. Bunu yaptığı zamanlarda ise amacı Tanrının varlığını ve kaderi anlatmasıdır. İnsanlar için yararlı olan şeyler tesadüf değil akıllı bir varlığın eseridir. Sokrates, Sofistler gibi gökyüzünü ve evreni araştıranların boşuna zaman harcadıklarını düşünmekteydi. Sokrates'in merak ettiği, insanların bildiklerini zannettikleri şeylerin gerçekten biliniyor olmaları ya da biliyor gibi gözükenlerin bilgisizliklerinin nasıl ortaya çıkarılacağıydı. Konuşmalarında, "dinsizlik nedir?", "cesaret nedir?", "adalet nedir?", "devlet nedir?", "insanları yönetmek nedir?" gibi soruları dillendirmekte ve bu konuları bilenleri yurttaş kabul etmektedir.[187] Ksenophon'a göre Sokrates'in tüm bu sorgulamaları yapması yanlış karar vermenin sakıncalarını bilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Sokrates'i günlük yaşamında herkesin tanıdığını ve onun bir

[186] Ksenophon, *a.g.e.*, s. 13.
[187] Ksenophon, *a.g.e.*, s. 15.

zamanlar Beş Yüzler Meclisi'nde görevli iken dokuz komutanın öldürülmesinde diğer yargıçların aksi yönde karar vererek bu yanlış kararın alınmasını engellediğini belirtmektedir. Birçok kişinin tehdidine rağmen Sokrates, görevinde karar verirken, inandığı şeyler uğruna insanları karşısına almıştır. Böylece Sokrates'in aslında dindar insanlar gibi inançları doğrultusunda davranmaktadır. Bu bağlamda Ksenophon, Atina'da insanların Sokrates'i nasıl olur da dinsizlikle suçladıklarını anlamadığını ifade etmektedir. Ksenophon, kitabın son bölümünde, Sokrates'in adalet ile ilgili konuşmalarını anlatmaktadır. Sokrates'in çevresindeki kişilere adaletin ne olduğunu, toplum ve yöneticiler açısından nasıl değerlendirmesi gerektiğini anlatmaktadır. Sokrates'in yasal, adil ve adalet üzerine olan düşüncelerini belirtmektedir. İnsanlar tarafından konulmuş yasalarla, tanrısal olan yasaların ayrımını ele alınırken; dindarlık, cesaret ve ölçülülük gibi kavramlar, toplum ve devletin yurttaşlarında olması gereken özellikler Sokrates'in düşünceleriyle açıklanmıştır. Ksenophon, Sokrates'in ölümünü içindeki Tanrı sesi (daimon) dinleyerek, yargıçlar karşısında zihinsel düşünceleriyle özgür ve adaletli konuşmalar yapmasını, ruh gücünün bir göstergesi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Sokrates'e verilen ölüm cezası onun yaşama kaşı duruşunu hiç değiştirmemiştir. Ksenophon'a göre Sokrates, ömrü boyunca adaletli ve adaletsiz davranmanın sonuçlarını dile getiren ruhsal yetkinliği mükemmel bir kişinin örneğidir.[188]

Ksenophon'un Sokrates yorumu Platon'un eserlerinde olduğu gibi felsefe tarihinde iz bırakmamıştır. Buna rağmen Ön Sokratik felsefecilerin bazıları ele aldıkları konular, kavrayış ve düşünce sistemleriyle Ksenophon'un ve Platon'un düşüncelerini benzer olarak nitelendirmektedirler.[189] Bu bağlamda Sokrates'i tanımak için Ksenophon'un

---

[188] *"Sokrates, haksız yere öleceksem, bunun ayıbı beni haksız yere öldürenler de olacak; haksızlık ayıpsa haksız bir iş yapmak ayıp değil mi? başkalarının benim hakkımda adaletli karar almamalarının ve adaleti yerine getirmemelerinin ayıbı beni bağlar mı?(...) Eğer şimdi ölürsem insanlarda uyandıracağım ilgi, beni ölüme mahkûm edenlerinkinden farklı olacak, biliyorum. Çünkü eminim ki, insanlar şimdiye kadar hiç kimseye bir haksızlık ve kötülük yapmadığıma, çevremdekileri her zaman daha iyi kılmak için çabaladığıma tanıklık edeceklerdir*(...)" Ksenophon, *a.g.e.*, s. 112.

[189] Anthony Kenny, *a.g.e.*, s. 61.

eserleri benzersiz bir kaynaktır. Ksenophon'un yazmış olduğu eserler bir hocanın öğrencileri tarafından derlenen tüm söz ve davranışları içermektedir. Eserleri Rönesans döneminde, *Memorabilia* yani hatırlanmaya değer şeyler olarak çevrilmiş ve en çok kullanılan terim olmuştur. *Anılar* eseri ise biyografik bir üslup taşımaktadır. Ksenophon, Sokrates'i doğumundan ölümüne kadar sistematik bir şekilde kaleme almıştır. Savunma eserinin ilk iki bölümünde, Sokrates'e, toplumda haksızlık yapıldığını gösterir, savunmasında ise yargıçların kararını eleştirmemektedir. Sadece adaletin verilen bu kararda ne kadar yozlaşmış olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Eserini Sokrates'in ölümü hakkında kısa bir anlatım ve övgüyle sona erdirmektedir. Ksenophon, bir diğer eseri *Hiero*'da, Sparta yanlısı tutumundan dolayı Atina'dan sürgün edildiğinde Sparta kralının övgüsü ve devletin anayasal güçlerinden bahsetmektedir. Pers Kralı Kyros ile ozan Simonides'in tiranlık üzerine yapmış oldukları tartışmaları bu eserinde anlatmaktadır.

Ksenophon'un eserlerine baktığımızda düşünceleri inandırıcılıktan uzak ve sıradan gözüküyor olabilir. Çünkü yaptığı savunma Sokrates'e toplum tarafından gösterilen düşmanlığı gözler önüne sermekten uzaktır. Nitekim Sokrates'in Savunması, Ksenophon'un anlattığı gibi yaşanmış olsaydı, Sokrates ölüme mahkûm edilemezdi.[190] Ksenophon'un *Anılar* adlı eserinde Sokrates'in tanrıtanımaz bir gençle olan diyaloğunda Sokrates'i dindar bir kişi olarak görmekteyiz. Tanrının varlığına inanmayan bu genç, tanrıların herhangi bir şekilde insanlarla ilgilendiklerini kabul etmemektedir. Buna cevap olarak Sokrates, insanların yaratılıştan mükemmel bir varlık olduğunu, bunu akıl ve ruh ile diğer canlılardan üstün olarak yaratıldığını belirtmektedir. İnsan bedeninin ve ruhunun yalnızca insanı seven bir varlığın eseri olabileceğini anlatmaktadır. Ksenophon'un tanrısal konulardaki düşünceleri, Sokrates'ten ziyade kendisinin dini tutumuyla ilişkilendirmek daha doğru olacaktır.[191]

[190] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 193.
[191] Werner Jaeger, *a.g.e.*, s. 220-221.

2. 4. Aristofanes'in Sokrates Yorumu

Aristofanes, Atina'da tragedyalarıyla ün salmış komedi yazarlarından biridir. Yazdığı eserler o günün şartlarını komedi unsurlarıyla yansıtmaktadır. Halkın doğal yaşamını ironik bir şekilde gözler önüne sererken yönetime karşı eleştirilerini komedileriyle yapmaktadır. Demokrasiyi ve yozlaşmış toplumu acımasızca eleştirmesine rağmen düşünce özgürlüğünden faydalanması demokrasinin ona verdiği bir avantajdır. Demokrasinin çağımıza en büyük hediyesi de günümüze kalan yazılı tragedyalardır. Aristofanes'in demokrasiye olan şüphelerini oyunlarında görmekteyiz. Nitekim oyunlarında demokrasinin ünlü savunucusu Perikles, Kleon gibi liderleri de eleştirmiştir.

Aristofanes'in Sokrates'e yapmış olduğu suçlamalar gerçeklikten uzaktır. Bunu *Bulutlar* oyununda görmekteyiz. Oyunda Strepsiades ile Sokrates'in konuşmalarında Sokrates tanrıların varlığını özellikle de Zeus'u kabul etmemektedir. Bu şekilde Atina yasalarına karşı gelen Sokrates, kendisine yapılan suçlamalardan korkmamaktadır. Nitekim Aristofanes'e göre Sokrates'in sofist olarak sahip olduğu retorik dersleri tüm suçlamaların çürütülmesini sağlayabilecek güçtedir.[192] Burada Aristophanes Sokrates'i sofist olarak değer öğretileri yönünden eleştirmektedir.[193] Eserlerinin çoğunda Peloponnesos savaşlarıyla toplumun sürüklendiği sefalet, açlık duygularını işlemiş, savaşın sorumlusu olarak gördüğü yöneticileri eleştirmiş ve olması gereken barış ortamını sahnelemiştir. Aristofanes'in kırk tane oyun yazdığı bilinse de günümüze ulaşan on bir eseri bulunmaktadır: *Akharnes (Akharnailılar), Hippes (Atlılar), Nephelai (Bulutlar), Sphekes (Yaban Arıları), Eırene (Barış), Lysıstra, Ornithes (Kuşlar), Thesmophoriazousai (Thesmophoria Bayramını Kutlayan Kadınlar), Batrokhoi (Kurbağalar), Ekklesiazousai (Kadınlar Meclisi), Ploutos.* Eserlerinde Peloponnesos

[192] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 34.
[193] Deniz Kundakçı, "Aristophanes'in Komedyalarındaki Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik Bir Değerlendirmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Nisan 2019, s. 837.

Savaşının etkilerini belirterek savaş karşıtı tutumlarını oyunlarında hep barış özlemi olarak yansıtmıştır. Otuz yıl kadar süren, ilk dünya savaşı olarak adlandırabileceğimiz Peloponnesos savaşının kaybedilmesiyle çöken bir Atina devleti, halkın yozlaşan yönetimlerle köleleştirilmesi, ekonomik buhranlar, yıkımlar ve bu ortamdan beslenen kişiler onun oyunlarının başkahramanlarıdır. Bu savaş ortamında eleştirdiği kişiler siyasetçiler, demogoglar, sofistlerdir. Oyununda sofist olarak sahnelediği Sokrates ilerde toplum tarafından benzer suçlamalardan mahkemeye verilecektir. Bu bağlamda Aristofanes'in oyununda tanımladığı Sokrates, toplumda hedef haline getirilmiştir.[194]

Konumuz açısından Aristofanes'in *Kuşlar* ve *Bulutlar* adlı eserleri Sokrates'i tanımak için önem arz etmektedir. *Kuşlar*, Atina donanmasının Sicilya seferinden bozgunla dönmesiyle toplumun Atina'dan kaçmayı istemeleri ve insanların ütopik bir yer olan kuşlar ülkesine göç etmelerini anlatan eserdir. *Kuşlar* adlı eserinde Aristofanes, Sokrates'i dinsizlikle suçlamaktan ziyade şehrin tanrılarına yenilerini getirdiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda Aristofanes'in Sokrates yanılgısı ortaya çıkmaktadır. Nitekim *Bulutlar* eserinde Sokrates'i tanrıtanımazlıkla ithaf etmiştir. *Kuşlar* eserinde Aristofanes tanrılara inanmanın siyasi düzen içinde neden gerekli olduğunu anlatmaktadır. Tanrıların konumu, insanların üzerinde kontrolü sağlayan bir güvencedir. Zira oyunda tanrılara inanmanın insanlara sağladığı ödüller ve inanamamanın verdiği zararlar gösterilmektedir.

Aristofanes'e göre dünya iki kutuptan oluşmaktadır. Biri doğal diğeri ise erotik kutuptur. İnsan akıl ve mantık dışı duygulardan oluşmaktadır. Ona göre aklın işi olan felsefe yıkıcıdır, şiir ise insanın duygularına hitap ettiğinden onun için gerçek ve faydalı olandır. Bu yönüyle felsefe şiirden daha az önemlidir. Bu bağlamda Aristofanes Sokrates'in insana ait olan ilkelerini

[194] Yakup Akyüz, "Aristophanes' in Eserlerinde Siyasal İroni ve Barış", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (2), 2015, s. 127.

tam olarak anlamayıp insani ve insani olmayan arasında ayrım yapamamıştır. Sokrates'in yaptığı "Nedir?" sorgularıyla aslında insani olanları sorguladığının farkına varamamıştır. Ksenophon'a göre Aristofanes, Sokrates'in sorularını tartıştığı kişilerin sürecini yönlendirerek sonunda hakikati göstermesini onu akıldan yoksun olarak nitelendirmesine neden olmaktadır.[195]

Aristofanes'in *Bulutlar* eseri, Sokrates'in bir sofist olarak toplumun geleneklerini bozduğu ve gençleri yozlaştırdığını ele almaktadır. Aristofanes'in Sokrates'e yapmış olduğu suçlamalar Platon ve Ksenophon'un eserlerinde Sokrates'in savunmaları şeklindedir. Nitekim Aristofanes'in Sokrates'i eleştirdiği *Bulutlar* oyununa Platon *Politeia, Şölen* ve *Yasalar* adlı diyaloglarında cevap vermektedir. Kseonfon ise Aristofanes'e direkt cevap vermemiş ancak Sokrates'e yapılan suçlamaları kapalı yazım tarzıyla çürütmüştür. Bu tartışmalar Antik dönemde şiir felsefe çatışmasını gösteren en iyi eserlerdir.[196]Aristofanes oyunlarında kendi toplum görüşünü yansıtmaktadır. Bu nedenle kimi zaman abartılı, gerçeklikten uzak fakat çoğunlukla siyasi bir davranış sergilemektedir. Aristofanes'in önder olduğu bu tiyatro oyunları, Atina devletinin geleneklerini ve gündelik olaylarını ele almaktadır. Aristofanes devlete olan eleştirilerini politik bir gözle yapmaktadır. Bu onun iyi bir gözlemci olduğunu yansıtmaktadır. Onun tragedyalarında siyasi kişiler ya da toplumda sözü geçen ünlü düşünürler halkın gözüyle gerçeklikten uzak fantastik bir şekilde ele alınmaktadır.[197] Aristofanes'in güldürü özelliği iki zıt kutbu içermektedir; yergili gülüş ve neşeli gülüş. Öfkeyi temsil eden ilk gülüş, toplumun içinde bulunduğu düzende yer alan saçmalıkları, aptallıkları anlatan bir gülüştür. Bir zamanlar altın çağını yaşayan Atina üzerinde güneş batmak üzeredir. Dağılan imparatorluk, birbirine düşman olan site devletleri ve tabii ki bu durumdan faydalanan diğer devletlerde halk perişan durumdadır. Atina, kent devletlerini

[195] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 40.
[196] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 33.
[197] Ian Story, "Politicians and Perverts: Personal Humour İn Aristophanes", *Classics Ireland*, Sayı: 5, 1998, s. 86.

zorbalık ve kan dökerek tekrardan bir araya getirmek istemektedir. İşte bu anlar Aristofanes'in Dionysos tiyatrosu sahnesinde sergilenirken kahkahalar ile halkın gerçekleri görmesini sağlamaktır. Demokrasinin çelişkileri, savaşın felaketleri, halkın yoksulluğu, sofistlerin büyülü sözleri, yalancılığın, çıkarcılığın zirve yaptığı bu dönem Aristofanes'in komedyaları ile tarihte yerini almaktadır.[198]

Aristofanes'in komedyalarının temel amacı, o günün şartlarında zor zamanlar geçiren Atina halkını biraz olsun güldürerek gerçek durumlardan uzaklaşmalarını sağlamaktır. Bu nedenle Aristofanes'in oyunlarında dönemin gerçekliğini yansıtan savaş, barış, siyasi ve politik mücadeleleri yansıtması son derece normaldir.[199] Nitekim eserlerinde ünlü siyasetçileri yerdiği gibi Sofist düşünceyi savunan biri olarak gösterdiği Sokrates'i de eleştirmiştir. Aristofanes'in eserleri o günün Atina devletini anlamamız açısından bize geniş bir perspektif sunmaktadır. Toplumsal, ekonomik ve siyasi yaşantıyla ilgili yorumlara ulaşabilmekteyiz. Bu açıdan komedyalarında geçen şahıslar bizim için eşsiz bir başvuru kaynağı olmaktadır. Fakat fantastik anlatım tarzı gerçek dışı bilgilere de bizi yönlendirebilmektedir. Oyunlarda ele alınan karakterleri gerçekmiş gibi algılamakta bizi hatalı değerlendirme yapmamıza neden olabilmektedir.[200]

Aristofanes'in eserlerinde yarattığı Sokrates figürü, Sokrates'in öğrencilerinden olan Platon ve Ksenophon'un betimlemelerinden oldukça farklıdır. Kent hayatında önemsiz işlerde bile kötü eylemde bulunmamaya dikkat eden Sokrates, Aristofanes'in oyunlarında "sofist", "atıp, tutan", "parasız", "hayatında hiç yıkanmamış" gibi tasvir edilmektedir. Aristofanes'in sofist tanımı para karşılığında mahkemede tüm davaları

[198] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 217-218.
[199] W.G.Forrest, "Aristophanes, Acharnians", *Phoenix*, Sayı: 17, Eylül 1963, s. 2.
[200] Gonda A.H.Van Steen, "Aspect of Public Performance İn Aristophanes Acharnians", *L'Antiquite Classique*, Sayı: 63, 1994, s. 212.

kazanabilecek kişi olarak tarif edilmektedir. Sokrates ve onun öğrencilerin bir işe yaramadığını ve yurttaşlara zarar verdiğini işlemiştir.[201]

Aristofanes'e göre halk bir şekilde bozulan eğitim sisteminden zarar görmektedir. Sahnelediği oyunlar ile insanları güldürerek farkındalık yaratmak onun yöntemiydi. Ancak halkın o dönemde bunları düşünmediği ortadadır. Belki de Aristofanes'in düşünceleri yaşadığı çağın çok ilerisindeydi. Eserlerinde barışı çok fazla dile getirerek kadınları başkahramanları yapması onun düşüncesinin özgürlüğünü ve o dönemin şartlarında kadınlara olan bakış açısını şaşırtıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir.[202] Peki, eserlerinde toplumda tanınan insanları sıkça kahraman olarak kullanmasının amacı nedir? Örneğin eserlerinde eleştirdiği şahıslar: Kleon, Aspasia, Eurupidies, Sokrates vb. Atina halkının çok yakından tanıdığı kişilerdir.[203] Aristofanes, *Bulutlar* (M.Ö. 423) adlı oyununu sergilediğinde Atina kenti savaş, yoksulluk ve açlıkla mücadele etmekteydi. *Bulutlar* adlı tiyatronun sergilenmesinde eğlenceli görülen şeyler, örneğin yiyecek ekmek ve yatacak yer bulamayan fakir insanlar, 388 yılında artık gülünç değildir ki zaten bunları yaşayan insanlar tiyatronun gerçek izleyicileridir. Hayat pahalılığının artması, insanların mal almak için kendilerine rehin koymaları, toplumda yaşanan kavgalar, en zaruri ihtiyaçların bile karşılanmaması, hem devletin hem de insanların tahammül seviyelerinde azalmalara sebep olmaya başlamıştır. Böylece Aristofanes'in yazdığı komedyalar Atina kenti için barışın bir rüya olduğu ve gündelik kaygıların genel geçer olmadığını sergilemektedir.[204]

M.Ö. 423 yılında yazılan *Bulutlar* tragedyasının başkahramanı Sokrates'tir. Sokrates bu tarihte kırk altı yaşındadır. Tapınağın kapısında yazan "*Kendini Bil"* sözüyle uzun zamandır Atina sokaklarında insanlara düşüncelerini açıklamaktadır. Mahkemede adına dava açılmasına yirmi dört

[201] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, Çev. Furkan Akderin, 1. Basım, Mitos Boyut, İstanbul 2010, s. 95-96.
[202] Yakup Akyüz, *a.g.m*, s. 126.
[203] Yakup Akyüz, *a.g.m*. s. 127.
[204] Andre Bonnard, *a.g.e.,* s. 262.

yıl daha vardır. Aristofanes, komedyanın gereği olarak oyunda Sokrates'i gülünç bir şekilde tasvir etmektedir. Ayrıca türün gereği olarak hemen anlaşılması için kahramanına "bilgiç" maskesini de takmıştır. Hemen anlaşılması için abartılan tüm bu özellikler Sokrates'in asıl karakterinde olan şeylerdir.[205] Aristofanes, *Bulutlar* komedyasında Sokrates'i bir sofist olarak gökyüzünü seyreden doğa olaylarını tanrıları işe karıştırmaksızın açıklayan biri olarak sergilemektedir. Sokrates yağmur ve doğa olaylarını Zeus'a bağlı olmaksızın açıklamaktadır. Sokrates'e göre yağmur bulutların işidir. Aristofanes'in Sokrates'e olan eleştirisi onun sağduyudan ve pratik bilgelikten yoksun olduğu yönündedir. Nitekim bunu Bulutlar oyununda Strepsiades ile Sokrates arasında geçen diyalog açıkça göstermektedir.[206]

Komedyada bir diğer suçlayıcı unsur, Sokrates'in "en zayıf davayı güçlü kılmaya" yarar sağlayan bir bilimi öğrettiğinden ileri gelmektedir.[207] Aristofanes, komedyasında, Sokrates'in gençlerin suçlarının cezai sonuçlarından kurtulmalarını sağlayacak ikna yöntemini öğreten kişi olarak göstermektedir. Bu da gençlerin ahlakını bozarak toplumun yozlaşmasına neden olmaktadır. Bu konuyla ilgili diyalog aşağıda verilmektedir:

---

[205] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 266.

[206] *"Sokrates: Havada yürüyorum ve güneşi inceliyorum.*
Strepsiades: Demek tanrılara yerden değil de bir sepetten yukarıdan bakabiliyorsun.(...)
Sokrates: Gerçekten de zekamı havaya asmasaydım ve havayla bütünleşmeseydim bu gökyüzü sorununun üstünden gelemezdim. Eğer yukarıda olanları aşağıdan inceleseydim bir şey başaramazdım. Evet bu nedenle inceleyeceğin şeyin yanında olmalısın.
Strepsiades: Neler söylüyorsun? Yanına mı gitmek gerekir? Lütfen Sokrates yanıma gel de bana öğrenmek istediğim şeyleri öğret.
Sokrates: Neden geldin buraya?
Strepsiades: Konuşmayı öğrenmek istiyorum. Faizler yüzünden mallarım tehlikeye girdi, bir sürü borcum var.
.-Sokrates: Tamam da. Farkına varmadan nasıl borcun bu kadar birikti?
Strepsiades: Müthiş bir hastalık beni bu hale getirdi. Hastalığım at hastalığı. Bana yorum tarzlarını öğret. Bana borçlarımı ödememe yolunu öğret de ben de sana istediğin kadar para vereceğim. Tanrılar üzerine yemin ederim.
Sokrates: Tanrılar mı? Bizim okulumuzda tanrıların yeri yoktur.
Strepsiades: Peki neye yemin edersiniz.
Sokrates: Tanrıların gerçekte ne olduklarını öğrenmek ister misin?
Strepsiades: Zeus adına yemin ederim. Evet.
Sokrates: Bizim tanrılarımız bulutlardır, onlarla tanışıp konuşmak ister misin?
Strepsiades: Tabi ki!" [206] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 68-69.

[207] Andre Bonnard, *a.g.e.*, s. 266.

"Sokrates: (...) Hayır onlar göksel varlıklar olan bulutlar. İşsiz güçsüz insanların tanrıçalarıdır. Bizlere bilgileri, tartışmanın ne olduğunu, etkili ve güzel konuşmayı bu sayede kafaları karıştırmayı öğretirler.

Strepsiades: Desene bu yüzden onların seslerini (gök gürültüsü) duyduktan sonra ruhum yükselmeye başladı. Aklım daha şimdiden akıllıca bilgiler bulmak, dumanlar hakkında konuşmak, söylenenlere karşı bir fikir ortaya atmak, ispatları başka ispatlarla çürütmek isteğine kapıldı. Bu nedenle mümkün olursa kendilerini görmek istiyorum.

Sokrates: O halde Parnes tarafına doğru bak, yavaş yavaş indiklerini göreceksin.

Strepsiades: Neredeler, görmüyorum.

Sokrates: Giriş kapısının yanındalar. (...)"[208]

"Strepsiades: O halde selamlıyorum sizi tanrıçalar. Daha önceden başka birisi için yaptıysanız, şimdi de gökyüzünün genişliği kadar sesinizi bana duyurun dünyanın melekleri.

Koro: Merhaba yaşlı adam! Merhaba Musaların hoşuna gidecek sözleri söyleyen eski zaman insanı. (Sokrates'e) sen de bize ne istediğini söyle çünkü biz sofistler arasından Prodikos dışında kimsenin sözünü dinlemeyiz. Prodikus'u hâkimliği ve yaptığı sanat için seni de sokaklardaki yürüyüşün, yalınayak gezerken katlandığın sıkıntılar ve bize gösterdiğin saygı için dinleriz"(...)[209]

"Strepsiades: İyi de gökyüzünün hâkimi Zeus değil mi?

Sokrates: Zeus ta kimmiş, saçmalama. Zeus diye bir şey yok.

Strepsiades: Neler söylüyorsun? Peki yağmuru kim veriyor? söyle bakalım?

Sokrates: Tabi ki bulutlar yağmur yağdırır. Sana ispatlayacağım. Bulut olmadan Zeus'un yağmur

[208] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 71-72.
[209] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 73.

yağdırdığını gördün mü? Bulutlar olmadan açık havada yağmur yağabilir mi?(...) Onları harekete geçiren Zeus değil bir kasırga."[210]

"Strepsiades: Ey Tanrıçalar sizden küçük istediğim şu şekilde: hitabet konusunda diğer Hellenler'in yüz stadion önünde olayım.
Sokrates: O halde bundan sonra bizim tanrılarımız dışında başka bir tanıya tapmamaya hava, bulutlar ve söze inanmayı kabul ediyor musun?
Strepsiades: Diğerlerini görsem bile onlarla konuşmayacağım. Ne kurban keseceğim, ne şarap ne de tütsü yakacağım bundan sonra."[211]

"Koro: İstediğin gerçekleşecek çünkü bu büyük bir şey değil. Hadi artık kendini okuluna teslim et.
Strepsiades: Evet size güveniyorum, bu yüzden de teslim oluyorum. (...)
Koro: Bu adamın iradesi var. Eminim ki benden öğrendiklerini tamamladığında ölümlüler arasında çok önemli bir yere yükseleceksin."[212]

Eserlerinde Aristofanes, içinde yaşadığı toplumu gözlemleyerek halka içinde bulundukları durumu güldürü öğelerinin arkasına saklayarak sahnelendirmiştir. *Kuşlar* adlı eserinde barış kavramını ve yaşananlar sonucunda insanların nasıl bir devlette yaşamanın hayalini kurduğunu görmekteyiz. Aristofanes, *Kuşlar* adlı komedyasında halkın yaşadıklarını siyasal yönden eleştirmektedir.[213] Nitekim *Kuşlar* adlı komedyasında Atina devletinde yaşamaktan sıkılan iki kişi, hayalini kurdukları ütopik bir yer olan ve insanlardan daha akıllı oldukları kabul edilen kuşların yaşadığı yere giderler. Amaçları kuşların bu özgür ve bolluk içindeki ülkelerine kabul edilmektir. İnsanlar kuşlardan yardım beklemektedirler. Bu kişiler Atina

[210] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 74.
[211] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 76.
[212] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 77.
[213] Yakup Akyüz, *a.g.m.*, s. 124.

tanrılarından umudu kesmiş, kuşların bulut kent olarak adlandırdıkları yere barış isteklerini dile getirmektedirler.

Bu komedyasında Aristofanes, toplumun tüm kesimlerini eleştirmemektedir. Eleştirilerini Gorgias ve Sokrates adlı kişiler üzerinden yapmıştır. Konu iki yurttaş olan Pisthetairos ve Euelpides adlı kişiler ile geçer. İki arkadaş Tereus (Hüthüt kuşu)'a giderek gökyüzü ile yer arasında bir devlet kurmak istediklerini dile getirmektedirler. Kurdukları bu devlet Atina devletinden kurtulmak isteyen insanların gitmek istedikleri bir yer olmuştur. Kuşlar ve insanların kurdukları bu devlete tanrılar, kesilen kurbanlar kendilerine ulaşmadığı için karşı çıkmışlardır. Bu yapıtıyla Aristofanes toplumu doğrudan uyarmaktan vazgeçmiştir. Toplumu değiştirme çabaları bu yapıtıyla son bulmuş, barış umudunu hayal dünyası ile birleştirmiştir.[214] O, *Kuşlar* adlı eserinde barış özlemini neden yazdığını oyunun girişinde şöyle açıklamaktadır:

> *"Euelpides: Nasıl bir iş bu böyle? Cehenneme gitmeye razı olduk, onun bile yolunu bulamaz durumdayız. Sevgili seyirciler bizim yaptığımız delilik. Şaka gibi herkes Atinalı olmak ister, bizse oradan uzaklaşıyoruz. Soyumuz Atinalı, kimse vatandaşlık haklarımıza da el sürmüyor, komşularımızla dilediğimiz gibi yaşayabiliriz, ama yine de ülkemizden ayrılıyoruz. Ülkemizi sevmediğimizden mi? Yoo! Kim böylesine mutlu ve güzel bir kenti sevmez. İstediğin kadar para harca, bol bol ceza vergi öde, ağustos böcekleri dallarda bir iki ay ötüp dururlar. Atinalılar ise insanı ömür boyu öttürürler nasıl mı? Mahkemelerle, tahkikatlarla… İşte bu yüzden yola çıktık. Elimizde sepetimiz, çömleğimiz mersin dallarımız, Yeni bir ülke aramaya gidiyoruz. Gürültüsüz, kavgasız bir yer bulup orada rahat bir yaşam süreceğiz. İlk olarak hüthüt kuşunu yani Tereus'u bulmak gerekiyor. Ona uçtuğu yerlerde bizim istediğimiz gibi bir yer olup olmadığını soracağız."*[215]

[214] Yakup Akyüz, *a.g.m.*, s. 132.
[215] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 7-8.

Burada işlenen konu, Atina toplumunda yaşanan adaletsizliklerden dolayı iki yurttaşın yeni bir devlet içinde yaşam isteğidir. Yurttaşlara ilerleyen bölümlerde kuşlar tarafından kuş kent kurulmasına izin verilir. İnsanlara, Zeus'un tanrı olarak kabul edilmeden önce inanılan tanrıların kuşlar olduğu belirtilir. Kuş kent diğer insanlara ve tanrılara kapatılarak ütopik bir yer olarak tasarlanmıştır. Kuş kentte yaşayanların hedefi mutlu bir yaşam sürmektir. İlerleyen bölümlerde insanlar tarafından kesilen kurbanların tanrılara ulaşmamasından dolayı tanrılar ile kuşlar arasında bir savaş başlayacaktır.

> *"Koro: Daha önceden görülmedik bir savaş başladı. Kuşlar ve tanrılar arasında. Haydi! beraber havamızı koruyalım. Bulutların kuşattığı, Erebos'un kuşattığı havamızı koruyalım. Hiçbir tanrı bizlere sormadan ülkemize giremesin (...)*[216]
> *İris: Babamın emrini yerine getirip insanlara gidiyorum. Olympos Tanrıları için kurbanlar kesmeleri gerekiyor. Sunaklarda öküzler, koyunlar kesilmeli. Etraf kızarmış et kokusuyla dolmalı.*
> *Pistetairos: Kim için kurban kesilecek?*
> *İris: Gökyüzündeki bizler için.*
> *Pistetairos: Demek siz tanrılarsınız.*
> *İris: Biz değilsek kim tanrı olacak peki?*
> *Pistetairos: İnsanların tanrıları artık kuşlar. Zeus'un izniyle artık insanlar tanrılar için değil kuşlar için kurban kesecekler."*[217]

Aristofanes'in yaşadığı dönem Atina'nın en sancılı dönemiydi. O da bu dönemi komedyalarında barış özlemiyle dile getirmektedir. Bunu yaparken Atina kentinin sosyal gerçekliklerinden yola çıkmıştır. Ancak eserleri o günün şartlarında toplumda beklediği etkiyi gösterememiş, halk tiyatroyu izlerken kahkahalarla gülmüş, komedyanın sonunda verilen mesaj unutmuştur. Belki yaşam şartlarının çok ağır olması insanların bu ironiyi anlamalarına engel olmaktadır. Aristofanes'in son dönemdeki eserleri daha çok gerçeklikten uzak ütopik tasarımlardan oluşmaktadır. Belki de toplumun

[216] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 43.
[217] Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, s. 45.

verdiği mesajları anlayamamasından dolayı özlenen devlet tasarımından vazgeçmiştir. Nitekim toplumda eleştirdiği kişiler; Euripides, Aspasia, Sokrates vb. başkahraman yapması toplumsal bir kamuoyu oluşturmuş olsa da toplum üzerinde bütüncül bir etki göstermemektedir.[218] Aristofanes'in toplumda istediği değişim eserlerinde işlense de bu değişime olan çözümleri gerçeklikten uzaktır. Bu çözümler kuşlar, kadınlar ya da tanrılardır. Bu yönüyle sahnelenenler gerçek hayattan kopuktur. Belki de bu yüzden izlenenlere toplum sadece gülmüş asıl verilmek istenen mesajı algılayamamıştır. Oysaki oyunlarının çoğunda toplum çatışmalarının kaynağına değinmektedir.

Aristofanes, toplumdaki çatışmaları eski ve yeni fikirler üzerinden sofistler aracılığıyla tragedyalarında sahnelemektedir. Sofistlerin, Atina halkının geleneklerine, toplumun ve gençlerin ahlakına yanlış yönde etki ettiğini savunmaktadır. Aristofanes'in bu düşünceleri yaşadığı dönemde, Sofistlerin toplumdaki etkisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu dönem siyasette retoriğin en güçlü olduğu ve gençlerin bu siyaset sanatını öğrenmek için sofist eğitmenlere para verdikleri bir zamandır. Sofistlerin para karşılığı bu dersleri vermeleri onları toplumda da maddi açıdan güçlü bir hale getirmiştir. Nitekim toplumda Atina geleneksel tanrı inancının yerine insan figürünü koymaları da onların dinsiz olduklarına dair bir inanışı meydana getirmektedir. Aristofanes'in, *Bulutlar* oyununda Sokrates'i, gençlere siyaset sanatını öğreten ve Sofist olarak gösterdiğini belirtmiştik. Gerçek hayatta ise Sokrates'in ne böyle bir okulu ne de verdiği eğitim karşılığı para aldığı görülmektedir. O, felsefesini Atina sokaklarında gençlerle konuşarak yapmaktadır. Aristofanes'in tanrılara inanmayan biri olarak gösterdiği Sokrates, tanrılara adak adayan inançlı biridir. Sokrates'in sürekli Atina sokaklarında dolaşıp düşüncelerini insanlarla paylaşması onun halk tarafından tanınıyor olmasını sağlamıştır. Aristofanes'in diğer sofistlerden ziyade Sokrates'i oyununda başrol olarak seçmesi bundan dolayıdır.

[218] Yakup Akyüz, *a.g.m.*, s. 134.

Sokrates'in komik bir görünüşünün de olması ve insanların aklında kalması, mizahi olarak Aristofanes'in tercih sebebidir. Oyunda Sokrates'in hiçbir şey bilmediğini söyleyerek, başkalarını da bir şey bilmedikleri konusunda ikna etmeye çalışması ona deli gözüyle bakılmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden hiç kimse tarafından sevilmemektedir. *Bulutlar* eserinde Aristofanes, halkın dikkatini çekebilmek için Sokrates'i bir maskara olarak sunmaktadır. Oyunda Sokrates, halka hedef gösterilmemiş olsa da yargılanmasında bu oyunun da etkisi olmuştur. Oysa Sokrates bu oyunlara aldırış etmemektedir. Hatta oyun sırasında kim olduğunu merak edenlere ayağı kalkıp kendini takdim etmiştir. Aristofanes'in oyunları o zamanın nezdinde halk üzerinde çok da etkili değildir. Zamanın şartlarında birincilik alan oyunları halkı bir nebze olsun güldürmek için sergilenmiştir.

2. 5. Sokrates'in Platon Düşüncesine Etkisi ve Platon'un Sokrates Yorumu

Platon (M.Ö. 427-347) gençliğinde büyük sofistlerin derslerini dinlemiştir. İnsanların doğuştan eşit olmadıklarını, ahlak kavramının zayıf kişiler tarafından güçlülere karşı gelebilmek için uydurulduğunu düşünmektedir. Aristokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğunu savunmaktadır. Sofistlerin özellikle siyasal alandaki başarılarını, ailesinden annesinin yeğeni ve geleceğin tiranı olarak anılan "Kritias'ın" düşüncelerinden etkilenmiştir. Sofist olarak adlandırılan Sokrates'in yeni bir sözcük ustası olduğunu ve "çürütme" yöntemi uyguladığını öğrendiğinde onu merak eder. Sokrates'in yöneticileri sorularıyla sıkıştırmasını ve sözcükleriyle onları alt ettiğini zevkle izler. İnsanların kendilerini Sokrates'in karşısında nasıl zorlanarak savunduğunu görür. Sokrates, Platon için aklın ardındaki düşüncelerin itirafçısıdır.[219] Böylece Platon, hayranlıkla izlediği Sokrates ve dostlarının yanında bulunmaya başlamıştır. Platon'a göre toplumların yöneticisi ve eğitmenleri şairler değil, bilge kişiler olan

[219] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 3*, s. 84-85.

filozoflardır. Platon'un diyaloglarında konuşanların gerçek şahsiyetler olup olmadıkları kesin olarak bilinmemektedir. Bu bağlamda Platon'un diyaloglarında gizli bir anlam bulunabileceği düşünülmektedir. Sokrates'in ölüm cezasına çarptırılmış olmasını, yaşantısını, karakterini, felsefi tartışmalarını Platon'un yazmış olduğu eserler sayesinde okuyabilmekteyiz. Platon olmasaydı Sokrates Yunan felsefesinde bir dipnot olarak kalabilirdi. Çünkü bu usta düşünür, insan zihnini körelttiğini düşündüğü için yazılı hiçbir eser bırakmamıştır. Ya da Sokrates olmasaydı Platon da olmayabilirdi. Platon olmasaydı belki Aristoteles de olmayabilirdi. Yani Sokrates'in olmadığını düşündüğümüzde günümüz literatüründe Yunan Felsefesi diyebileceğimiz bir dönem de olmayacaktır.[220]

Platon, Atina için bir yıkım sürecini başlatan Peloponnesos Savaşının başlamasından önce doğmuştur. Platon'un ölüm tarihinde Atina Devleti, Makedonlar tarafından fethedilmiştir. Platon, ömrü boyunca, Atina devletinin bölünüşü, siyasal dengesizliklerine şahit olarak bu konuları eserlerinde işlemiştir. Siyasal olarak gözlemlediği devlet yöneticilerinin oligarklardan, demokratlara kadar birçok parçaya ayrılması ve her defasında yöneticilerin halkına faydadan çok zarar getirmeleri onun siyasete olan bakış açısını değiştirmiştir. Ailesinin siyasette aktif bir şekilde yer almasına rağmen Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesiyle siyasetten uzak kalmıştır. Platon'un siyasetle uğraşmasına örnek olarak siyasal liderlerden Dion'a yaptığı danışmanlığı gösterebiliriz. Platon, Dion ile Sicilya'nın siyasal dengesini değiştirmeyi deneyip başarılı olamamış ve bunu yedinci mektubunda anlatmıştır. Dion'un reform yapmaya çalışırken öldürülmesi onun yaşamını derinden etkilemiştir. Dion, Platon için iyi bir dost olmuş, felsefe ve çilecilik yolunda onun tavsiye ettiği yönetim şekillerini denemeye çalışmıştır. Platon'un Dion'un yönetim biçimini felsefi olarak nasıl etkilediğini pek bilmesek de Dion felsefi eğitim sürecini ağır bularak Platon'u sürgüne göndermiştir. Bir okul kurarak düşüncelerini eserlerinde anlatmıştır. Platon,

[220] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 10.

kurduğu Akademisinde, Sokrates'in düşüncesini geliştirmiştir. Nitekim Platon'un felsefesinde ve diyaloglarında Sokrates'in yaşamı çok önemlidir. Atina kentinin siyaseti ile Sokrates'in felsefi düşünceleri arasındaki çatışma, Platon'un eserlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu çatışma Sokrates'in mahkemede yargılanması ve ölümle cezalandırılması ile açıkça ortaya çıkmaktadır.

Bu yönüyle filozofların düşüncelerini yaşadıkları toplumlardan farklı olarak görmekteyiz. Aslında tüm filozofların ortak yönü, içinde bulundukları toplumun problemlerini anlayıp onlara çözüm aramalarıdır. Bu anlamda her biri yaşadıkları çağın insanıdır. Antik Yunan'da filozofların düşünceleri devletin çöküşünü engellemek, siyasi, askeri ve ekonomik gücün kaybedildiği anlarda yaşanan karışıklıklara çözüm üretmek olmuştur. Platon için yaşanan bu kaos ortamının en belirgin örneği Sokrates'in ölümü olmuştur. Platon'un duruma yapmış olduğu teşhis, felsefi eğitimin ruhları şekillendirmede tek başına eksik olduğudur. Kişilikleri oluşmuş bireylerin sadece akıl ve felsefe ile iyileştirilemeyeceğini düşünmektedir. Sadece entelektüel olarak karşısındakini inandırma olarak gördüğü Sokratik yöntemi siyasi olarak yetersiz bulmaktadır. Bu yüzden filozofların toplumu değiştirebilmesi için iktidara sahip olması gerekliliğini düşünmektedir. Eğer filozof bunu yapamıyorsa en azından iktidara ortak olmalıdır. Bu ortaklık devletin toplum üzerindeki etkisinin eğitim ile şekillendirmesi demektir. Bu değişimi sağlarken filozofun tehditlere karşı uyanık olması, toplum üzerindeki mutlak gücünü şartlara göre düzenlemesi gerekmektedir. Eğer filozof gücünün etkisini yitirirse Sokrates'in ahlak reformu yapmaya çalışırken olduğu gibi ölüme mahkûm edilmesi kaçınılmaz olmaktadır.[221] Tüm bu düşünceler ile Platon, soylu olarak dünyaya geldiği gelenekleri, tiranlığın mevcut durumunu Atina demokrasisi ile harmanlamaya çalışmıştır. Öğrencisi olduğu Sokrates'i ölümüne kadar gözlemlemiştir. Yaşı ilerledikçe Sokrates'in konuşmaları onda kuşku, kararsızlık ve kırgınlık yaratmıştır. Adil

[221] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 42- 43.

bir insan olarak Sokrates'in yapmaya çalıştığı toplumu değiştirme çabasını farklı yönlerden ele almıştır. Adil bir insan olarak bir devleti yönetmenin nasıl olabileceği üzerine düşünmüştür. Aklında bir devlet yönetimi belirmeye başlarken, Atina'nın başındaki felaketler (Sparta'nın savaşı kazanması) yeğeni Kritias'ın savunulamayan Tiranlık düşüncesi ve Sokrates'in ölümü onun devlet tasarımını da etkilemiştir.[222]

Platon, Atina'nın içinde bulunduğu siyasal krizlerin çözümünde bireylerin toplumda özgür iradelerine göre davranmaları görüşüne karşı çıkmıştır. Aksine ona göre devletlerin yaşadığı kaos ortamları Sofist geleneklerle yaygınlaşan özgür irade ile halka sunulan demokratik seçimlerden kaynaklanmaktaydı. Sokrates'in bu durumda halkı eğitmeye çalışması ona göre imkânsız bir düşünceydi. Çünkü halk bir filozofun düşüncesini anlayabilecek eğitime sahip değildir. Bu yüzden Platon, filozofun eğitme görevini filozoftan alarak devlete vermiştir. Platon düşünce olarak tam bir elitist değildir. Demokrasiye ve özgür düşünceye karşıtlığı günümüzde algılanan gibi değildir. O, toplumda yaşayan insanların neyin iyi ya da neyin kötü olduğunu kavrayabilmelerinin ancak belli bir eğitimle sağlanabileceği görüşündedir. Bunu sağlayabilme işini yöneticilerle filozofların birlikte yapabileceğini düşünmüştür. Devletin yaşayacağı problemlerin sadece halkın öngörüleriyle çözülemeyeceği, hakikat bilgisine sahip gerçek kişilerin yönetimde belirlediği kurallar ile devletin uzun süre ayakta kalabileceğini savunmaktadır.[223] Atina'nın savaşı kaybedip Sparta hâkimiyetine girmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Atina için bu sömürge olmanın ilk adımını temsil etmektedir. Savaşta binlerce insan öldürülmüş kent adeta bir harabeye dönüşmüştür. Sparta yönetiminde bir "Otuzlar meclisi" kurulmuştur. Yönetimdeki kişiler Atina yönetimi tarafından sürgüne gönderilmiş kişilerdi. Başlarında Platon'un akrabalarından Kritias vardı. Elimize ulaşan bazı mektuplarda Platon'un bu yönetime davet edildiğini görmekteyiz. Platon'un bu davete cevabı şu şekildedir: "*Hayaller*

[222] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 3,* s. 85.
[223] Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş*, Say Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2016, s. 42.

kuruyordum genç olduğum için hiç de şaşırtıcı bir durum değildi! Siteyi haksızlıklardan alıp adil bir şekilde yönetebileceklerini umuyordum."[224] Platon'un beklemesi, gözlem yapmasından kaynaklanır. O, olan biteni gözlemler, belki de hocası Sokrates'in düşündüklerini gözlemektedir. Platon yönetimde bulunmaya karşı hocasından farklı davranarak temkinli olmayı tercih etmektedir. Otuzlar yönetimi Sokrates'in eğitimi ve toplumdaki gençlerin üzerindeki etkisini bildiklerinden onu öldürmek istemişlerdir. Yaşanan tüm bu olaylar, Sokrates'in ölüme gönderilmesi, Platon için dostlarından uzaklaştığı ve demokrasiye karşı düşüncelerinin netleşmesine ve siyasete karşı mesafeli durmasına sebep olmuştur.[225] Ama bu durum devletlerin anayasalarını incelemesine engel değildir.

Platon, Sparta yasalarına kendini yakın görmüştür. Sparta şavaşçılık özellikleri bakımından üstün durumda olsa da sanat açısından Atina gibi değildir. Yine de Grek kentleri arasında yaşanılabilir bir yerdir. Platon'un öğrencisi Aristoteteles, Sparta düzenini her yönüyle eleştirmiştir. Sparta'nın yönetim şeklinde demokrasiye yakın uygulamalar bulunmaktadır. Platon'un eserleri her ne kadar Sparta'nın güçlü dönemlerini yansıtırken Aristoteles devletin çöküş dönemine şahit olmuştur. Platon'un *Devlet* eseri felsefi düşüncelerinin yönetimde gerçekleşmiş halini yansıtmaktadır. Onun eserlerini okuyanlar filozof bir kral olmanın hayalini kurmuşlardır. Bu düşünce zaman zaman yanlış anlaşılarak yönetimlerde gücün farklı şekillerde kullanılmasına neden olmuştur.[226] Platon'un filozof kral öngörüsü dostu olan tiran Dion'u iyi bir kral yapmak ve yönetici yapmaktır. Bunun için bilgeliğe giden yolda ilk adım matematik öğrenmektir. Bu öğretim tarzı Platon'un Phythagorasçı olmasını göstermektedir. Bu anlayış Platon'un oligarşik yönetime olan yanlılığına işaret etmektedir. Bilgeliğin boş zamanı olan yurttaşlara ait olması onun aristokratik görüşünü temsil etmektedir.

[224] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 3,* s. 92.
[225] Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı 3,* s. 86.
[226] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 211.

Orta Çağ ve sonrasındaki felsefi düşünceleri en çok etkileyen kişiler Platon ve Aristoteles'dir. Felsefede iki düşünce tarzı onlarla birlikte açığa çıkmaktadır. Bilgelik diye bir şey gerçekten var mı? Varsa siyasal gücü bilgelikle kaynaştırmak mümkün mü? Burada Bilgelik kavramı, Sokrates'inkinden farklı bir uzmanlık gerektirmez, nitekim Platon mesleklere göre bilgeliği tanımlamamaktadır. Platon'un düşüncesi "Bilgelik" diye bir şey bulunsa bile devlet yönetiminin bilge kişilerde olduğu bir düzenden bahsedilebilir mi? Alışılagelmiş genel kurallarda yöneticiler de halk da yanılabilmektedir. Örneğin soylular (aristokrat kesim) her zaman bilge sıfatını karşılayabilir mi? Platon burada yönetim için uygun bir eğitimin nasıl olacağını düşünmektedir. İnsanlara siyasal bilgelik eğitiminin nasıl verileceğini gündeme getirmektedir. Platon'un bu düşüncesi bir toplum sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır.[227] Felsefedeki bu siyasal anlayıştaki değişim süreci toplumda bir dönüşümü meydana getirmektedir. Sokrates ile felsefenin merkezine insan yaşamı oturtulurken cevaplanması gereken sorular artık etik ve siyaset felsefesine kaymaktadır. Sofistlerle insancıl felsefenin başlangıcı sayılan bu dönüşüm Platon ve Aristoteles ile başarılmıştır.[228] Sokrates ve Platon'un iyi kavramına yönelik anlayışları, bilgelik kavramının etik ile temellendirilmesini sağlamaktadır. Aristoteles ise etiğin amaçlarını üstün iyi kavramıyla temellendirmektedir. Etik tanımı tam olarak Aristoteles ile başlamasa da o günün şartlarında Yunan sitelerinde yaşanan kaos ortamını bireylerde bir çıkış yolunun aranmasına neden olmaktadır. İnsanlar devletin içinde mutsuzluk ve karmaşanın etkili olduğu çatışmayla uğraşıyorlardı. Yıllardır Yunanlılarda site devletlerinin genel düzeni anlamına gelen adalet ve erdem toplumda üzerine düşen görevleri yapamaz hale gelmektedir. Platon burada çatışmanın ana unsuru olan insan ruhunun, adaletsiz bir ortamda kendisine verilen görevleri layıkıyla yerine getiremeyeceğini düşünmektedir. Çünkü insanın sahip olduğu içgüdüler, hazlar ve mantığı arasında kurulan dengeyi ifade etmektedir. Platon için adaletsizlikle yönetilen bir toplum, ruhları kötü ya da nefsani duyguları baskın insanlar tarafından

[227] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 217-218.
[228] Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş*, s. 30.

yönetilmektedir. Erdemi sağlamaya yönelik adalet kavramı ise toplumun her bir parçasının üzerine düşen görevleri tam anlamıyla yerine getirmesiyle mümkündür. Platon'a göre bu durum insan ruhunun bütünlüğünü temsil etmektedir.[229]

Platon'un adaletli devlet düzeninde sınıflar mevcuttur. Burada her sınıf kendine ait olan görevleri layıkıyla yerine getirmektedir. En alt sınıfta zanaatçılar, devletin güvenliğinden sorumlu muhafızlar, en üst sınıfta ise filozoflar devleti yönetmektedirler. Aristoteles ise devlet yönetiminde adaleti evin çatısına benzetmektedir. Adaletin işlevi eşitliktir. Aristoteles için bir toplumda adaleti sağlamanın koşulu herkese hak ettiği değeri sunmaktır. Böylelikle toplum düzeninde çok şey hak eden kişilere daha çok şey verilerek saygınlıklarını artırmaları sağlanır.

İnsanlık tarihinde yönetimde değişmeyen unsurlar vardır; yaşamak, özgürlük ve mutlu olma isteği. Toplumsal yapılarda bu hakların yönetim tarafından garanti altına alınması gerekmektedir. Çünkü insanların toplumda var olması haklarını koruma ve yaşamlarında kendilerini gerçekleştirmeleriyle bağlantılıdır. Filozoflar toplumlarda olması gerekenleri felsefi açıdan tartışmışlardır. Aristoteles, toplumda insanların sahip olması gereken hakların yönetim tarafından sağlanması gerektiği konusunda kararlıdır. Aristoteles, toplumun mutlu olmasının yönetim tarafından desteklenmesi gerektiği görüşünü benimsemektedir. Toplum yapılarında sadece barış ortamını sürdürebilmek yönetim ve devletin geleceği açısından yetersizdir. Aristoteles için toplumda ortak olarak yaratılan iyiler, insanların düşüncelerini geliştirerek mutlu bir yaşam sürmelerini sağlayacaktır. Çünkü paylaşılan kültür ve özellikler insanların bir noktada buluşmasını sağlayacaktır. Bu sağlanamadığında insanların doğuştan getirdiği arzular; nefis, bencillik, her şeye sahip olma arzusu yönetimde olan kişilerin iktidarını zorlayacaktır. Devlet ve iktidarın güçlenmesi ortak iyi olan kavramların

[229] Jacqueline Russ, *a.g.e.*, s. 44-45.

toplum tarafından benimsenmesiyle mümkün olmaktadır.[230] Bu bağlamda toplumlarda siyasal yönetimin nasıl uygulanacağı tartışılmaktadır. Toplumda insanların yönetimden beklentisi sadece siyasal çatışmaların engellenmesi ya da bencil duyguların ortak iyide buluşturulması mı? Tüm bu sorular diğer sorular cevaplanmadan kavuşturulamaz. Sokrates ile başlayan bu felsefi düşünce, insan için en iyi yaşamın ne olduğu sorusunun cevabı bilge kişi tanımıdır. Ancak bu soruyu cevaplayan bir kişi, toplumdaki ereklerini gerçekleştirecek olan siyasal düzenlemelere uyum sağlamaktadır. Bu bağlamda Platon "Sokrates'in Savunması"nda iki düşünce üzerinde yoğunlaşmaktadır. İlk olarak Atina yönetimdeki kişiler Sokrates'i kendilerine neden bir tehdit olarak görmüşlerdir? İkinci düşünce ise felsefenin siyasetle olan çatışmasının nedenleridir. Nitekim toplumda yaşananları sorgulayan kişiler, Sokrates'in akıbetini görerek siyasetle uğraşmanın yöneticilere mahsus olduğunu kabul etmişlerdir. Bunda Sokrates'e verilen ölüm cezasının etkisi büyüktür. Platon *Sokrates'in Savunması* eserinde bu durumları tartışmaya açmaktadır. Eserde Sokrates'in ölümü hakkında Platon'un kesin ifadelerini görmemekteyiz. O diyaloglarında sadece yaşananları toplum yönünden bir izleyici olarak resmetmektedir. Şimdi *Sokrates'in Savunması*'na değinmek yerinde olacaktır.

2. 5. 1. Sokrates'in Savunması

Sokrates, Atina mahkemesinde yargılandığında jüri üyelerinin karar aşamasında üç tane hakları vardı: sürgün, hapis, ölüm. Platon'a göre yargıçlar, Atina yaşam tarzını da göz önünde bulundurarak ölüm cezasının verilmesini engelleyebilir ya da Sokrates'in ifadesindeki konuşma tarzını hoş görebilirdi. Sokrates'in savunmasında yaptığı konuşma, düşünce özgürlüğünün toplum ve yöneticiler tarafından tehlike olarak nasıl algılandığının temsilidir. Atina kentinin geleneklerine alışmış toplum, Sokrates'in düşüncelerini düzeni değiştirmeye çalışan bir kişi olarak

[230] Larry Arnhart, *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, s. 20.

görmektedir. Sokrates'in toplumda oluşturmaya çalıştığı ahlak anlayışı ve bilgelik kavramları anlaşılamamıştır. Toplum ile felsefenin çatışması tam da burada ortaya çıkmaktadır. Platon'a göre Sokrates'in kendilerini bilge insan olarak tanımlayan kişilerin aslında bir şey bilmediklerini ortaya çıkarmasının yöneticileri toplum önünde zor duruma düşürmektedir. Bu durum yöneticilerin Sokrates'i suçlamalarına neden olmaktadır. Aslında Sokrates'in amacı bu değildir. O, kendisini bilge olarak görenlerin toplumdaki riyakârlıklarını ortaya çıkarmaktadır. Sokrates'in yaptığı bu sorgulamalar ise toplumun gençleri tarafından ilgi görmüştür. Bu durum ise toplumda gençlerin ahlaki, dini, geleneksel kurallara karşı çıkmak olarak algılanmıştır. Sokrates, gençleri yozlaştırdığı ve tanrıları tanımadığı iddiasıyla suçlanmaktadır. Sokrates ise tüm bu iddialara karşı kendi düşüncelerini savunarak, Atinalılardan kendi görüşlerine saygı duyulmasını beklemiştir. Savunmasında Sokrates, şunları söylemektedir:

> *"Sokrates: Sevgili Atinalılar! Benim üne sahip olmam bilgeliğimdendir. Nasıl bir bilgelik diye sorarsanız. İnsana özgü bir bilgelik diyeceğim. Bilgeliğim kısıtlı bir alanda. Oysa şimdi sözünü ettiklerim insanüstü bir anlamda kendilerini bilge sayanlardır. Benim öyle bir bilgelikle işim yok. Delphoi tanrısının bana söylediği en bilge kişi olduğum bana atılan iftiraları ilk defa ortaya çıkmasını sağlamıştır. Benim en bilge kişi olmadığı biliyordu. Peki, neden öyle söyledi. Tanrılar yalan söylemez. Bende mesajı düşündüm ve benden bilge kişiyi aramaya başladım ki bulursam kehanetin yanlış olduğunu ispatlayabilirdim. Bak benim en bilge insan olduğumu söylüyordun benden daha bilge kişi bu diyebilecektim. Adını söylemeyeceğim o zaman siyasetle ilgilenen bir kişinin yanına gittim. Onunla konuştuğumda diğer insanlardan sanılanın aksine daha bilge olmadığını gördüm. Onun bilge olarak göründüğünü ispatladığımda ise hem kendisinin hem de orada bulunanların nefretini kazanmış oldum. Siyasetle uğraşan kişinin yanında ayrılırken benim bu adamdan daha bilge olduğuma inandım. Çünkü ikimizin de övünebileceğimiz bilge bir yanımız yoktu. Ben sadece bilge olmadığım farkında olarak ondan daha bilge biriydim. Daha sonra yine aynı şekilde başka bir adamın yanına gittim. Ondada*

> *düşmanlığını ve nefretini kazandım. Bundan sonra herkesi aynı şekilde sorguladım. Kendimi zor duruma soktuğumun farkındaydım ama bu bana tanrı tarafından verilmiş bir görevdi. Ve tanrının emirlerine uyup o bilge kişiyi bulmalıydım."*[231]

Sokrates, burada savunmasında hoşgörülü davranmamış olabilir. Bilge kişilerin bilge olmadıklarını iddia ederken aslında hiçbir şey bilmediğini kabul etmesinin gerçekte bilmenin ne olduğunu göstermektedir. Başka insanları sorgularken kendinden bu kadar emin olabilmesi, aslında Sokrates'in kendi bildiklerinden emin olduğunu göstermektedir. Sokrates, bilgelik arayışını en önemli düşünce faaliyeti olarak görmektedir. Sokrates bu arayışı şu soru ile yapmaktadır: İnsan için en iyi yaşam nedir? Bunun cevabını bilen Sokrates, Atina sokaklarında rehavete kapılmış, para için üst statülere gelmeyi amaç edinmiş insanlarla uğraşmıştır. O, insanları at sineği benzetmesiyle rahatsız etmeyi kendisine tanrının verdiği görev olarak belirlemiştir. Sokrates'in at sineği rolüyle Atina halkına gerçekleri göstermeye çalışması ona toplumun hoşgörülü yaklaşmasını engellemiştir. Çünkü Atina kenti yöneticileri demokrasinin sahip olduğu düşünce özgürlüğünü kısıtlamak istemektedirler. Sokrates'in bilgeliği, toplumu var olan durumdan rahatsız ederek yaşam şeklini sorgulamasını şu sözlerle ifade etmektedir:

> *"Sokrates: Atinalılar! Bir komutan veya bir yere atanan insan ne olursa olsun orada kalmaya devam etmeli ölümü ya da utanç dışında karşılaştığı hiçbir şeyi umursamadan tehlikeleri göze almalıdır. Tanrının istediği şekilde felsefeyle ilgilenerek yaşamımı insanları sorgulayarak geçireceğim. Bunu yapmazsam tanrının isteklerine karşı gelerek ölüm ya da başka sebeplerden korkarak yaşamam gerekir (...)"*[232]

> *"Sokrates: Eğer aranızdan biri bunun tam tersini yaptığımı söylerse kendisine sorular soracağım. Genç, yaşlı hiç fark etmez*

[231] Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2014, s. 57-58.
[232] Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2014, s. 70.

ama Atinalı olduğum için çevremdekilere daha fazla sorular soracağım. Bunun bana verilmiş tanrı görevi olduğunu bilin. Tanrıya hizmet konusunda benim kentin başına gelebilecek en iyi şey olduğumu düşünüyorum. Şimdiye kadar para peşinde koşmak, bedeninizin ihtiyaçlarını karşılamak yerine ruhlarınızı güzelleştirmeye çalışmanız gerektiği konusunda hep uyardım. Bireysel ya da kamusal işlerde erdemin zenginlikten doğmadığını zenginliğin erdemden doğduğunu hep söyledim. Eğer gençleri bu şekilde yoldan çıkarmışsam söylediklerim zararlıymış derim. Ama başka şeyler iddia ediliyorsa bunun benim için herhangi bir anlamı yoktur. Antyos'u dinleyip dinlememekte özgürsünüz. Fakat defalarca öldürseniz de kararım değişmeyecektir."[233]

Burada Sokrates'in savunması Atinalı yargıçların toplum üzerinde belli etkilerinin olduğu yönündedir. Atina kentinde devletin sahip olduğu inançlar din üzerindedir. Kentin sahip olduğu tanrılar devlet yönetiminde önemli bir yerdedir. Sokrates'in savunduğu yeni fikirler toplumun alışkanlıklarının ve inançlarının ötesindedir. Sokrates'in bu durumla ilgili görüşleri şöyledir:

"Sokrates: Atinalılar! Konuşma şeklimden çok hakkımda söylenenlerin gerçekliğini inceleyin. Nasıl avukatların mesleği suçluyu bulmaksa yargıçların da asıl görevi iftiraların doğruluğunu araştırmaktır. Öncelikle bana yapılan suçlamalara cevap verip sonradan yeni suçlamalara geçeceğim. Suçlamalar konusunda ayrım yapmamın sebebi haksız yapılan iftiralar birçok kişi tarafından yapılmaktadır. Bugün bu insanlar tüm Atina açısından tehlike arz etmektedirler. Sokrates adında bir adamın bilgelik taslayarak gökyüzünü ve yeraltındaki her şeyi incelediği ve suçlu olan insanları suçsuz olarak gösterdiği söylenmektedir. Ben bu yalan sözlerle akıllarınızı bulandıran insanlardan bahsediyorum. Onları dinleyenler dedikleri konularda araştırma yapan insanların tanrıları tanımadığını iddia ediyorlar. Ve bunu çok uzun zamandır dile getiriyorlar. Daha ilginç olanı ise bu suçlamayı yapan komedya yazarı dışında bu suçlamaları yapan insanları tanımıyorum. Bu

[233] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 72-73.

yüzden bu insanları mahkemeye sunacak değilim adeta gölgelerle savaşıyorum. Ben bu gölgelere karşı kendimi savunacağım."[234]

Platon, *Sokrates'in Savunması'*nda suçlama kısımlarını süreç olarak anlatmaktadır. Ksenophon ise *Anılar* yapıtında bunu iki bölümde anlatmaktadır. İlk bölüm dinsizlik suçlaması, ikinci bölüm ise gençlerin yozlaştırılması suçlamaları hakkındadır. Platon ise suçlayıcıları iki kısımda incelerken birinci suçlayıcılar ve ikinci suçlayıcılar olarak ele almaktadır. İkinci suçlayıcıları birincilerden daha tehlikeli görerek suçlamaların sebeplerini araştırmaktadır.[235] İlk suçlayıcılar, felsefe yapan Sokrates'i yeryüzünü araştırarak yeni tanrılar öne sürmesiyle mahkemeye vermişlerdir. İkinci suçlama ise Sokrates'in zayıf görünen sözcükleri retorik ile güçlü kılarak gençlerin cezalardan kurtulmasını sağladığı yönündedir. Sokrates mahkemede kendisine yapılan bu suçlamaları kabul etmeyerek ve doğru olmadıklarını belirtmektedir. Kendisine yapılan bu suçlamaları tehlikeli olarak nitelendirmektedir. Çünkü yapılan bu suçlamalar ile kendisine toplumda bir önyargı yaratmışlardır. Sokrates kendisine yöneltilen suçlamaları olabildiğince şeffaf bir şekilde cevaplarken, yargıçları güzel konuşarak etkilemek ve cezanın hafifletilmesini sağlamak gibi bir amacı yoktur. Burada topluma ve devlete karşı yargıçların vereceği karardan ziyade kendisine yapılan bu iftiraların geçersizliğini ispat etmeye çalışmaktadır. Diğer insanların aksine amacı beraat etmek değildir. Eğer Sokrates diğer insanlar gibi yargıçları ikna edici yöntemlere başvursaydı yargıçların kararı da onun beraatı yönünde olurdu. Ama onun amacı erdemli bir insan olarak yaşamına devam etmek ve toplumu düşünceleriyle uyandırmaktır. Toplumun gözünde Sokrates'in suçlu gösterilmesi utanç verici bir durumdur. Zaten ona yapılan bu suçlamaların da asıl amacı budur. Sokrates bu durumu toplum karşısında şekerci ve hekim olayıyla tasvir eder. Size mutlu olmanız için şeker vereceğini ya da ruhlarınızın iyileşmesi için ilaçları vermesi gereken hekimi düşünün tabi ki de şekerciye inanacaksınız. Bu Sokrates'in toplumu kendisini

[234] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 52-53.
[235] Leo Strauss, *Platon'un Politik Felsefesi Savunma*, Çev. Özgüç Orhan, 1. Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 80.

anlamayacak durumda olduğunun göstergesidir. Sokrates için eğitim, topluma iyi ya da kötünün öğretilmesi için gereklidir. Çünkü insan zihni hakikat bilgisine ulaşmadığı sürece kendisine sunulan her türlü inancın doğruluğuna inanmaktadır. Eğitimsiz insanlar ya da belli bir düşünme yeteneğine sahip olamayan insanlar, yozlaşmış fikirleri ile devlete karşı her zaman tehlike arz etmektedir. Sokrates, bir toplumun karar verebilme yetisinin yalnızca doğru eğitimle sağlanabileceği konusunda kendisinden emindir. Devletlerin sağlığı ise kişinin aklını sorgulayarak kendinin farkında olmasıyla mümkündür. Sokrates'in insanları sorgulamasının asıl sebebi işte budur. Sokrates, devlet yönetiminde yozlaşmanın asıl sebebini kişilerin ün, para ve statü için bir yerlere gelme çabası olarak tanımlamaktadır. Sokrates'in bu yaklaşımında herkese açık olan oy kullanmanın yalnızca eğitimden geçen insanlara verilmesi yönünde olduğunu söylemek mümkündür.

Sokrates eğitimsiz insanların topluma karşı zararlı olabileceklerini düşünmektedir. Nitekim Meletos'un kentin gençlerini yozlaştırma suçlamasına bu açıdan yaklaşmaktadır. Meletos'un iddialarına karşı Sokrates, "iyi bir toplumda mı yoksa kötü bir toplum içinde mi yaşamak daha iyidir?" sorusunu sormaktadır. Sokrates, "yaramaz insanlarla birlikte olmak karşısındaki insana kötülük verir, ben bunu neden isteyeyim? Gençleri baştan çıkardığım düşüncesiyle topluma iyilik yapmak mı? Yoksa benim kötülük yaptığımı düşündüğünden mi?" sorularıyla Meletos'tan suçlamalarına cevap istemektedir.[236] Savunmasında Sokrates, toplumun kötülüğünü isteyecek bir insan olmadığını Atinalılara ve Jüriye söylemektedir. Eğer Sokrates'in birilerini yozlaştırdığı doğru ise bu onun kasten yapılmayan bir durumda cehaletini sergiler ve onun mahkemede yargılamasını gerektirmemektedir. Oysa bilerek yozlaştırdıysa bunun cezası da kişinin eğitilmesidir. Meletos'un Sokrates'i tanrı tanımazlıkla suçlaması da Sokrates tarafından şu şekilde çürütülmektedir:

[236] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 65-66.

> *"Sokrates: Sana göre ben devletin tanrılarına mı inanmıyorum yoksa hiçbir tanrıya mı inanmıyorum? Eğer durum buysa ben devletin tanrılarından başka tanrılara inanıyorumdur yoksa sana göre ben hiçbir tanrıya inanmıyorsam bunu diğer insanlara nasıl öğretebilirim?*
>
> *Meletos: Hiçbir tanrıya inanmadığını söylüyorum*."[237]

Sokrates burada Meletos'un kendi dediklerinin çelişkili olduğunu göstermektedir. Sokrates'e göre Meletos, suçlamada bulunurken aynı zamanda tanrılara inanmadığını belirtmektedir.

> *"Sokrates: Meletos sence insanların yaptıklarına inanıp insanların kendisine inanmayan birisi var mıdır? Atların yaptığı işlere inanıp atlara inanmayan birisi var mıdır? Flavta ile ilgili işlere inanıp flavtaya inanmayan birisi var mıdır? Sevgili dostum! Böyle birisi yoktur. Sen yanıt vermek istemiyorsan, mahkeme üyeleri yerine ben söyleyebilirim. Ancak bundan sonraki soruyu senin yanıtlaman gerekir. İlahi işlere inanıp tanrılara inanmayan birisi olabilir mi?"*[238]
>
> *Meletos: Hayır…"*[239]

> *"Sokrates: Neyse ki en azından mahkemenin zorlamasıyla da olsa bir yanıt verdin. Benim ilahi güçlere inandığımı ve ayrıca diğer insanlara bunları anlattığımı söylüyorsun değil mi? Bu ilahi güçlerin eski ya da yeni tanrılar olmasından söz etmiyorum. Suçlamanda yemin ederek söylediğin şeyin tersini, yani ilahi güçlerin varlığına inandığımı söylüyorum. Eğer ilahi güçlerin varlığına inanıyorsam, zaten tanrılara da inanmam gerekir. Doğru değil mi? Tanrıları ya da tanrıların çocuklarını ilahi şeyler olarak kabul ettiğimiz doğru değil mi?*
>
> *Meletos: Doğru.*
>
> *Sokrates: Meletos! Bu durumda sen ya benim bilgeliğimi ölçmek için dava açtın ya da nasıl bir suçlama getireceğini bilmiyorsun. Başka bir şey söz konusu değildir. Ayrıca nasıl düşünürsen düşün, en kafasız*

[237] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 66.
[238] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 68.
[239] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 68.

adamı bile bir insanın doğaüstü olaylara, ilahi eylemlere inancı olup tanrılara ve kahramanlara inanmayacağına inandıramazsın." [240]

Bu diyalogla Sokrates Meletos'un suçlamalarına karşı savunmasını sonlandırmaktadır. Sokrates bu savunmasında da başta olduğu gibi doğru şeylerle suçlanmadığını söylerken bu suçlamaların sadece toplumda ona karşı nefret uyandırılmasını amacıyla yapıldığını düşünmektedir. Toplumda oluşan bu nefretin birçok kişiyi öldürdüğünü ve ona yapılan bu suçlamaların da ölüm cezası verilse bile toplumdaki nefreti bitirmeyeceğini belirtmektedir. Çünkü bir toplum içinde iyilikler var olduğu sürece mutlaka kötülük de var olacaktır. Sokrates Meletos'un iddialarının asılsız ve gerçek dışı olduğunu kendi Sokratik yöntemiyle göstermiştir. Peki, neden toplum başka insanları hedef almayıp Sokrates'i davalı duruma düşürmüştür? Sokrates'e toplumda bir nefret uyandırıldığı bellidir. Bunu sebebi kötülük olarak tanımlanacağı gibi asıl sebebinin haset olabileceği de söylenmektedir.[241] Sokrates'e göre toplumda yaşayan bir insanın, ölüm ya da utanç dışında karşılaştığı kötülükleri umursamadan toplumun ona yaptığı kötülüklere göğüs germesi gerekmektedir. Çünkü toplum bazen yanlış düşüncelerle kişilere kötülük yapabilmektedir.

Sokrates, savunmasında kendisine verilen cezaları kabul etmemiştir. Verilen cezaların aksine Atina'da doğup büyüdüğünü buradan ayrılmayacağını ve tanrının kendisine sunduğu imkânlardan yararlanarak yaşamını felsefe yaparak geçireceğini söylemektedir.[242] Eğer yaşamında felsefe yapmaz ve insanları sorgulamaz ise asıl bu durumda ölmüş olacağını söylemektedir. Çünkü bunu yaparsa mahkemeden korkmuş ve inandığı tanrıların misyonuna karşı gelmiş olurdu. Ve asıl bu durumda tanrıya inanmadığı gerekçesiyle mahkemeye çıkarılmış olursa ona yapılan suçlamalar doğrulanmış olmaktadır. Nitekim Tanrının kendisinden isteklerini

[240] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 69.
[241] Leo Strauss, *a.g.e.*, s. 195.
[242] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 70.

yapmamış, ölümden korkmuş ve bilge olmadığı halde bilge olduğunu sanmış olurdu.

III. BÖLÜM: SOKRATES'İN YARGILANMASININ SONUÇLARI

3. 1. Sokrates'in ölüm karşısındaki duruşunun düşünsel, toplumsal ve siyasal ölçütlerden hareketle toplum, yasa, felsefe çatışması çerçevesinde değerlendirilmesi

Düşünceler çoğunlukla kaos ortamlarında gelişmektedir. Gergin durumlar, kriz ortamları güçlü fikirlerin doğuşuna zemin hazırlamaktadır. Bir düşünceyi anlayabilmek için onun cevap verdiği sorunun asıl kaynağını bilmek gerekmektedir. Toplumların siyasal, sosyal ve ekonomik şartları yaşadıkları olaylara göre farklılaşmaktadır. Platon'un fikirleri ve yazdığı eserler de Atina demokrasisinin krize girdiği dönemlerden etkilenmiştir. Platon M.Ö. 427'de doğduğunda Atina ile Sparta arasında savaş başlayalı tam üç yıl olmuştur. 30 yıl süren Peloponnesos Savaşı Atina kentini her yönüyle çöküşe götürmüştür. Nitekim Atina'ya demokrasiyi getiren aristokrat lider Perikles savaş bitmeden bir yıl önce ölmüştür. Platon gençliğinde Atina'da yaşanan savaşın tüm anına şahit olmuştur. Yönetimde yaşanan siyasal çekişmeler, kenti ele geçirmeye çalışan oligarşik ve demokratik grupların halka yaptığı zulümler onun siyasete uzak durmasına neden olmuştur. Oysa Platon soylu bir aileden gelerek her iki gruba dâhil aile bireylerine sahiptir. Bu onun siyaset kariyerini kolaylaştırmaktadır. Fakat Platon, Atina demokrasinin savaştaki sürecini gözlemlemiş demokratik ilkelerin yerini Atina Meclisinde bulunan iyi yetişmemiş demagoglardan oluştuğunu fark etmiştir. Zengin sınıflar kaybedilen savaşın kendi kaynaklarını tükettiğini düşünürken, demokratlar aristokratik Sparta'ya karşı oligarkların yenilgiyi kabul edeceklerinden şüphelenmişlerdir.[243]

Atina'nın savaşı kaybetmesiyle Sparta yönetimi Otuzlar adı verilen oligarkları desteklemiştir. Otuzlar olarak adlandırılan bu kişiler

[243] Fatih Demirci, "Platon'da Cumhuriyet Demokrasi Gerilimi: Geçmişteki Bir İkilemin Günümüze Uzanan Etkileri", *Journal of Azerbaijani Studies*, s. 113.

demokrat düşmanlarını acımazsızca katletmişlerdir. Nitekim burada öldürülenlerin sayısı savaşta ölenlerin sayısından fazladır. Sokrates'in öğrencisi olan Kritas da bu yönetimin başında bulunmuştur. Kritias, "Bizim için demokrasi her türlü kötülüğe kaynaklık eden bir rejimdir" sözünü söylemiştir.[244] Otuzlar yönetimi çok uzun sürmeden demokratlar tekrardan yönetime geldiğinde Sokrates'i M.Ö. 399 yılında tanrılara inanmamak ve gençleri yozlaştırmak suçlarıyla ölüme mahkûm etmiştir. Platon'un hocasının bu şekilde suçlanması onun düşüncelerinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Otuzlar Tiranlığı büyük çoğunluğu Platon'un akrabalarından olan demokrat yöneticileri oligarşi ile ortadan kaldırmıştır. Platon siyasete atılmayı düşündüğü anda rejimlerin bu durumuna şahit olmuştur. Demokrasi'nin geri gelmesiyle hocası en bilge ve en dürüst kişi olan Sokrates'in idam edilmesi, Platon'un siyasetin gerçeklerini görmesini sağlamıştır. Tüm yaşananlar Platon'un gençliğinde siyasal kargaşalara hakim bir kaos ve çatışma ortamını görmesini sağlamıştır. Bu bağlamda Platon siyaset anlayışı yaşadığı olaylarla şekillenmiştir. Platon'un yaşadığı dönem bir bozulma ve bir devletin her yönden çöküşünün resmiydi. İnançlar, geleneksel yasalar ve kurumlar birer birer çözülmekteydi. Platon bu ortamda özellikle ahlakın bozulmasıyla ilgilenmiştir. Eserlerinde yasalar ve ahlaki özelliklerinin hızla değişime uğradığı bir dönemden bahsetmiştir.[245] Ksenophon'a göre Platon'un yeğeni Kritas'ın öncülük ettiği Sparta tarafından desteklenen oligarklar, siyasal muhaliflerini idam ederek, kazanma hırsıyla birçok vatandaşı sürgüne yollayarak mallarına el koymuşlardır. Toplumda yaşanan bu çatışmalar siyasal grupları kutuplaştırdı. Halk daha savaş bitmeden siyasal iç çatışmayla uğraşmak zorunda kaldı.[246]

Atina, diğer kent devletlerinden farklı olarak, demokrasiyle yönetilmekteydi. Antik Yunan'da demokrasi kavramı fakirlerin yönetimde

[244] Anıl Yaşar Şahin, *a.g.e.*, s. 44.
[245] George Klosko, *The Development of Plato's Political Theory*, Oxford University Press, New York 2006, s. 2.
[246] Bryan K.Balot, *Greek Political Thought*, Blackwell Publishing, Oxford 2006, s. 178.

yer almasıydı.[247] Aristoteles ise Atina'nın oligarşiyle yönetildiği zamanları, soylular ve halk arasında rejim kavgalarının yaşandığı ve fakirlerin zenginlere kölelik yaptığı zamanlar olarak belirtmektedir.[248]Antik Yunan devletinde demokrasi, ekonomik olarak bağımsız yurttaşların hükümet meclisinde söz hakkına sahip olmasıdır. Demokrasi yoksullar da dâhil bütün yurttaşların hukuk karşısında eşit siyasal gücü olması fikrini benimsemiştir. Üst yöneticilerin belirlenmesinde kura sistemi uygulanmaktadır. Antik Yunan Demokrasisinin en önemli özelliklerini: kanun önünde eşitlik, üst yöneticilerin kurayla atanması, bütün kamusal sorunların halka arasında tartışılabilmesi olarak gösterebiliriz. Birey devlet açısından bu yönetim şeklinin bütün özgürlükleri yurttaşlara sağladığı düşünülürse Platon'un demokrasinin bu yönünü eleştirdiğini söyleyebiliriz.[249]

Atina Devletinde yasama ve yargı otuz yaşını dolduran erkek yurttaşlardan oluşmaktadır. Yasalar bir günlüğüne kurayla seçilen 501 kişiden oluşan jüri karşısında yapılmaktadır. Bu yönüyle Atina daha önce hiç görülmemiş bir yasa sisteminden oluşmaktadır. Dönemin düşünürlerinden Sokrates demokrasiyi eleştirmiştir. Nitekim soylular sınıfı varken halk ve eğitimsiz kişilerin refahını gözeten bu rejimi tasvip etmeyeceğini belirtir. Ona göre erdemli bir yaşama sahip olabilecek onurlu ve özenli davranış ancak en iyiler sınıfında bulunmaktadır. Halk ve eğitimsiz sınıfta ise ancak düzensizlik ve adaletsizlik bulunmaktadır. Bu yüzden devlet yönetimi halka açılmamalıdır. Çünkü alt sınıflarda bulunan özellikler düzensizlik, bilgisizlik ve kötülüktür. Halk eğitimsizlik, bilgisizlik ve aşağılık davranışlardan dolayı kötüdür.[250] İnsanın bilgeliğinin doğuştan geldiğine inanan Sokrates, bu yönüyle herkesle konuşur ve onları ikna yöntemiyle düşünmeye sevk ederdi. Sokrates'in fikirlerinin iki temel noktası bulunmaktadır: gerçek yani hakikat düşünceler de aranmalıdır. Çünkü hakikat, bütün insanlarda aynı ve

[247] Bican Şahin, "Liberal Demokrasinin Temelleri", *Demokrasi Platformu*, Sayı: 10, Bahar 2007, Ankara, s. 36.
[248] Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, Çev. Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s. 2.
[249] Fatih Demirci, *a.g.m.*, s. 116.
[250] Mehmet Ali Ağaoğulları, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, 1994 Ankara, s. 113.

doğuştandır.[251] Sokrates tüm insanların doğuştan gerçek inançlara sahip olduklarını düşünerek herkesle tartışmıştır. Tartışmalarında amaç insanlara gerçeği vermekten ziyade zihinlerinde var olan hakikatin ortaya çıkarılmasıdır.

Sokrates'in idam edilmesine yol açan suçlamaların gerçek sebebi Russell'a göre demokratik yönetimde bulunan kişilerin ona karşı olan nefretidir. Nitekim Sokrates'in öğrencilerinin çoğu siyasal bir grupta bulunan ve aldıkları kararlar ile halka zarar veren kişilerdir.[252] Oysa Sokrates, öğrencilerinin dışında da çevresinde herkesin bulunduğu ve herkesle tartışmalar yapan bir kişidir. M.Ö. 399 yılında demokrat lider Anytos, Sokrates'i devletin tanrılarını tanımamak ve gençleri yozlaştırdığı gerekçesiyle mahkemeye verir. Bu suçlamalar Sokrates'in yönetimi kötü kullandıkları gerekçesiyle eleştirdiği demokratların ona karşı olan nefretini göstermektedir. Bu demokratlar kendilerine karşı tarafta yer aldığını düşündükleri Sokrates'i intikam alma isteğiyle ölüme mahkûm edilmesini sağlamışlardır. Kurayla belirlenen beş yüz kişilik jüri ile Sokrates suçlu bulunmuş ve kendisine sunulan baldıran zehrini içerek idam edilmiştir. Sokrates, Atina demokrasisini çok eleştirmiş bundan dolayı suçlu durumuna düşmüştür. Platonda demokrasiyi eleştirmiştir fakat Sokrates'in idamı onu yönetim biçimlerinin çoğunda bulunan ve yok edilmesi mümkün olmayan bir kötülüğün bulunduğu fikrine ulaşmıştır.[253] Platon ailesinden dolayı siyasete girmeyi denemiş fakat oligark yönetimin aşırılıklarından dolayı vazgeçmiştir. En önemlisi oligark yönetimin yaptığı suçlara Sokrates'i dâhil etmeleri, buna karşılık demokratların da Sokrates'i ölüme mahkûm etmeleri Platon'un siyasetten vazgeçmesine sebep olmuştur. Hocasına yapılanlar Platon'un siyasi bir kariyerden uzak durmasına neden olmuştur. Siyasal suçlu olarak Sokrates'in öldürülmesi, kendisinin de siyasal nedenlerle sürgün edilmesi Atina'da yaşanan toplumsal çatışmalar Platon'un siyaset hakkındaki

[251] Ayhan Aydın, *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, Gendaş Kültür, İstanbul 2004, s. 13.
[252] Bertrand Russell, *a.g.e.*, s. 195.
[253] Monique- Canto Sperber, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 672.

görüşlerinin değişmesine sebep olmuştur.[254] Böylece Platon düşüncelerini siyaset üzerine yoğunlaştırmıştır. Bir devlet tasarımı düşünerek orada yaşayan insanların nasıl mutlu olacağına dair fikirler geliştirmiştir. Platon kişileri mutlu kılacak bir toplum tasarımı düşüncesini ortaya çıkarmıştır.

Platon, Sokrates'in misyonu ve fikirlerinin bir toplumda başarıya ulaşamayacağını düşünmüştür. Toplumu değiştirme çabaları Sokrates'in siyasal bir başarısızlığını göstermektedir. Platon için hocasının yaşadıkları onun ikna yönteminin başarısızlığından kaynaklanmaktadır. Platon'un Sokrates'in bu başarısızlığını fark etmesi onun siyasal teorileri için temel oluşturmuştur. Nitekim Platon'un *Devlet* eseri Sokrates'in siyasal düşüncelerini reddeden bir yapıdadır. Bu bağlamda *Devlet* Platon'un Sokrates'in siyasal eksikliklerini tamamladığı bir yapıttır.[255] Örneğin, ideal devlet tasavvurunun bulunduğu *Devlet* eserinde Platon, Atina demokrasisinden farklı yönetimin filozofun elinde bulunduğu tek bir kişi rejimini savunmaktadır. Burada Platon, insan yapısının doğuştan kötü olduğu düşüncesiyle demokrasiyi eleştirmektedir. İnsanın bu doğasını değiştirmek ise ancak devletin eğitim kurumlarıyla olabilmektedir. Sokrates insanın doğuştan yetenekleriyle doğduğu görüşünü savunmuştur. Ondaki yetenekleri çıkartabilecek bir misyona ihtiyaçları bulunmaktaydı. Oysa Platon, toplumları oluşturan insanları kendini denetleyemeyen bir yapıda ve kendilerini yönetemeyen varlıklar olarak düşünür. Bu yüzden Platon için insandan çok devletin varlığı zorunluluktur. Bu yüzden toplumları oluşturan kişiler devletin emirlerine uymak zorundadır. Böylece Platon'un siyasal düşünceleri çoğu insanın anlayamayacağı ahlaki hakikat ve idealleri temsil etmektedir.[256]

Platon, yaşadığı kentin Atina Demokrasisinden memnuniyetsizliğini *Devlet* adlı yapıtında "ideal devlet" kavramıyla aşmaya

[254] Tuncar Tuğcu, *Batı Felsefesi Tarihi,* Alesta Yayınları, Ankara 2000, s. 137.
[255] Fatih Demirci, *a.g.m.,*, s. 121.
[256] Ayhan Aydın, *a.g.e.,* s. 28-29.

çalışmıştır. Bu yönetim şekli demokrasinin tam zıttıdır. Platon'a göre kusurlu bir yönetim şekli olan demokrasi, ideal devlet tasarımıyla eksiklerini kapatabilecek ve toplumu mutlu kılacaktır. Demokrasi'nin herkese eşit imkân sunması, Platon'a göre mümkün olmayan bir şeydir. Demokrasi eşit olmayan insanların liyakat ile eşit haklardan yararlanmalarını sağlamaktaydı. Bu görüşe karşı Platon, ideal devlet tasarımında ancak filozoflar ile yöneticilerin aynı olduğu bir yönetim şekliyle iyi bir rejimin kurulabileceği görüşünü savunmaktadır.[257]

Sokrates'in, "gençleri yozlaştırdığına" dair suçlama, Platon'a göre Atina'nın siyasal düzeninin her şeyi ile yozlaştığının göstergesidir. Nitekim bu yozlaşma toplumun sandığının aksine sadece Sofistlerden kaynaklı değildir.

> *"(...) demek ki, filozof yaradılışı kendine uygun eğitimi bulursa, gelişe gelişe tüm değerlere ulaşır. Yok, eğer bu tohum kötü bir toprağa ekilir de orada kök salar, büyürse veremeyeceği kötülük kalmaz. Bir Tanrı korumadıkça onu, önüne geçemez kimse bunun. Sence halkın dediği gibi, sofistlerin bozduğu gençler var mıdır? Bu bozucu sofistlerin çoğu rastgele insanlar mıdır? Tersine, bunları söyleyenlerin kendileri en büyük sofistler değil midir? Gençleri, yaşlıları, kadınları, erkekleri diledikleri gibi yetiştirmez mi onlar?"*[258]

Platon'a göre demokrasiyle seçilen yöneticilerin halk arasında serbestçe dolaşabilmesi onların halka karşı iyi birer demagog yapar. Nitekim liderler halka yalnızca duymak istedikleri şeyleri söylerler. Bu yönüyle Atina zaten bir yozlaşma içindedir. Platon'a göre Sofistler bunu yasaları iyi bilerek yapmaktadır. Burada sofistler retorik ile iki şey başarmaktadır: hırs ve kişisel çıkarlar için motive edilme, düşünceden ziyade sorgulanabilir ahlak anlayışında mağara benzeri bir yerde tuzağa düşürülme. Bu yönüyle siyasal amaçlar başarılamaz. İyi hatipler ve retorikçiler bu yönüyle yanlış amaca

[257] Platon, *Devlet*, s. 182.
[258] Platon, *Devlet*, s. 203.

hizmet ederler.[259] Platon o günkü şartlarda çözülmeye başlayan Atina devletini kurtarma yöntemlerini *Devlet* adlı eserinde dile getirmiştir. Bu eserinde Platon, siyasal düzenin gerekliliklerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bunun ilk sebebi ise Atina devletinin gereken adaleti sağlayamamasıdır. İnsan ruhu ile devlet arasındaki bağa önem veren Platon'a göre devletin sürekliliği sahip olduğu maddi malların halkına uygun bir şekilde dağıtılmasıyla mümkün olmaktadır. Adaleti sağlamak ise uygun şekilde yetiştirilen iyi eğitim alan kimselerle sağlanabilir. Böylece devlet (yöneticiler, savaşçılar ve üreticiler) olarak sınıflandırılmalıdır.

Platon'un eserlerinden, Atina'da demokrasi ile felsefenin birlikte yaşadığı yıllarda, bir insanın doğuştan eşit ve iyi olduğunu savunan diğeri ise insanın doğuştan kötü olarak doğduğunu ve eğitilmesi gerektiğini savunan sofistler ile yöneticilerin arasındaki çatışmayı görmekteyiz. Platon bu çatışmayı Sokrates'in ölümüyle görmüş ve onun siyasal başarısızlıklarını değerlendirmiştir. Platon'un devlet anlayışı bu yönüyle bireyin bağımsızlığını ve kendi kaderini belirleyen kura anlayışına karşı gelerek özünde insanların karşılıklı sözleşmesine bağlı bir siyasal düzeni öngörmektedir. Siyasal düzen böylece bireylerin yararlılıkları üzerine devam edebilecektir. Oysa demokraside bireycilik olduğundan bu ortak yarar ilkesinden bahsedilemez bu da devletin zararına neden olur. Bu bağlamda Platon'a göre demokrasiden uzaklaşılmalıdır. Sokrates'in bireysel hak anlayışı insanların kamu yararı için ikna edilmelerini gerektirirken Platon, insanların kötü düşünceli olduğunu kabul ederek onların bir yasa etrafından ikna edilmelerini öngörmektedir. Bu yönüyle Platon daha elitist bir çizgidedir.[260] Sonuç olarak Platon'un demokrasi anlayışındaki gerilim aslında Sokrates'in Platon ile olan siyasal gerilimini yansıtmaktadır. Platon'un toplum anlayışı ile Sokrates'in toplum anlayışlarının farklılığıdır. Platon'la Sokrates arasındaki bu gerilim Platon'un cumhuriyetçi anlayışıyla Sokrates'in geleneksel anlayışı arasındaki gerilimi ifade etmektedir.

---

[259] Fatih Demirci, *a.g.m.*, s. 123-124.
[260] Ahmet Cevizci, *Felsefe*, Sentez Yayınları, Bursa 2007, s. 374.

3. 2. Sokrates'in Felsefesinde Siyaset Anlayışı ve Etkileri

Düşünce tarihinde siyaset felsefesinin kurucusu olarak sayılan Sokrates, bunu ilk olarak en iyi yönetim biçiminin ne olduğunu sorgulayarak demokrasiye olan eleştirileriyle dile getirmiştir. Sokrates'in bu görüşleri doğduğu kent olan Atina devletinin doğası ve işlevinden etkilenmiştir. Sokrates kent devletlerindeki yurttaşların fikirlerine vurgu yapar. Yani bir devletin asıl varlık nedeni yaşayan toplumların hayatlarını güvende tutmaktan ziyade onların mutluluğa erişmelerini mümkün kılabilmektir. Devlet yurttaşlarına eğitim vererek onların ruhlarına özen gösteren bireyler olmasını sağlamakla mükelleftir. Burada devletin asıl amacı yurttaşlarını manevi yönden eğiterek erdemli bireyler meydana getirmesini sağlamaktır.

Klasik siyaset felsefesinin araştırdığı temel konu "Erdem Nedir?" sorusudur. Bu sorunun cevabı; tüm filozofların ve İslam felsefesi filozoflarının da ilgilendiği konuların başında gelmektedir, erdem kelimesi Arapça "fazilet" olarak Farabi'nin el-Medinetü'l Fazıla (Erdemli Şehir) eserinde de işlenmiştir. Sokrates'in erdem kavramı, klasik siyaset felsefesinde kendine özgü bir ahlak sisteminin oluşmasını sağlamıştır. Klasik ahlak sistemi Machiavelli (Ö.1527) tarafından modern siyaset felsefesine dönüştürülmüştür. Machiavelli ile Sokrates'in ahlak sistemindeki erdem değişmiştir. Strauss'a göre Machiavelli, erdemi yalnızca toplum içinde gerçekleştirilebilir bir olgu olarak görmektedir. İnsan doğal olarak erdemli olamaz bu amaç yalnızca eğitim ile sağlanabilir. Bu açıdan erdem topluma adanmışlıktır. Bu düşünceleriyle Strauss için Machiavelli, modern siyaset felsefesini oluşturan ilk filozoftur.[261]

Sokrates, devletin varlığını yasalara bağlarken bir sözleşmeden bahsetmektedir. Bu sözleşmeyi kişilerin yasalara uygun yaşaması için gerekli olduğunu ifade etmektedir. Devletin buyruğu altında toplumsal bir düzenin

[261] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 28.

oluşması için bu sözleşme şarttır. Sokrates'in adalet anlayışı doğup büyüdüğü şehrin Atina yasalarına bağlıdır. Dolayısıyla kendisini yasaların esiri ve kölesi olarak görmektedir. Devletin varlık sebebinin adalet ve iyilik olduğunu düşünen Sokrates, hukukun kötü olamayacağını adaletsiz ortamda sorunun devleti temsil eden ve yasayı uygulayan kişilerden kaynaklandığını belirtmektedir. Sokrates burada yönetici sınıfa asıl eleştirisini yapmaktadır. Sokrates, hayatın amacının ne olduğunu bilmeyen, felsefe yapamayan kimselerin devleti temsil etmesine şiddetle karşı çıkarken demokrasiyi bu yönüyle eleştirmiştir. Ona göre Atina devletinin en büyük sıkıntısı işin ehli kişilerin yönetimde yer almamalarıydı. Sokrates elitist olmamakla birlikte, Devletin siyasal kararları tartışılırken tüm Atina yurttaşlarının aynı oy hakkına sahip olmasına karşı gelmekteydi. Ona göre Atina devletinin istikbalini gerektiren konularda tüm sınıfların örneğin tüccar, ayakkabıcı, denizci, zengin veya yoksul insanların oylarının alınmasını hiçbir zaman uygun görmemiştir. Onun açısından siyaset, eğitimi olması gereken bir sanat dalıydı. Sokrates'e göre insan doğuştan belli yetenekler sahibiydi, meclise kura ile seçilen yurttaşların her birinde aynı siyasal inançların bulunması mümkün değildir.

Sokrates demokratik bir yönetimi, sanat olarak gördüğü siyasetin amacına ve ruhuna uygun bulmuyordu. Sokrates burada düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: Ağır hasta olan birinin ameliyatını kura ile seçemeyiz, denizde bir yerden bir yere giderken geminin kaptanı için de aynı şey geçerlidir. Bu görevlerde işin uzmanı olan kişiyi ararız. Burada Sokrates'in belirttiği demokrasi döneminde yaşanan sıkıntıların ona göre devlet yöneticilerinin bilgisizliklerinden kaynaklanmasıydı. Bu yüzden onlara saygı duymayarak eleştirmiştir. Sokrates'e göre onlar bildiklerini sanan bilgisizlerdi. Buradan yola çıkarak Sokrates'in yönetimde monarşi ve aristokrasiyi devlet yönetiminde uygun gördüğünü söyleyebiliriz. Ona göre bir bilge kral ya da hükümdarın yasalara dayalı yönetim şekli en adaletli sistemdir.[262]

[262] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 67-68.

Klasik siyaset felsefesinde "erdem, hangi rejim altında en iyi şekilde gerçekleşebilir?" sorusunun cevabını aramaktadır. Machiavelli ile başlayan modern siyaset felsefesinde bu sorunun cevabı bulunmamaktadır. Strauss Platon'un Sokrates yorumlarını özellikle incelemiştir. Strauss için klasik felsefenin temelinde dine karşı yapılan isyanlar bulunmaktadır. Klasik siyaset felsefesi toplum problemlerinin asıl kaynağını yansıtıyorsa modern felsefeyi anlamak için mutlaka antik çağ düşünürlerini incelememiz gerekmektedir. Strauss bu incelemelerine Sokrates, Platon ve Farabi ile başlamaktadır.[263]

Sokrates Atina sokaklarında felsefe yapmaktan ve özellikle gençlerle tartışmaktan zevk alırdı. Onun gençlerle olan diyaloğu kendisinin de gençliğinde filozoflarla yaptığı bitmek tükenmek bilmeyen merakının karşılığıdır. Onun dünya ile ilgili sorularına tatmin edici cevaplar bulamamasının sonucunda doğa bilmine olan ilgisini kaybetmiştir. Kendisine verilen cevaplar onu tatmin etmiyor ayrıca bilgeliğine de katkıda bulunmuyordu. Sokrates, bu tür açıklamalar ve araştırmalara doğal yeteneğinin olmadığını düşünürken Anaksogaras'ın dünyanın bir akıl tarafından düzenlendiğini anlatan kitabıyla ilgilenmiştir. Onun tasarladığı akıl, alışılmış mekanik nedenlerle bağlantılıydı. Böylece Sokrates, anlaşılabilir bir doğa sistemini terk ederek dışsal şeylerin incelenmesinden uzaklaşmıştır. Burada biz, Platon ve Ksenophon'un anlattığı Sokrates'e ulaşırken, dış dünyadan ziyade toplum içindeki insan hayatını felsefenin merkezinde tartışmaya başlıyoruz. Sokrates, felsefesini dış dünyadan iç dünyaya yöneltirken o zamana kadar doğanın değişkenliğine getirilen açıklamalar yerine insan yaşamına ve amacına çevirmiştir.[264]

Sokrates insanlarla yaptığı tartışmalarında onlara yaşamları hakkında sorular sormaktadır. Gençlerin konuşmalarıyla ayrıca ilgilenir,

[263] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 31.
[264] F.MacDonald Conford,,*Sokrates'ten Önce ve Sonra*, Çev. Ufuk Can Akın, Ayraç Yayınevi, Ankara 2003, s. 12.

onların kural tanımaz cevaplarını eleştirmezdi. Sokrates'in eleştirdiği kişiler kendini bilge sanan yöneticilerdi. Atina halkının Sokrates'i gençleri yozlaştırmakla suçlaması belki de dönemin şartlarında normal karşılanmaktadır. Sokrates'in gençlerle yaptığı ahlaki kuralların sorgulanmasında onlara gerçek özgürlüğün insanın yalnızca kendine mahsus denetim mekanizmasıyla olabileceğini göstermiş olması bazı sınıflar tarafından hoş karşılanmamaktaydı. Ona göre iyi eğitilmiş erdemli bir kişinin toplum yasalarına uymakta zorluk çekmeyeceği yönündeydi. Gençlere kendi özgürlüklerini kazanmalarının yolunun, tüm davranışlarından kendilerinin sorumlu olduğunu bilmeleri gerektiğidir. Bu da ebeveynlerinin ve toplumun yıllardır süregelen alışılmış ahlaki kuralların değişmesi demektir. Sokrates'in burada yapmış olduğu tüm toplumu bir arada tutan geleneksel ahlak kurallarının sorgulanmasıydı. Sokrates'e göre ahlakın kaynağı insanın kendi ruhuydu. Eğer insanlar ruhsal olarak kendilerini yetiştirebilirlerse dışarıdan bir yasaya ihtiyaçları kalmayacaktır. Yeni bir ahlak ilkesi ya da tanımını oluşturmak, bunu korkusuzca dile getirmek, alışılmış ahlak kurallarına ters düşen halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü toplumdaki çoğu insan asıl amaçlarını anlayabilme yetisine sahip değildir. Sokrates'ten sonra çoğu filozof toplum içinde düşüncelerini egzoterik yazım şekliyle ifade etmiştir.[265] Çünkü sizi dinleyen kişiler gerçek duygularınızı anlamayabilirler. Bildiğiniz her şeyi her ortamda dile getirmek doğru gibi görülebilir fakat doğru bildiğinizi yapmanın sonucunda yoksulluk, acı çekmek ve toplumla oluşan bir çatışmada yer alabilirsiniz. Bu çatışmanın sonucu hapis ya da ölüm cezası bile olabilmektedir.

Sokrates düşüncelerini toplumda her ortamda açıklarken, Atinalılara yaşamda ilgilendikleri tek şey olan zenginliğin zararlarından bahsedip ruhlarına yönelmelerini söylemektedir.[266] Bu anlatımın karşılığı halk tarafından doğru anlaşılamamaktadır. Herhangi bir Atinalı yurttaşa ruhuyla ilgilenmesini söylemek onun değer verdiği parasal işleri bırakıp

[265] F.MacDonald Conford, *a.g.e.*, s. 53-54.
[266] John Burnet, *The Socratic doctrine of the soul*, Oxford University Press, London 1929, s. 126.

bedeninin gölgesine değer vermesini beklemek gibi bir şeydi. Sokrates ise bedenin ruh olmadan değersizliğinden bahsetmekteydi. İnsanın ruhuyla iyi ve kötüyü ayırabileceğini düşünürken "kendini bil" mesajını da veriyordu. Kendini yönetmek yani ruhun tüm kararlar üzerindeki mutlak otoritesi Sokrates'in asıl felsefesidir.[267] Sokrates'in sofistlerle başlayan felsefesinin temelleri onların göreceli ahlak anlayışlarıyla ters düşmüştür. Sofistlerin insanlığın evrensel ahlak standartlarına ulaşmasını imkânsız görmeleri, Sokrates'in ahlak ilkelerini tanımlamasına neden olurken kendisinden sonraki filozofların bu kavram üzerinde çalışmasını sağlamaktadır. Sokrates'in bu tanımı Platon'un bilgi ile ahlak arasındaki ilişkiyi görmesini sağlamıştır. Platon'a göre geleneksel ahlak kuralları insanlar tarafından ölçülür biçilir ve kurallar sadece o topluluğa üye kişiler için geçerlidir. Aynı kurallar doğaya uygun olduklarından insanlar çoğunlukla genel baskıdan dolayı itaat etmektedirler. "Toplumda genel olan adaletin temeli güçtür; yani güçlü olan haklıdır, iyi hayat doğal hazlarla geçen bir yaşamdır" anlayışına Platon, Sokrates'in "erdem bilgidir" anlayışıyla çözüm getirmiştir. Platon söz konusu ahlak anlayışını üç parçalı ruh ideasıyla özdeşleştirirken erdem teorisini oluşturmuştur.[268]

Platon, insanın bir beden ve bir ruhtan oluştuğunu belirtmektedir. Onun ruh anlayışında kendi içinde sürekli çatışma halinde olan üç parçadan bahsedilmektedir. Platon'un *Devlet* adlı yapıtında ruh ile devlet arasındaki benzetme daha net görülebilmektedir.[269] Platon, insanların aynı anda örneğin su içme içmeme gibi zıt eylemlerin varlığından yola çıkarak ruhunda bu karşıt eylemlerden sorumlu olan bölgelerin varlığından bahsetmektedir.[270] Bu anlayışta ilk olarak insan ruhunun belli bir amaç karşısında ölçüp karar verme görevinin akılda olmasıdır. İkincisi ise ruhun bir eyleme karşı haz yönelimli olmasıdır. Başlangıçta tarafsız olan ruh aklın yönlendirmesi ile etkinleşmektedir. Üçüncü olarak ise ruh, maddi hazlar için arzu duymaktadır.

[267] F.MacDonald Conford, *a.g.e.*, s. 56.
[268] F.MacDonald Conford, *a.g.e.*, s. 95.
[269] Platon, *Devlet*, s. 245.
[270] Platon, *Devlet*, s. 367.

Ruh fizyolojik işlevlerle bağlantılı olarak bedensel ihtiyaçların karşılanmasında bulunan dürtülerin tatminini sağlamakla mükelleftir.[271] Platon'a göre evrenin minyatürü olarak belirtilen insanda, her şeyi bir amaçla düzenlenen bedende ruhunu yönlendiren akıl kavramıdır. Beden, insan ruhunun ahlaki anlamda evirilmesi için yaratılmış bir ıslah evine benzemektedir. Evrenin insan bedeni içindeki görünümü olan ruh, ölümsüz ve ölümlü öğelerden oluşmaktadır. Ölümsüz olan akıl iken ölümlü olanlar ise insanın bedenine bağlı olduğu eylemleridir.[272]

Platon'un ruh kavramında iki önemli unsur enerji ve cesarettir. Aklı ise insan ruhunu etkileyen en önemli parçadır. Tanrı o parçayı yalnızca insana vererek onu canlılar arasında üstün bir konuma yükseltmiştir. Bundan dolayı Platon'a göre insanlar toprağın değil gökyüzünün bitkileridir. Nitekim bir insan kendini tümüyle duygularına verir ve onları doyurmaya çalışırsa bütün düşünceleri ölümlü olur çünkü yalnızca o parçasını geliştirmektedir. Oysaki bilgeliği araştırıp ölümsüz şeyleri düşünür ve düşüncelerini geliştirirse, insanoğlunun ölümsüzlüğe kavuşmasında hiçbir engel bulunmamaktadır. İnsana tanrı tarafından verilen akıl, doğru yönde kullanılarak insanın gerçek mutluluğa ulaşılmasını sağlamaktadır.[273] Platon'un ifadesiyle ruh, ölümsüzdür ve birçok defa yaşamaktadır. Bu bağlamda hem bu hayatta hem de diğer yaşamda her şeyi görüp öğrenmektedir. Bu nedenle insan herhangi bir yaşamında erdem ya da başka bir şeye yönelik duygularını daha önceden gördüğü için hatırlayabilmektedir.[274] Kişi erdem sahibi olabilmek için duygularını akıl tarafından yönetebilmelidir.

'Erdem', kelimesi Antik Yunan'da iyilik anlamına gelen "arete" sözcüğünden türetilmiştir. Erdem, mevcut davranış kurallarına uyumlu davranma anlamına gelmektedir. Erdemli insan toplumun genel davranış

[271] Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, s. 62.
[272] Platon,*Timaios*, Çev. Erol Güney- Lütfi Ay, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989, s. 101.
[273] Platon, *Timaios*, s. 90.
[274] Platon, *Menon*, s. 51.

ilkelerine uyumlu olan kimsedir. Sokrates, felsefesinde bu uyumluluğu 'popüler erdem' adı altında reddetmektedir. Platon ise saygın yurttaş olma erdemini durmadan çalışan karıncalar ve diğer sosyal böceklerin durumuyla aynı düzeyde incelemiştir. Sokrates'in misyonun da uyumlu çocuk ahlakının yerinde insanın kapasitesinin üzerine çıkabildiği tinsel bir inanç durumundan bahsedilmektedir. Onun düşündüğü dünyevi ulaşılabilir ahlakın yerinde ulaşılması zor ama kutsal olarak saygı duyulan bir yetkinleşme arzulanmaktadır.[275]

Platon ahlak konusunda hocası Sokrates'in görüşüne katılarak ahlak anlayışını sürdürmüştür. Platon, insanın erdemli bir hayat sürerek gerçek mutluluğa ulaşabileceğine inanmaktadır. Bu bağlamda Sokrates'in ahlak ilkelerinin özünü değiştirmeden eklemeler yapmıştır. Platon, Sokrates'in ilkelerinin bir ahlak metafiziğine ve ahlak psikolojisine ihtiyaç duyduğunu düşünmekteydi. Bu düşüncesini Platon ahlak ilkelerini toplumsal ve siyasal boyutla tanımlayarak geliştirmiştir. Böylece siyaset biliminin ahlak ilkelerinin bir türevi olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.[276] Platon, Sokrates'in insandan bağımsız olan ahlaki kurallarını, değişmez özler olarak idealarla tanımlamıştır. Bunlar akıl yoluyla kavranabilen iyi ideası, adalet ve cesaret idealarıdır. Platon bu ideaların gerçek hayatta uygulanabilir olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Nesnel durumlara kuramsal sorular sorarak, akıl ile cevaplayan Platon, ahlaksal kuralları nesnelere göre temellendirmeye çalışmıştır. Nesnel kavramların arkasında idealar dünyası olduğunu belirtirken, ahlaki değerleri ve erdemleri idealar dünyasına dayandırarak insan ruhuyla temellendirmiştir.[277]

Platon, üç parçalı ruh öğretisini devlet yönetimine uyarlamaktadır. Bunlardan ruhun hazzını çıkar ve kazanç, gönlün arzu ettiği aşkı zafer, kazanma ve şan, şeref isteğini ise akıl temsil etmektedir. Tüm bu

---

[275] F.MacDonald Conford, *a.g.e.*, s. 58.
[276] A. W. Price, "Plato: Ethics and Politics", *Routledge History of Philosophy*, Sayı: 1, New York: Routledge 2005, s. 364.
[277] Herald Delius, *'Etik' Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, Çev. Doğan Özlem, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1997, s. 335.

parçaların birleşmesiyle oluşan mutluluk ve hazzın kaynağı ise hakikatin öğrenilmesiyle oluşan gerçek bilgelik durumudur.[278] Sokrates'in değer verdiği bilgelik türü de Platon'un kastettiği akıl odaklıdır. Sokrates'in düşüncelerini kendi düşüncelerinin temeli olarak gören Platon, değer felsefesinin öncülerindendir.[279] Platon'un ruh anlayışındaki akıl, tin, iştah bölümlerinde ruhun en üst parçası olan akıl, bireyin eylemlerinde iştiha ile karşı karşıya getirir. Tüm bu parçalar insanın iç dünyasında bitip tükenmez bir çatışmayı başlatır. Bundan dolayı insanın maddi dünyaya olan eğilimi varken, insanın ruhu bu dünyadan farklı bir yere yani idealar dünyasına aittir.[280] Sokrates için yaşanılan dünya değersiz ve amaçsız bir yeri temsil etmemeliydi. İnsan ruhu bilgeliği bularak varoluşunun sebebini anlamalıydı. Sokrates'in insanlara sorduğu sorular argümanlara dayanan, varoluşumuzun gerçek sebebini anlamaya çalışan sorulardı.[281] Sokrates insanlara soru sorarken, insanların davranışlarının mantıksal bir önseziyle ortaya çıktığını kabul etmekteydi. Onun "eudaimonia" adını verdiği mutluluk, insanların doğaları gereği mutlu olmayı arama isteklerinden kaynaklanmaktadır. İnsanın istediklerinden neyin iyi, neyin kötü olduğuna götüren ise bilgeliktir. Bu gerçek yaşamın amacıyla ilişkilidir. Bu gerçek tüm insanlar için kazanılması gereken bir durumdur. İnsanları sorgulayan Sokrates, onların düşünmelerini sağlayarak doğruyu bulacaklarını ve onların erdemli birer insan olmalarını sağlayarak gerçek yaşamlarında mutlu olacaklarını belirtmektedir.[282] Nitekim tüm bunları başaran insan doğasına uygun eylemleri yapan erdemli bir kişi ve mutlu insandır.[283]

---

[278] Platon, *Phaidon*, s. 581.
[279] Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001, s. 186.
[280] Robert C.Solomon- K.M. Higgins, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Çev. Mustafa Topal, İletişim Yayınları, 2013, s. 82.
[281] Nigel Warburton, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Çev. Güçlü Ateşoğlu, Alfa/ Felsefe, İstanbul 2015, s. 14.
[282] Johnston Derek, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Çev. Burcu Yalçınkaya, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2015, s. 20.
[283] Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, s. 78.

3. 3. Platon'un Şölen Diyaloğu

Platon'un *Şölen* adlı diyaloğu diğer diyaloglardan farklı olarak Tanrı'nın varlığının tartışıldığı tek diyalogdur. *Şölen* diyaloğunda Sokrates baş konuşmacıdır. Konuşmacılar arasında Aristofanes, Alkibiades de bulunmaktadır. Diyalogta Sokrates, Atina şehrinde yaygın olan Eros tanrısının varlığını reddetmektedir. Sokrates'e göre aşk insanların içinde bulunmaktadır. İnsanların içinde bulunan bu aşk onları iyiliğe ve güzelliğe sevk etmektedir.[284]

Platon Şölen diyaloğuyla Antik Yunan toplumunda dini ritüellerin, tanrılaştırmaların felsefe ile tartışılmasını ortaya koymaktadır. Burada felsefi olarak insan ölümsüzlüğü tanrı insan ilişkisi bağlamında ele alınmaktadır. Diyalog bir ziyafette gerçekleşmektedir. Dionysos'un onuruna Agathon'un tragedyasıyla kazanmış olduğu ödül yemeğidir. Davetlilerden Agathon, Sokrates ve Aristofanes'in tartışmalarıyla dramatik şiir sanatı ve felsefe tartışılmaktadır. Burada sevgi konularında olduğu gibi filozof tartışmanın kazananıdır. Çünkü tüm gece içilen içkiden bir tek Sokrates etkilenmemiş diğer iki şair şarabın etkisiyle kendinden geçmiştir. Burada metafor, şarap tanrısı olan Dionysos'un şairleri kurban ettiği yönündedir. Filozof olan Sokrates ise Dionysos'tan etkilenmemiştir. Burada Sokrates'in durumunu gerçeklik karşısında mitin etkisiz olduğu şeklinde yorumlayabilmekteyiz. Şölen diyaloğu mitlerin, dinin, erotik ve felsefenin tartışıldığı bir metin olarak görmekteyiz.[285]

Bu diyalogda Sokrates'in tanrı tanımadığı suçlamalarını hatırlamaktayız. Oysa Sokrates'in burada kastettiği insanların sahip oldukları niteliklerin tanrılarda olamayacağıdır. Çünkü tanrılar insanlardan farklıdır. Sokrates Eros'un tanrılığını kabul etmediğinde Atina şehri yasalarına göre suçlu duruma düşmektedir. Şölen diyaloğunda aşk hakkında yapılan

[284] Platon, *Symposion*, s. 143.
[285] Şeyma Kömürcüoğlu, "Ölümsüzlüğe Öykünme Bağlamında Şölen Diyaloğunun Dionysos Ritüelleriyle Bağlantısı", *İnsan ve Toplum*, Sayı: 6, 2016, s. 75.

yorumlarda Sokrates diğer konuşmacıların aksine Eros'un varlığını sorgulayan tek kişidir. Konuşma ortamı şölen olduğundan konuşmacılara yiyecek ve içecekler ikram edilmektedir. Konuşulan her düşünce özgürlüğü temsil etmektedir. Peki, bu ortamda neden Sokrates'in dedikleri önemsenmiştir? Çünkü burada Eros tanrısının insan içinde olan olgusu bulunmaktadır. Nitekim diğer tanrılar efsanevi öğeler içerirken Eros insan aklına dayanmaktadır. Doğa ile yasa birbirinden ayrıdır ve bir yerde birbirlerine zıttır. Tanrılar, Platon'a göre şehrin tanrıları yasalar gereği var olanlardır. Burada tanrıların varlığı insan aklının kabulü ile mümkün olmaktadır. Doğanın üstünlüğü ise insanlar tarafından tanrılaştırılarak ilahi olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Antik Yunan Kentlerinin gelişmesinde yasa, doğaya bağlıdır ve bu durum insan hâkimiyetini azaltmaktadır. Bu yönüyle toplumu bir arada tutan özellikler de insani değil tanrı ve inançlar üzerinedir. *Şölen* diyaloğunda diğer konuşmacıların aksine Sokrates, Eros'un varlığını kabul etmemektedir. Eros tanrısı insanların arzularını temsil ettiğinden bunların tatminine yönelik sonuçları görmezden gelmek hatalı bir davranıştır. Aristofanes'e göre insanın sahip olduğu bu arzular insan davranışlarında hataya sebep olabilir bu yüzden insandan her zaman mantıklı davranmasını beklemek mümkün değildir. Bu bağlamda insanların arzularının tatminini sağlamaları yönünde toplumda her an bir çatışma çıkabilir. Bu yüzden tanrılar ve yasaları toplumun düzeni açısından gereklidirler. Nitekim Aristofanes'e göre Sokrates bu durumu görmezden gelmektedir. Nomos (Akıl) ve arzular arasındaki çatışmalı ilişkiyi görmeyerek büyük bir hata yapmaktadır.[286]

Platon, *Şölen* diyaloğunda, hakikat ve Eros arasında bir bağlantı kurmaktadır. Ona göre Eros, "güzel sayesinde doğurmanın ve üremenin aşkıdır."[287] Şölen diyaloğunda Eros kavramı insanın güzele ulaşma çabalarında çektiği çileleri anlatmaktadır. İnsanın aslında kusurlu bir varlık olarak kendini tamamlama arzusundan meydana gelmektedir. Bu yüzden

[286] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 37.
[287] Platon, *Symposion*, s. 143.

insanın kendi bütünlüğünü sağlamak için eksikliklerini giderme çabasını anlatmaktadır. Burada ruh, ideal güzelliği Eros ile kavramaktadır. Platon burada duygusal güzellik algısını ruhun ölümsüz olma arzusuyla eşleştirmektedir.[288] Ancak bu şekilde insanın ruhu ideal güzellik kavramına ulaşmaktadır. Güzellik ideası ancak bu şekilde tanımlanabilir. Bu bağlamda insan ilk önce güzel bedenlere yönelir ve çoğalır ardından ruh güzelliğini beden güzelliğinden önemli görerek erdemli yaşama isteği duyabilir. Erdemli bir yaşam süren insan ise tüm güzellikleri gördükten sonra güzelliğin özüne ulaşabilir. [289] Eros açısından güzel her şeyin üzerindedir. Ama insan eros ile tam bir tatmin duygusuna ulaşamaz. Çünkü eros'un sahip olduğu bir doyum diğerini sıfırlar. Bu yüzden insanın bitmek bilmeyen iştahı hep hayal kırıklıkları yaşar. İnsan bu durumdan ancak ruh ölümsüzlüğü ile ulaşır. Bu yüzden insanın eros'a ulaşması için aklına da ihtiyacı vardır.[290]

Sokrates insanın ölümsüzlüğe sahip olmasını bir şeyler yaratarak yapabildiğini belirtmektedir. Ölümsüzlüğü arayan insanları üç gruba ayırmaktadır: bedenlerini sevenler, onurunu sevenler, yaptıkları işe gebe olmakla ün kazanalar. Birinci gruptakiler fiziksel olarak dünyaya çocuk getirenlerdir. [291] İkinci grup kendileri için ün yaratmaya çalışanlardır. Üçüncü grup ise eserleriyle ünlenenlerdir. Bunlar şairler ve yasa koyuculardır.[292] Sokrates ise ölümsüzlüğü farklı olarak ele almaktadır. O ölümsüzlüğe giden basamaklı bir yoldan bahsetmektedir. Kişi ister kendisi isterse Eros'un rehberliğiyle bir yola çıksın, burada güzel kavramını ararken ilk önce bedenlerden uzaklaşıp gerçek güzele ulaşmayı dener ve en sonunda hakikatin güzeline ulaşır.[293] Burada anlatılanlarda aslında Sokrates'in Eros'un varlığını inkâr etmediğini görmekteyiz. Sadece Sokrates'in ölümsüzlüğe kavuşan kişinin hayatının tanrının hayatına benzeyeceği yorumudur. Sokrates'in

[288] Platon, *Symposion*, s. 145.
[289] Platon, *Symposion*, s. 155.
[290] Zehragül Aşkın - Feyruze Cılız, "Platon'da Güzel, Aletheia ve Sanat İlişkisi", *Beytülhikme*, Sayı: 6, 2016, s. 201.
[291] Platon, *Symposion*, s. 149.
[292] Platon, *Symposion*, s. 151.
[293] Platon, *Symposion*, s. 159.

insanın bu ilahi boyuta ulaşmasının anlatımı bilgelik kavramının dindarlığın yeni bir şeklini ortaya çıkarmaktadır. Bu bilgelik filozofu tanrı katına yükseltmektedir. Bu yönüyle filozof toplumdan farklı olan insani hazlardan kaçan bir kişi olarak resmedilmektedir. Filozof yani bilge kişi bir tanrının yol göstermesine ihtiyacı olmayan saf, gerçek hakikatin peşinden koşan ilahi bir kişiliktir.[294] Sokrates'in bu düşünceleri, toplumda onun tanrılara inanmadığı ve Atina yasalarına başka tanrılar getirdiği suçlamasına neden olmuştur. Bu diyalog bize şair ve filozofun arasındaki gerilimi göstermektedir. Şairlerin sunduğu fikirler toplum tarafından daha çok anlaşılabilir ve inandırıcıdır. Felsefe tragedyalar kadar toplumun her kesimine ulaşamamaktadır. Sokrates'in toplumda bu şekilde suçlanması kendisinden sonra gelen filozofları toplum karşısında konuşmalarında dikkatli olmaları gerektiği düşüncesini meydana getirmiştir. Çünkü Sokrates'in akıbetinden kurtulmayı sağlayan tek şey hakikatlerin güvenilir kişiler ile konuşulması gerektiğidir.

İşte bu noktada Strauss, Eflatun'un Farabi tarafından yorumlarına dikkat çekmektedir. Ona göre Farabi, Eflatun'un Sokrates'in yolunu takip etmeyerek halk ile çatışmadan kaçınmıştır. Bu sayede ölümden kurtulmuştur. Bunun yerine Platon toplumdaki genel inançları hakikatleri yavaşça değiştirmeye çalışmıştır. Bu yavaşça değiştirme yöntemi de toplumun genel inançlarını kabul ediyor gözükmekle olabilmektedir. Bu yüzden Farabi toplumda yetişen bir filozofun geleneksel dini inançlara ve kanaatlere uyum sağlaması filozof olmanın gereğidir.[295]

Sokrates'in diyaloglarında herkese aynı davranmaması Strauss'un bu konuyu incelenmesine neden olmuştur. Strauss, bunun nedenini Ksenophon'un eserlerinde bulmuştur. Ona göre Sokrates'in bu davranışı insanların doğalarından kaynaklanmaktadır. Hakikati anlayabilecek bireyler doğuştan iyi bir dağa ve karaktere sahip olanlardır. Bu kişiler hızlı öğrenen, iyi hafızaya sahip, meraklı kişilerdir. Sokrates bu kişiler ile

[294] Nails D., "Aim-inhibited Erôs in Plato's Symposium", *Plato's Moral Psychology Conference*, Nortwestern University, 15 March 2008, s. 6.
[295] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 92- 93.

tartışmayı sever ve onları hakikati bulmaya yönlendiren sorular sorardı. Strauss, Bu yönüyle Sokrates'i hakikat konusunu yalnızca iyi kimseler ile yapmış olduğunu belirtmektedir. Sokrates'in bu tartışmaları iyi kimseler ile güvenilir ortamlarda yapmış olduğunu kabul edebiliriz. Eflatun'un Sokrates'inde tanımladığı gibi hakikat yalnızca güvenilir ortamda tartışılmalıdır. Bu açıdan filozof hem yazılı hem de sözlü ortamlarda kendini güvene almalıdır. Bu da hakikatin gizli kalması yönündedir. Strauss'a göre Platon diyaloglarında bu yüzden Sokrates'i baş konuşmacı yapmaktadır. Örneğin Aristoteles'in *Politika* adlı eserinde onun siyaset felsefesini anlamaktayız. Ancak Platon'un diyaloglarında asla Platon'u duymayız bu durum Platon'un Sokrates'in ölümünden etkilenerek düşüncelerini gizli anlatımlar ile anlatma yoluna gittiğinin göstergesidir.[296]

Dolayısıyla felsefe ile toplum arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Bu yönüyle filozof hakikati yalnızca güvenilir ortamlarda konuşmalıdır.

> *"Bir yazının kendine özgü işi, doğrulukla konuşmak ya da hakikati bazıları için ortaya çıkarmak iken, diğerlerini, kabul gören fikirlere yönlendirmektir. Bir yazının kendine özgü işi, düşünmeyi, ona doğal olarak uygun olanlarda uyandırmaktır; iyi yazı, eğer okuyucusu "logografik zorunluluğu" küçük veya önemsiz görünen her kısmı için dikkatlice göz önüne alınırsa, amacına ulaşmış demektir."*[297]

Sonuç olarak felsefenin şehrin inançları ile olan çatışma Sokrates'ten sonra gelen filozofları etkilemiştir. Bu yüzden Sokrates sonrası filozoflar öğretilerini halktan gizli tutmuşlardır. Platon'da öğretilerini daha gizli bir yazım tarzı olarak diyaloglar şeklinde tercih etmiştir.

---

[296] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 41-42.
[297] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 45.

3. 4. Platon'un Kriton Diyaloğu

Platon, Atinalı olmak kavramını *Kriton* adlı diyaloğunda tartışmaktadır. Aynı zamanda bu diyalog Sokrates'in zindandaki son günlerini anlatmaktadır. Diyalogda Sokrates'in dostu olan Kriton (kendi adıyla anılan diyalog) Sokrates'in hapishaneden kaçması için onu ikna etmeye çalışmaktadır. Ancak Sokrates kaçmayı kabul etmez. Sokrates için Atina yasaları çok önemlidir ve onlara çok şey borçludur. Bu yasalar ile doğup büyüdüğü kentte mutlu bir şekilde yaşadığını ve onlardan kaçmayacağını belirtmektedir.[298] Burada *Kriton* Sokrates'e yaşaması gerektiğini ve bu yüzden kaçması gerektiğini öğütlerken, Sokrates neden ölümü yaşama tercih ettiğinin gerekçelerini açıklamaktadır. Bu diyalog Sokrates'in iyi bir yurttaş olmanın koşullarından biri olan yasalara uymanın, fikir ve eylem özgürlüğünü nasıl sınırlandırdığından bahsetmektedir. *Kriton* diyaloğunda Sokrates'in bir yurttaşın fikir özgürlüğünün devlet tarafından yasalar ile adil olarak nasıl sınırlandırılacağı ele alınmaktadır. Sokrates'in burada Savunma diyaloğundan farklı olarak konuşmaktadır. Savunmada yargıçlara karşı cezası ne olursa olsun felsefi olarak düşünmeye devam edeceğini söylemektedir. Sokrates hapishanede dostlarıyla ruhun ölümsüzlüğüne dair uzun bir konuşma yapmaktadır. Sokrates'in ve dostlarının yaptığı bu felsefi tartışmalar, Sokrates'in ruhunun ölüm sonrasına yapacağı göçü mitlerle açıklamaktadır. Sokrates, ölüm cezasını beklediği hapis hücresinde ise kaçmasının yasalara aykırı olduğunu söylerken, dostlarına adil olmayan bir yasanın emri karşısında yapılması gerekenler tartışmaya açmaktadır. Sokrates'in burada tartıştığı asıl soru insanın yaratılıştan gelen haz duygularının devletin yasaları ile nasıl bağdaştırılması gerektiği yönündedir. Sokrates'in çevresindekiler Sokrates'e haksızlık yapıldığını düşünürken Sokrates onlara şu cevabı vermektedir:

[298] Anthony Kenny, *a.g.e.*, s. 70.

> *"Kriton: Ama Sokrates çoğunluğun düşüncelerini de dikkate almak zorundayız. Yaşadıklarından da bu anlaşılıyor. İşin içine iftira girdiğinde, çoğunluk o insana kötülük yapmaktan hem de en büyük kötülüğü yapmaktan geri durmuyor…"*[299]

> *"Sokrates: Keşke çoğunluğun elinden en büyük kötülüğü yapmak gelseydi. Öyle olsaydı en büyük iyilikleri de yapabilirlerdi. Bu ne kadar da güzel olurdu! Ama ikisini de beceremezler. Çoğunluğun lafıyla bir insan akıllı da aptal da olmaz. Onların sözleri her zaman rastgeledir."*[300]

Sokrates, bu diyalogda kendisine insanların ne iyilik ne de kötülük yapabileceklerini öngörmektedir. Sokrates, diyaloğun ilk kısmında kendisine karşı toplumda yapılan önyargıların aksine, o yaşamında etik ahlak kurallarını gerçekleşmenin mücadelesini vermektedir. Sokrates'e göre toplumda inanılan gerçekler, insanların çoğunluğundan kaynaklanmamalıdır. Çünkü çoğunluğun elinden ne bir insanı bilge kılmak ne de akılsız kılmak gelmektedir. Çoğunluğun yaptığı şey sadece bir rastlantının sonucudur. Sokrates burada toplumdaki inançları güvenilmez olarak nitelendirmektedir. Toplumun Sokrates'in ölümü karşısında suskun kalması aslında ölüm konusundaki bilgisizliklerindendir. Sokrates'in ölüm karşısındaki duruşu hep tartışılmıştır. Normal insanların aksine o ölüme karşı duruşuyla hep merak edilmiştir. Sokrates diğer insanların aksine, ölümden neden korkmamıştır? Çünkü insanlar için ölüm, kötülüklerin en kötüsü olarak tanımlanmış ve belirsizliği yüzünden korku unsurları taşımaktadır. Ancak Sokrates için yaşamak sadece bir yaşam değil iyi yaşamaktır. O, asil bir ölümü, onursuz korkak bir yaşama tercih etmektedir. Bu kararıyla Sokrates toplumda yaşayan diğer insanlardan ayrılmaktadır. Ölüm karşısında Sokrates'ten başka bir Atina Yurttaşının davranışı ne olurdu? Onun felsefi düşünceleri ancak güvenilir bir toplumda iyi bir yaşamın getirisi olarak kabul edilebilmektedir. Nitekim zihinsel gelişimleri sağlayan toplumların ön koşulu güvenliklerini sağlayan, ihtiyaçlarını karşılayan, bir devletin varlığıdır. Devlet bu düşünce

[299] Platon, *Kriton*, Çev. Furkan Akderin, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2017, s. 43.
[300] Platon, *Kriton*, s. 44.

gelişimini topluma eğitim vererek karşılamaktadır. Sokrates bu açıdan bakıldığında Atina kentinin en görkemli zamanlarında yaşamış ve devletin düşünsel faaliyetlere imkân sağladığı büyük bir yapının sonucudur. Sokrates bu yüzden savunmasında, devletin kendisine hak ettiği değeri vermesini isterken, felsefi düşüncelerinin toplumun yararına olduğu inancının herkes tarafından benimsenmesini talep etmektedir. Nitekim Sokrates'e atfedilen gençleri yozlaştırdığına dair iddia Atina'nın demokratik özgürlüğünün bir sonucu olarak görülmektedir.[301]

Sokrates'in yasalara olan bağlılığı doğduğu kent olan Atina'ya yaşamını borç olarak bilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Atina'da doğup büyümüş ve bu kent ona tüm olanaklarını sunmuştur. Sokrates'in yasalar ile sorguladığı onların doğru ya da yanlış olmalarından ziyade zamanla değişmeleridir. Eğer devletin yaptığı yasalar değişebiliyor ve değişene kadar doğru kabul ediliyorsa yasaların sorgulanması adil midir? Ya da yasaların sorgulanması devlet ve toplum arasında bir çatışmanın doğmasına sebep olabilir mi? Bu bağlamda Sokrates'in savunduğu mevcut yasalardan daha nitelikli olan ahlak kurallarının toplum nezdinde sorgulanmasıdır. Aslında toplum, Sokrates'in görüşlerini yetmiş yaşına kadar olan dönemde görmezden gelip onun alışılmadık siyasal fikirlerini hoşgörüyle karşılamaktadır. Sokrates devletin ona sunduğu imkânlar sonucunda orta yaşlarındayken Atina kentinden ayrılmakta özgür davranabilirdi. Sokrates'in şehri terk etmeyerek Atina'da yaşamaya devam etmesi onun kent yasalarını ve geleneklerini kabul ettiği anlamına gelmektedir. Sokrates'e mahkemesinde yargıçlar tarafından sürgün cezasının da sunulması demokratik olarak bu yasaların özgürlüğünü yurttaşına sunması olarak görülmektedir. Ancak Sokrates, mahkemede yaptığı savunmasında, yaşamdaki amacının tanrının misyonunu gerçekleştirmek olduğu ve felsefe yapmadan yaşayamayacağını belirtse de yargıçların kararı değişmemiştir. Yargıçların burada adil olup olmadıkları tartışılabilir bir konudur. Toplum

[301] Larry Arnhart, *a.g.e.*, s. 30.

tarafından Sokrates'e karşı yargıçların kararı davacıların öne sürdüğü gerekçeler üzerine olmuştur. Yargıçlar, Sokrates'in savunması yerine toplumun Sokrates'e karşı yapmış olduğu suçlamalara inanmıştır. Bu durum, çoğunluğun kararının adaleti sağlayabildiği konusunda şüphe uyandırmaktadır.

Sokrates, yasalara karşı gelmenin, devletin kurallarını hiçe saymak olduğunu felsefi olarak kabul etmektedir. Yaşamında insanları sorgulamasının siyasal düzende çatışma doğuracağını bilmektedir. Platon'un *Kriton* diyaloğunun ilk kısmı ile ikinci kısmı bu çatışma üzerinedir. Atina Yasaları Sokrates'in farklı bir şey düşünmesine ihtimal vermemektedir. Sokrates'in hakikate ulaşmak için yaptığı sorgulamalar onun geçerli yasaların tüm yönleriyle incelenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda onun felsefi sorgulamaları toplumu tüm yönleriyle eleştirmektedir. Bu durum toplumda filozofların devlet yöneticileri tarafından siyasal düzeni bozan kişiler olarak görülmesine neden olmaktadır. Burada şu soruyu sorabiliriz: Sokrates başka bir toplumda ve yönetimde olsaydı bu görüşlerinden dolayı yine ölümle yargılanır mıydı? Bu soruların cevabı için *Kriton* diyalogları dikkatle incelenmelidir. Bireylerin siyasal yönden sınırlandırılmaları gerekirken filozofların toplum yaşamında yeri ne olmalıdır? Toplumda filozofların düşüncelerinin devlet tarafından güvence altına alınmalı mıdır? Devlet yöneticileri çoğunluğun benimsediği yasaları teminat altına almalı mıdır? Toplumlarda her zaman çoğunluğun kararı adil bir yönetimi sağlayabilir mi? Çoğunluk her zaman doğru karar almakta mıdır? Yöneticiler yasaların uygulanmasında halkı ikna edemez ise, devletin düzeni için gereken ahlak kurallarını nasıl uygulayabilir? Felsefeciler ve siyasal düzeni sağlayan yöneticiler arasında bu noktada bir fikir uyuşmazlığı çıkabilmektedir.

Sokrates ahlak kurallarını oluştururken bilge olduğunu sanan kişilerin zamanla verdikleri kararların değişmesini sorgulamaktadır. Nitekim bir yasanın değişmesi önceki verilen kararların yanlış olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden toplumda bilge kişilerin kararlarda etkin olması

sağlanmalıdır. Bir insanın bilge yetişip yetişmemesi ilk olarak toplumu son olarak da devleti etkilemektedir. Bu yüzden toplum içinde iyi ya da kötüyü yalnızca devlet yasalarıyla yapabilmektedir. Bu yasaları ise yalnızca bilge kişiler koyabilir. Sokrates'in toplumda üstlenmiş olduğu "at sineği" görevi aslında insanlığın zihnini bulandırarak doğruları açığa çıkarmanın şeklidir. O yüzden Sokrates, bir devleti en iyi şekilde yönetmenin filozoflar ile yapılabileceğini düşünmüştür. Çünkü ancak böyle bir yönetim şekliyle toplum geleneksel inançlardan ziyade aklını kullanarak devletine yararlı olabilecektir. Bu düşüncelerinden dolayı Sokrates mahkemede yargılanarak bir ay süreyle kalacağı hapishanesinde felsefi tartışmalarına devam etmiştir. Dostlarından Kriton'un tüm konuşmalarına rağmen Sokrates hapishaneden kaçmayı reddetmektedir. O, tüm hayatı boyunca ona yol gösteren iç sesini "Daimon'u" dinlemektedir. Eğer yanlış davranmış olsaydı iç sesi onu rahat bırakmazdı. İç sesi bir şey demiyorsa demek ki doğru davranıyor. Bu yüzden Sokrates'i ölüm cezası bile etkilememektedir. O, her durumda insanın erdemli davranması gerektiğini düşünürken, yanlış hareket eden bir insan için sonuçlarının kötülük ve utanç getirdiğini savunmuştur. Sokrates'in Atina'dan kaçması onun için yanlış bir davranış olmaktadır. Çünkü ne olursa olsun insan hiçbir kötülüğe kötülük ile cevap vererek yanlış davranmamalıdır. Sokrates şöyle der: "Aslında haksızlık etmek, daha öncede kabul ettiğimiz gibi, hiç de iyi ve adil bir şey olmaz değil mi?"[302] Bu sözüyle Sokrates iç sesine uygun hareket etmektedir. O, devletin verdiği karara saygı duyarak devlete ve yasalarına karşı gelmeyi düşünmemektedir. Sokrates, *Kriton* diyaloğunda kaçmamasının sebeplerini yasalara dayandırarak açıklamaktadır.

> *"Sokrates: Kentin kararlarını çiğneyerek buradan çıkıp gitmekle en az kötülük yapmamız gerekenlere kötülük yapmış olur muyuz, olmaz mıyız? Böyle yapmakla adil olarak kabul ettiğimiz ilkelere bağlı kalır mıyız, kalmaz mıyız? (...)*"[303]

[302] Platon, *Kriton*, s. 50.
[303] Platon, *Kriton*, s. 52.

> *"Sokrates: Şöyle düşünelim: şimdi biz buradan kaçarken ya da giderken, bunun nasıl isimlendirileceğine sen karar ver, karşımıza kanunlar ve devlet çıksa ve şöyle deseler: "Sokrates ne yapıyorsun? Yaptığın şey kanunlara da devletin tamamına da zarar veriyor. Eğer kararlara uyulmazsa, insanlar kanunları umursamazlarsa, onlara karşı silah çekerlerse, devletin her şeye rağmen varlığını sürdürebileceğini sanıyor musun?"*
> *Sokrates: Peki bu durumda kanunlar bize, "seninle böyle mi anlaştık Sokrates? Devletin verdiği emirlere uymayacak mıydın?" derse ve biz de şaşırıp kalırsak, sözlerine şöyle devam edebilir: "Söylenenlere şaşırma Sokrates! Şimdi yanıt ver, sen her zaman soru-cevap yöntemini benimsersin. Devlette nasıl bir suç buldun da onu yıkmaya çalışıyorsun? Her şeyden önce doğumunu bize borçlu değil misin?"*[304]

Dolayısıyla diyalogda Sokrates, devletin verdiği karara rağmen kaçmayı devleti tamamen yok etmekle bir tutmaktadır. Oysa devlet yasalarıyla Sokrates'i var ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla her Atina vatandaşı beden ve ruh olarak tamamen devlete aittir. O yüzden Sokrates'e yapılan haksızlığı sorgulamamak gerekir. Yasalar kötü olabilir ama sessizce emirleri yerine getirilmelidir. Her koşulda devletin emirleri yerine getirilmeli ya da yasalar izin verilen şekilde değiştirilebilmelidir.

> "*Evet, Sokrates seni yetiştirmiş olan bizlere inan. Çocuklarını, daha fazla yaşamayı, adaletten daha üstte tutma. Bu sayede öldükten sonra öteki dünyayı yönetenlere bunu söyleyerek kendini haklı çıkarırsın. Kaçmanı söyleyenleri dinlemen halinde durum hem senin hem de yakınların için iyi olmayacak. Ayrıca dinen de uygun bir davranış olmayacağından öteki dünyada da rahat edemeyeceksin. Eğer şimdi Hades'e*[305] *gidersen kanunların değil, insanların yanlış yapmaları yüzünden oraya gitmiş olacaksın."*[306]

[304] Platon, *Kriton*, s. 53-54.
[305] Yunan mitolojisinde ölülerin yaşadıkları yere verilen isim. Yer altı dünyasından sorumlu olan tanrının ismi.
[306] Platon, *Kriton*, s. 59.

Burada Sokrates'in haksız yere ölüme gönderildiği teyit edilmektedir. Sokrates'e ithaf edilen suçların kesinliği meçhul olsa da yasalara uygun olarak ölüme gönderilmektedir. Buna rağmen kimse yasaları suçlayamaz. Çünkü yasalar, insan kararından daha üstündür. Bu yasaların tanrısal kökenli olduğu da geçersizdir. Çünkü Atina yasaları, Sparta ve Girit'in aksine insan tarafından konulan yasalardır. Sparta yasalarının bu yüzden daha güçlü olduğu daha sonraları Platon'un yasalar karşılaştırmasında *Devlet* adlı yapıtında görülmektedir.[307]

> "*Sokrates: İşte sevgili yoldaşım Kriton, iyi bil ki, bunları tıpkı Korybant'lar misali kendinden geçenlerin flüt seslerini duydukları gibi duyuyorum, bu sözler kulaklarımda yankılar uyandırıyor ve başka sözleri işitemez hale getiriyor. Yine şunu iyi bil ki, şimdi bana içimde duyduklarımın tersine ne söyleyecek olsan boşuna söylemiş olursun. Bununla birlikte yine de başaracağını umuyorsan, söyle.*"

Burada Sokrates artık yasalarla iç sesini bağdaştırmıştır. Durumu kabul etmesi yasalara uymaktan ziyade tanrısal anlam ifade etmektedir. Dostu Kriton'un tüm itirazları burada aşılmaktadır. Kriton, Sokrates'e son olarak cenazesiyle ilgili bir isteğinin olup olmadığını sorar. Sokrates, buna cevaben ruhunun değil yalnızca bedeninin gömüleceğini söyler. Son kez yıkanıp ailesine veda eder ve idamı için verilen baldıran şurubunu içer. Diyalog onun bacaklarından başlayan hissizleşmeyle yatarken ki halini betimler. Son sözleri yaşamında yaptığı felsefesiyle aynıdır. "Kriton, Asklepios'a (sağlık tanrısı) horoz borcum var, parasını ödemeyi unutma." Bu sözleri Sokrates'in gerçek anlamıyla mı? yoksa ironik anlamda mı? söylediğini bilemiyoruz.[308] Sonuç olarak Platon, *Kriton* diyaloğunda, Sokrates'in yasalara karşı gelmediğini yasalara saygılı bir yurttaş olduğunu göstermeye çalışmaktadır.

---

[307] Leo Strauss, *Platon'un Politik Felsefesi Kriton,* Çev. Özgüç Orhan, 1. Baskı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 188.
[308] Anthony Kenny, *a.g.e.*, s. 70.

3. 5. Platon'un Phaidon Diyaloğunda Sokrates'in Savunması

Platon'un *Phaidon* diyaloğu toplumun felsefecilere olan bakış açısını anlamamız açısından önemli bir kaynaktır. Nitekim filozofların toplumdaki diğer insanlardan farkını anlatmaktadır. Filozofun sahip olması gereken özellikler toplumda algılanamasa da onun düşünceleri açısından gerçekliğe ulaşmada zorunludur. Sokrates'in düşünceleri kendi çağının çok ilerisindeydi. Bu yüzden yaptığı sorgulamalar toplumda yanlış anlaşılmış ve çatışmaya dönüşmüştür. Nitekim onun yaptığı sorgulamalar Atina kentinin geleneklerine alışmış insanların bedensel hazlarına acı vermekteydi. Para, ün, mevki bunlar toplumdaki sıradan insanların yaşamlarındaki amaçlarıyken Sokrates, bunların yaşamda değersiz olduğunu savunmaktaydı. O devletin erdemli kişiler yetiştirerek geleceğinin olabileceği görüşünü savunmaktadır. Erdem, cesaret, adalet toplumda zorbalık kullanmadan gerçekleştirilmelidir. Bu ilkeleri kişiler kendi akıllarıyla kabul etmelidirler. Yalnız bu felsefi düşünceler toplum ve yöneticiler açısından yanlış anlaşılmıştır. Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesi yöneticilerin Atina kentinde kendi varlıklarını sürdürme çabası olarak görülebilmektedir. Çünkü Sokrates'in sorgulamaları bir şekilde devletin oluştuğu düzenden hoşnut olmadığı görüşünü ortaya çıkarmıştır. Nitekim mahkemeye verilen suçlamalar Sokrates'in yanlış anlaşıldığını göstermektedir. Toplum tarafından Sokrates'e yapılan suçlamalar ölüm cezasına çarptırılmasına neden olmuştur.

Platon, *Sokrates'in Savunması* adlı diyaloğunun ilk bölümünde, Sokrates'in davasını ve gerekçelerini belirtmiştir. Platon, *Phaidon* adlı diyaloğunda ise Sokrates'in ölüm cezasına kadar kaldığı hapishanede dostlarıyla yapmış olduğu konuşmayı anlatmaktadır. Sokrates'in ölüm sonrası bilge insanların yanına gideceği ve ölüm karşısında neden korkmamamızın gerekliliklerini ifade edilirken gerçek filozof tanımını da açıklanmaktadır. Sokrates'in ölümden sonra yaşanan beden ve ruh ilişkisi diyaloğun ilk kısmını oluşturmaktadır. Sokrates felsefi düşünceleri üzerinden mahkemede kendini savunmuş olsa da aleyhinde verilen oylar daha çok

olmuştur. Bunun sebebi Atina mahkemelerinin yasaları uygularken kişilerin ruhsal durumlarına göre pişmanlık gösteren ifadeler kullanmaları sonucunda verilen cezaları hafifletmeleriydi. Oysa Sokrates, kendisine verilen ölüm cezasından korkmadığını dile getirerek bir nevi yargıçlara kafa tutmaktadır. Yargıçlara kendisine verilen sürgün ve para cezasını kabul etmediğini, kendisinin layık olduğu cezanın sadece Prytaneion'da kalarak yemek içmek olduğunu belirtmesi ikinci oylamada aleyhinde daha fazla oy çıkmasına neden olmuştur. Yargıçların Sokrates'e felsefe yapmadığı takdirde cezasının azaltılacağı söylenmiş, o ise ölüme mahkûm edileceğini bilerek yaşamında felsefe yapmaktan, insanları sorgulamaktan ve onlara doğru yaşamın gerekliliklerini öğretmekten vazgeçmeyeceğini söylemiştir. İnsan yaşamında asıl önemli olanın ruh olduğunu belirterek ölümün bilge kişi için utançla yaşamaktan daha değerli olacağını belirtmektedir. Sokrates ölümü kesinleştikten sonra şu konuşmayı yapmıştır:

> "*Az bir zaman kazanmak için şehrimizi kötüleyenlerin benim bilge adam olmadığımı dile getirerek ölümle cezalandırıldığımı size söyleyeceklerdir. Bilge olmadığım halde bana öyle demelerinin sebebi sizi küçük düşürmek istemeleridir. Biraz daha bekleyebilseydiniz amacınız zaten gerçekleşmiş olacaktı. Yaşım ilerlemiş olduğundan düşündüğünüzden daha yakınım ölüme. Şu anda hepinize değil sadece beni ölüme gönderenlere konuşuyorum. Mahkûm olma gerekçemi kullanabileceğim argümanların yetersizliğine bağlıyorsunuz. Hayır, öyle değil, ölüme mahkûm edilmem delil yetersizliğinden ziyade küstahlık ve yüzsüzlük eksiliği ve sizin alışkın olmadığınız hitap şeklimdir. Diğer insanlardan duymaya alışkın olduğunuz ağlama, sızlama, feryat etmek gibi kendime yakıştırmadığım şeyleri yapmak sizlerin gözünde daha değerlidir. Tehlikede olduğumu düşünerek önerdiğiniz cezaları da kabul etseydim sürgün, para, hapis tenezzül etmeyerek kendimi düşüncelerimle savunmuş olmaktan pişmanlık duymuyorum. Sizin beklediğiniz gibi kendimi savunarak yaşamaktansa, kendi düşüncelerimle ölmeyi tercih ederim. Savaşta olduğu gibi hukukta da hiç kimse ölümden kurtulmak için her yolu denememelidir. Eğer bir kimse*

> *tehlike karşısında her şeyi yapacak ve söyleyecek kadar acizse ölümden kaçmak için birçok yol bulabilir. Zor olan dostlarım ölüm değil kötülükten kaçmaktır. Çünkü o ölümden daha hızlıdır. Ben yaşlıyım ölüm bana yetişti fakat beni suçlayanlar hızlı ve zeki oldukları için hızlı olan kötülük onları elbet yakalayacaktır. Kötülük şimdi sizin tarafınızdadır. Ben ölüme gidiyorum sizler yaşamaya. Şüphesiz hangisinin daha iyi olduğunu tanrı bilir.*"[309]

Burada Sokrates ölümü tercih etme sebeplerini açıklamaktadır. Sokrates ölüm halini yokluk, hiçlik ve tam bir hissizlik olarak tasvir etmektedir. Ruhun bu dünyadan öbür dünyaya göçmesini fevkalade bir kazanım olarak belirtmektedir. Sokrates'e göre ruhun mekân değiştirmesi söz konusuysa orada da insanları sorgulayabilecektir. Çünkü ölüm ona sonsuzluğu verecektir. Bu yüzden Sokrates'in ölümden korkması için hiçbir neden yoktur. Aksine o bilge bir adamın başına öldükten sonra veya yaşarken hiçbir kötülük gelmeyeceğini düşünmektedir.

Platon, *Phaidon* diyaloğunda Sokrates'in hapishanedeki son gününün hikâyesini bir dostu olan Elis'li Phaidon tarafından anlatmaktadır. *Phaidon* bir nevi Sokrates'in vasiyetnamesidir. Diyalog, Phlius'lu Ekhekrates ile Phaidon, Sokrates, Apollodous, Simmias, Kebes, Kriton, ve Hapishane görevlisi arasında Sokrates'in hücresinde geçmektedir. Ölüm kararı kesinleşen Sokrates, Atinalıların Apollon'u kutlama şenliklerinin başlaması ve şehirde bu süre boyunca hiçbir ölüm cezasının gerçekleştirilmemesi dolayısıyla Delos'a giden gemi geri dönene kadar tam otuz gün boyunca bir hücrede yaşamak zorunda kalmıştır. Bu süre zarfında Sokrates' e dostları kaçmayı teklif etmiş o ise hücresinde yaşamının son zamanlarını dostlarıyla birlikte geçirerek ölümü tercih etme sebeplerini anlatmaktadır.[310] Bu yönüyle *Phaidon* adlı diyalog, Sokrates'in ölümle yaptığı son felsefi diyalogdur. Bu diyalog, Sokrates'in nasıl öldüğü ve neler söylediğiyle ilgilidir. Bu tartışmalar

[309] Platon, *Sokrates'in Savunması*, s. 88-89.
[310] Ayşe Sönmez Yakut, "Platon'un Phaidon'unda Sokrates'in Savunması", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 11,2017, s. 132.

sırasında orada olan Phaidon, Sokrates'in yaşamının son anlarındaki duruşunu ve hissettiklerini şöyle anlatmaktadır:

> *"Onun arkadaşı olduğum için kendimi çok özel hissediyorum. Dostumun ölümünde yanında olduğuma inanamıyordum, bu nedenle ona acımadım Ekhekrates. O kadar korkusuz ve cesur öldü ki, sözleri ve ölüme karşı duruşunda çok nazik ve asildi ve bana çok mesut göründü. Öteki dünyaya giderken bile onun ilahi çağrısı olacağını ve orada mutlu olacak birisi varsa onun Sokrates olacağını anladım. Bu yüzden bende hiçbir acıma duygusu gelişmedi. Üstelik her zamanki gibi zamanımızın çoğunu felsefi sorgulamalarla geçirdiğimiz için zevk de duydum. Onun biraz sonra öleceğini düşünürken zihnim zevk ve acının karışımıyla tüm dostlarımız ile birlikte bazen ağlıyor bazen gülüyor bazen de çok heyecanlanıyorduk."*[311]

Phaidon'un bu sözlerinden anlaşıldığı üzere; Sokrates ölüm karşısında yalnızca cesur değil, isteklidir de ve ruhunun diğer dünyada daha mutlu olacağı konusunda emindir. Sokrates'in ölüm karşısındaki bu duruşuna dostu Kebes ve Simmias şu şekilde itiraz etmişlerdir:

> *"Kebes: Sokrates tanrının bizim koruyucumuz bizim de onun değerli eşyaları olduğumuz fikrini filozofun ölümü isteme özelliğiyle nasıl bağdaştırıyorsun? İnsanların en bilgesini tanrıların hizmetini isteksiz olarak bırakması akla uygun değil, çünkü hiçbir bilge insan bu korunmadan kurtulup ruhu özgür olunca kendisine daha iyi bakabileceğini düşünemez. Bilge adam kendisinden daha iyi olanla sonsuza kadar kalmak ister. Şimdi bu Sokrates az önce söylenenin tam tersi gibi duruyor. Bu görüşe göre bilge adam hayattan ayrıldığına üzülmeli aptallar ise sevinmeli.*
>
> *Sokrates Kebes'in bu konuşmasından etkilenmiştir. Dostlarına dönerek Kebes'in her zaman her düşünceyi sorgulaması hemen ikna olmaması beni her zaman mutlu etmiştir demiştir.*
>
> *Simmias: Kebes yaptığı itirazda bana da haklı göründü. Gerçekten zeki bir adamın kendisinden daha zeki olanı bırakıp*

[311] Platon, *Phaidon*, s. 44-45.

> *gitmesinin ne amacı olabilir. Dahası Kebes bunu sorgularken seni düşünüyor. Bizi bırakmaya hatta inandığın tanrıları da bırakmaya hazır gibisin.*
> *Sokrates: Evet. Söylediğin şeyde haklısın böylece mahkemede gibi iddiana cevap vermem gerekir. Öyleyse yargıçların önündekinden daha güçlü bir savunma yapmalıyım sizlere*."[312]

Bu diyalogda Sokrates'i dostlarına karşı savunmaya iten şey onun ölüm karşısındaki cesaretinin ve gerçekten bilge kişilerin ölümü arzulama düşüncesidir.

> "*Şimdi siz dostlarımın huzurunda Simmias ve Kebes öncelikle bilge ve daha iyi olan tanrılara gitme konusuna inanmasaydım, arkamda bıraktıklarımdan daha iyi insanlarla karşılaşacağıma ikna olmasaydım, ölüm konusunda yanlış düşündüğümü kabul ederdim. Bu nedenle ölüme karşı yaşlıların dediği gibi, iyi için, kötü için, olduğundan çok daha iyi bir şeydir ölüm*."[313]

Sokrates bu sözleriyle gerçek anlamda bilge kişilerin yani felsefe ile uğraşanların neden ölüm karşısında bu şekilde davranmaları gerektiğini sorgulamaktadır. Ölümü ruhun bedenden ayrımı olarak tanımlayan Sokrates, ölümün ruhun bedenden ayrılmasını özgürlük olarak düşünmektedir.

> "*Simmias: Ruhla bedenin birbirinden ayrılması ölümdür. Ruh bedenden ayrı tek başına var olur ölümle kastedilen budur sanırım? İlk olarak Filozofun yeme içme aşk hazlar gibi bedene özgü istekler filozofun diğer insanlardan farklı olarak ruha yönelmesi olarak tanımlanabilir mi?*"[314]

İnsan bedeni görme, dokunma, duyma gibi duyularla kesin bir gerçeklik sağlayamadığından hakikatin elde edilmesi açısından ruhu yanıltmaktadır. Ruh hakikati aklıyla elde ettiği zaman gerçeğe ulaşmaktadır. Bu yüzden filozof bedenine değer vermemektedir. Filozof bedenin isteklerinden kaçarak aklıyla hakikate ulaşmaya çalışmaktadır. Gerçek, her

[312] Platon, *Phaidon*, s. 51.
[313] Platon, *Phaidon*, s. 52.
[314] Platon, *Phaidon*, s. 52.

şeyin bir özü olduğunu kabul etmekle kavranabilir. Maddelerin özü duyular ile algılanamadığından ruh bedenden uzaklaşır. Ruh akıl yani düşünceler yoluyla varlıkların özünü en gerçek haliyle kavrayarak hakikate ulaşmaktadır. Çünkü beden insanı her zaman haz ve zorluklarla meşgul etmektedir. Beden aklı ihtiyaçlarla, tutkularla, korkularla hep meşgul ederek hakikati düşünmesine engel olmaktadır.[315] Sokrates'in bu üç temellendirmesi beden ruh ilişkisinin durumunu anlatmaktadır. İlk bölümü özetleyecek olursak, Sokrates'e göre gerçek bir filozof, varlıkların hakikatlerine ulaşmış olan kişidir. Bu kavramanın gerçekleşmesi ise ruhun bedenden ayrı düşünebilmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü bedensel ihtiyaçlar ve hazlar insanı her zaman yanıltmaktadır. Ruhun bedenden ayrı kalmasının tek yolu ise ölümdür. O halde filozofların, yani gerçek bilge adamların ölümü bilgeliğe ulaşabilecekleri yer olarak görerek onu cesaretle karşılamaları gerekmektedir. Çünkü ölüm onlar için bir kurtuluş ve ruhun ölümsüzlüğünü sağlamanın tek yoludur. Ruhun ölümsüzlüğünü sağlamak ise bilge kişi yani filozofun yaşamdaki amacıdır.

Platon, *Phaidon* diyaloğunda filozofun ölümden neden korkmaması gerektiğini açıklarken, filozofun gerçek bilgeliğe ulaşmasında ruhun bedenden arınmasıyla olan ilişkisini değerlendirmektedir. Nitekim daima bedenin arkadaşı ve hizmetçisi olmuş olan ruh, hakikatin yalnızca bedensel duygularla öğrenilebileceğine inanacak kadar bedene âşık ve onun arzuları tarafından büyülenmiştir. Burada kastedilen ruh, gözle görünmeyen ama zihnin nesnesi olan felsefeyle elde edilebilen hakikatten kaçınarak, ölümden korkan ve nefret eden bir ruhtur. Bu yüzden ruhun ölümden önce arındırılması gerekmektedir. Onu dünyadayken bedenin ihtiyaçlarından kurtararak ölüm sonrası yaşamaya alıştırmak gerekmektedir. Ancak böyle bir ruh saf ve katışıksız olarak bu dünyadan ayrılabilmektedir[316] Sokrates'e göre arınma, bedenin ihtiyaç duyduğu şeylerden olabildiğince uzak durmaktır. Ruh bedene ait olan hazlardan kurtulduğu zaman her şeyi en saf haliyle

[315] Ayşe Sönmez Yakut , *a.g.m*,.s. 140.
[316] Platon, *Phaidon*, s. 166.

algılayabilir, çünkü ancak bir varlığın özüne her şeyden arınmış olan kişiler ulaşabilmektedir. Bu durumda gerçek bilgeliğe ulaşmak yalnızca bedenin ruhtan arındırılmasıyla mümkün olmaktadır.[317] Hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutlu olmanın gerekleri; ölçülülük, adalet ve bilgeliktir. Tüm bunlar ruhun arınma yöntemleridir. Buradan anladığımız gerçek arınma yalnızca ölümle değil bedensel hazlardan arınmış felsefi düşünceye adanmış bir kazanımdır. Sokrates, *Phaidon* diyaloğunda ölüme giden ruhun gerçekten arınmış olarak hazırlanmasının filozofların işi olduğunu belirtmektedir. Kendi ölümünün diğer günahkâr insanlardan farklı olacağını söylerken, hakikat âşıklarının felsefe yapmasını ruhun asıl görevi olarak görmektedir. Ölüm ruh'a gözün, kulağın, duyuların tamamen bir aldatmaca olduğunu göstererek, ruhun bedenden ayrılmasını sağlamaktadır. Gerçek bir filozofun ruhu bu kurtuluşa direnmez. Aksine bu yanıltıcı duyulardan gücü yettiğince uzaklaşmaya çabalamaktadır. Çünkü filozofun ruhu, kendini bu hazlara teslim ettiği zaman kötülükten acı çekeceğini bilmektedir.[318] Sokrates tüm yaşamını elinden geldiğince ruhun arınmasına harcayarak gerçek bir filozof olmak için çabaladığını belirtmektedir. Yaşamı boyunca inandığı şeylerin doğru ya da yanlış olduğunu tanrının isteğiyle ölümden sonra gideceği yerde göreceğini söylemektedir.[319]

Platon, *Phaidon* diyaloğunun birinci bölümünde, gerçek bir filozof için ölümün ne demek olduğunu anlatmıştır. İlk olarak ruh, varlıkların özünü kavramak için saf ve bedensel hazlardan uzak durmalıdır. İkincisi olarak arınmış olan ruh bedenden çıkarak özgürlüğüne kavuşmalı ve ölümsüz olmalıdır. Ruhun bedenden ayrılmasının tek yolu ise ölümdür. Ruhu bedenin hapishanesinden kurtarmak sadece gerçek filozofların katlanabileceği bir iştir. Bu yüzden filozoflar daha yaşarken ölümün hazırlığında ruhlarını arınmaya adamalıdırlar. Çünkü ölüm onlar için bir son değil ruhun sonsuzluğuna giden bir yoldur. Bunu sağlamanın yolu filozofun temel ilkeleri

[317] Ayşe Sönmez Yakut , *a.g.m,*. s. 138.
[318] Platon, *Phaidon*, s. 169.
[319] Ayşe Sönmez Yakut , *a.g.m,*. s. 139.

olan erdem, cesaret, ölçülülük, adaleti yaşam tarzı haline getirmesidir. Dolayısıyla gerçek hayatta bu özelliklere sahip olan bilge adamlar yani filozoflar ölmeden önce ruhunu arındırmış olmaktadır. Ruhu kötülüklerden arınmış olarak ölüme gidenler diğer dünyada tanrılar ve iyi insanlarla birlikte olacağından ölüm onlar için arzulanabilir bir durumu temsil etmektedir. Bu Sokrates'in baldıran zehrini içmeden önce dostlarına ölümü neden arzuladığının gerekçelerinin mantıklı bir şekilde açıklanmasıdır. O, ölümün aslında korkulacak bir şey olmadığını ve dostlarının bu duruma üzülmemesi gerektiğini belirtirken felsefenin bir filozofun yaşamında tutkulu bir şekilde son bulmasının en güzel örneğidir. Platon'un *Phaidon* diyaloğu toplumun felsefeye bakış açısını göstermektedir. Nitekim toplum bedensel hazlar içinde mutluluğa ulaşmayı denerken gerçek bir filozof ruh ve aklıyla hakikate ulaşmaya çabalamaktadır. Filozofun toplumda yapmış olduğu sorgulamalar kendi aklının düşünce sınırlarını aşmasıdır. Filozofun düşünceleri toplumun geleneklerini ve alışkanlıklarını değiştirmek gibi bir amacı olmadığı halde, toplum tarafından kendine tehdit olarak algılanabilmektedir. Bu da toplumun felsefe ile olan düşüncenin çatışmasını temsil etmektedir.

IV. BÖLÜM: 20. YÜZYILDA FELSEFE-TOPLUM ÇATIŞMASI AÇISINDAN BİR SOKRATES OKUMA ÖRNEĞİ: LEO STRAUSS

Sokrates kendisinden sonra gelen düşünürleri pek çok yönüyle etkisine alan bir filozoftur. Yazılı eser bırakmamış olması literatüre onun Sokrates Sorunu olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Sokrates'in yaşadığı dönem, felsefede yapmış olduğu yeni düşüncelerin toplum tarafından algılanışını başka düşünürlerin yazdıklarıyla görebilmekteyiz. Batı felsefe geleneğinde Sokrates'in konumunu eşsiz kılan onun felsefi söylem biçimidir. Bu felsefi söylem Sokrates'in felsefeden anladığı şeyi toplum nezdinde dile getirme işlevini temsil etmektedir. Sokratik yöntemler diyebileceğimiz bu söylemler incelendiğinde Sokrates'in felsefesini ve toplumda yapmak istediklerini daha net anlayabilmekteyiz. Sokrates sonrasında onu inceleyen düşünürler Sokrates ve söylevlerini karşılaştırarak Sokrates'in yaratmış olduğu Sokrates algısını yorumlamaktadırlar.

Günümüzde birçok düşünür Sokrates sorununa değinmiştir.[320] Bu çalışmada Sokrates Sorunu günümüz düşünürlerinden Leo Strauss'un yorumlarına dayanmaktadır. Bu bağlamda Leo Strauss'un eserlerini temel kaynak olarak seçmemizin nedeni Strauss'un Sokrates'i, felsefe ve toplum çatışmasının asıl kaynağı olarak yorumlamasıdır. Nitekim Strauss'un felsefesinin merkezinde Sokrates'in yaşadıkları, toplum ve felsefe çatışmasının temelini oluşturmaktadır. İslam Filozoflarından Farabi'nin eserlerini de Strauss bu açıdan yorumlamaktadır. Sokrates figürü, Strauss'un eserlerinde felsefe toplum çatışmasının görüldüğü en önemli kişiyi temsil etmektedir. Bunun

[320] Günümüzde Sokrates Sorunu'na Değinen Düşünürler ve eserleri için Bkz.:
Leo Strauss, *The problem of Socrates*, The University of Chicago, Chicago 1995.
R. Hacforth, *Great Thinkers.(I) Sokrates*, Cambridge University Press, Jul 1933.
J.Crooks, *Socrates' Last words: another look at ancient riddle*, Cambridge University Press, Feb 2009.
John Sellars, *Simon the Shoemaker and the Problem of Socrates*, The University of Chicago Press, 2003.
Paul R.Harrison, *The Problem of Socrates in Modernity*, Sunny Press, 1994.
David N. McNeill, *An Image of the Soul in Speech Plato and the Problem of Socrates*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 2010.

nedeni Strauss'a göre, Sokrates'in felsefesi ve felsefesinin ölümle sonuçlanması kendisinden sonra gelen filozofları doğrudan etkilemektedir. Sokrates'in akıbeti, kendisinden sonra gelen filozofları toplumda hayatlarını korumak için felsefi düşüncelerini çatışmaya girmeden gizli olarak açıklamaları gerektiği algısını ortaya çıkarmıştır. Böylece filozoflar hakikati herkesle paylaşmayarak Sokrates'in akıbetinden kurtulmuşlardır. Bu bağlamda Strauss'un ezoterik yazım tarzı süreci yorumlamaları incelenerek Platon'un Diyalogları ve Farabi'nin eserlerine Strauss'un bakış açısıyla değinmek yerinde olacaktır.

Leo Strauss, Sokrates'i anlamak için Platon'un diyaloglarını dikkatli bir şekilde yorumlanması gerektiğini belirtmektedir. Çalışmada Sokrates sorununu, Leo Strauss'un yorumlamalarını temel olarak ele almaktayız. Nitekim Leo Strauss, Platon'un Diyalogları ve Farabi'nin eserlerini yorumlarken Sokrates'in mahkemede yargılanma sürecinin Sokrates'ten sonra gelen düşünürleri nasıl etkilediğini, Sokrates'in ölüm ile cezalandırılmasının bir filozofun toplum ile olan çatışmasının nedenlerine değinmektedir. Bu bağlamda Leo Strauss, Sokrates hakkında yazılan eserlerde toplumda var olan felsefi düşüncelerin çatışmanın merkezini oluşturduğunu belirtmektedir. Nitekim Leo Strauss'a göre Sokrates'in ölümü özellikle Platon'un diyaloglarında ve Farabi'nin eserlerinde gizli teknikler kullanılmasını gerektirmektedir. Farabi'nin gerçek bir filozofun hakikati her yerde söylememesi gerektiği çünkü toplumun filozofun görüşlerini gerçek manada anlayamayacağından yaşamını tehlikeye atabileceğinden bahsetmektedir. Bu nedenle Sokrates sonrası düşünürler eserlerini gizli ve açık anlamlarla yazmışlardır. Leo Strauss bu durumu egzoterik yazım tarzı olarak belirlemektedir. Felsefi yazılar yalnızca felsefeden anlayanlara gerçek mesajlar iletebilmektedir. Bu şekilde Sokrates sonrası filozoflar toplumun geleneklerine saygılı davranmış ve olası bir çatışmadan kurtulmuşlardır. Geliştirdikleri gizli yazım tarzı onların toplumla uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlayarak Sokrates'in ölümle sonuçlanan akıbetinden kurtulmuşlardır. Çalışmamıza Leo Strauss'un Sokrates'in yaşadıklarını Platon'un Diyalogları ve Farabi'nin

eserleri çerçevesinde filozofun düşüncelerinin toplumda çatışma unsurları yaratmadan nasıl davranması gerektiğine değinmek yerinde olacaktır.

4. 1. Leo Strauss'un Sokrates Sorununa Farabi'nin Eserleri Kapsamında Yorumları

Felsefede erdem kavramı ilk defa Sokrates'in ahlak felsefesini oluşturan sorgulamalarıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra Platon tarafından ele alınan erdem kavramı geliştirilerek klasik felsefede stoacı ve Eflatuncu bir anlayışla devam etmiştir. Daha sonrasında Antik Çağ'ın felsefe birikimi İslam dünyasına geçmiş tercüme metinleriyle İslam felsefesinde araştırılmıştır. İslam felsefesinin önde gelen isimlerinden Farabi, inşa ettiği felsefi sistem içerisinde Sokrates'in temel erdem kavramlarını hikmet, cömertlik, adalet olarak ele almıştır. Farabi siyaset ve ahlak felsefesinde erdem kavramını bireysel ve toplumsal düzeyde somutlaştırmıştır. Farabi'de pratik ilimlerden Ahlak ve Politikayı *el-İlm el-Medeni* adlı eserinde siyasi problemlere değinerek incelemiştir.[321] Batı Felsefesinde Aristoteles den sonra ikinci öğretmen unvanını alan Farabi için insanın amacı, evreni ve kendisini bilmesinin gereği olan felsefe olmalıdır. Evreni fark eden ve yaşamının ereklerini bilen insan, etik, mutluluk ve siyaset felsefesiyle ilgilenmelidir. Farabi için siyasetin en genel tanımı idare etmek, yönetmek ve düzen sağlamaktır. Halkı yöneten yöneticilerin bu yolda yapması gerekenler eserlerinde anlatılmaktadır.[322]

Farabi'nin felsefesi, bireysel ve toplumsal konumda bireylerin hangi erdemleri temel alacağı üzerinedir. Farabi toplumda ideal insan tipini temel erdemlerle açıkça belirlemiştir. Ona göre ideal insan, kendisini tanrıya adayan ve dünya ilişkilerinde onu örnek alan bir insandır. Bundan dolayı ideal insan bir yönüyle filozof diğer yönüyle yöneticidir. Filozof olması onu bireysel olarak mutluluğa ulaştırırken, yönetici olması kendisi dışındaki

[321] Farabi, *İlimlerin Sayımı*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul 2019, s. 96.
[322] Farabi, *Fusulül – Medeni*, Çev. Hanifi Özcan, DEÜ Yayınları, İzmir 1987, s. 20-21.

insanların da mutluluğa ulaşmasına yardımcı olmasıdır. Bir insanın mutlu olabilmesinin temel şartı, hikmet iken; mutlu kılabilmesi için gereken erdemler ise cömertlik ve adalettir. Buradan Farabi'nin bireysel yaşamda mutlu olabilmenin temel kuralı hikmete, siyasal yaşamda başarılı olabilmenin şartını ise cömertlik ve adalete bağlanmıştır. Farabi temel erdem kavramını hiyerarşik olarak tanımlamıştır. Ona göre evren ve insan iki alanda hiyerarşik benzer bir yapılanma göstermektedir. Siyaset ve ahlak olarak benzerdir. Farabi erdem sahibi insanların yetiştiği devlet modelini beş toplumsal sınıfa ayırmıştır; seçkinler, takdir ediciler, askerler, mal sahipleri.[323] Farabi'ye göre nasıl insan vücudu belli bir hiyerarşik düzene sahipse yönetici olan kalp diğer organların çalışmasını sağlıyorsa; şehir devletlerinde yöneticiler ve otoritesinde yönetilen bir sınıf olmak zorundadır.[324] Farabi seçkinler sınıfı tanımında erdem sahibi kişilerin filozoflar olacağını tam olarak söylemese de bunu tanımlamalarından varsayabilmekteyiz. Nitekim şu cümlesinden bunu anlayabilmekteyiz.

> "*Şayet nazari bilgiler [bir kimsede] tek başına bulunmaktaysa ve bu bilgilere sahip olmuş kişi [aynı zamanda] onları kendisi dışındakilere aktaracak (isti'maliha fi gayrihi) bir kuvvet de yoksa o felsefe nakıs felsefe olur. Çünkü mutlak anlamda yetkin filozof (el-feylesufu'l – kamil'ale'l-itlak) hem nazari bilgileri elde eden hem de mümkün olabilecek herhangi bir yolla bunları kendisi dışındakilere aktarabilen kimsedir. Dolayısıyla, mutlak manada filozofun durumu düşünüldüğünde onunla [erdemli şehrin] ilk yöneticisi (er-reisu'l-evvel) arasında bir farkın bulunmadığı anlaşılacaktır;…*"[325]

Buradan anladığımız Farabi'ye göre şehrin idaresi filozofun elinde olmalıdır. Ona göre en iyi koşullarda en üst yönetimde yetkin bir kişi bulunmalı ve bu kişi toplumdaki diğer insanlardan üstün durumda

---

[323] İbrahim Aksu, "Farabi Felsefesinin Temel Erdemleri", *Edebali İslamiyet Dergisi*, Sayı:4, Kasım 2018, s. 30.
[324] Fârâbî, "Mebâdiu Ârâi Ehli'l-Medineti'l-Fâzıla", Richard Walzer, *Al-Fârâbî on the Perfect State*, Oxford: Clarendon Press, 1985, s. 230-232.
[325] İbrahim Aksu, *Farabi'de Temel Erdemler*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2018, s. 170.

olmalıdır.[326] Farabi bu açıklamalarını yaparken gerçekte söylemek istediklerini yani hakikati gizleyerek söylemiş olabilir. Ona göre Antik Çağ'dan beri filozoflar düşüncelerini herkesle paylaşmamalıdır. Felsefe ve toplumun korunması açısından bu daha sağlıklıdır. Sokrates'in yaşadıkları kendisinden sonra gelen filozofları etkilemiştir. Farabi'ye göre filozof, toplumun geleneklerine ve inançlarına saygılı olmak durumundadır. Sokrates'in insanlarla ilgilenmeye başlayan felsefesi siyaset felsefesinin oluşmasını sağlamıştır.[327] Özellikle Platon'un eserlerini inceleyen İslam filozofları, Sokrates'in akıbetini göz önünde bulundurarak tercüme etmişlerdir.[328] Farabi'nin, ahlaki ve siyasi fikirlerinde Platon'un ve Aristoteles'in etkisini görmekteyiz. Ahlak felsefesi ve siyaset felsefesi birbiriyle bağlantılıdır.[329] Platon'da görülen beş devlet şekli Farabi'de içerik yönünden farklılık taşımaktadır. Platon'da devlet şekli insan tiplerine dayanırken, Farabi'de toplumlar kültür, inanç ve davranışlara göre sınıflandırılmaktadır. Bu bakımdan Farabi'nin tespiti çok daha sosyolojiktir.[330] Farabi, halkın sahip olduğu değerleri, gelenekleri ve halkın birbirleriyle olan ilişkilerini dikkate almaktadır. Devletlerin belirlenmesinde halktan yola çıkar. Devlet anlayışında Platon'dan etkilenen Farabi, Platon'un timokrasi, oligarşi, demokrasi ve tiranlık gibi yönetim şekillerinden İslam anlayışıyla fasık, mütebeddil ve dalle gibi devlet şekillerini eklemiştir. Farabi ideal ve mükemmel devlet tasavvurunda Platon ve Aristoteles'ten etkilenmiş ve onların düşüncelerini sınırların ötesine taşımıştır.[331]

Yöneticiliğin tanımı Farabi'de şehrin mutluluğunun sağlanması için yöneticinin erdemli ve sanatına hâkim bir filozof olmasını gerektirmektedir.

---

326 Fârâbî, *Mebâdiu Ârâi Ehli'l-Medineti'l-Fâzıla (Al-Fârâbî on the Perfect State)*, Richard Walzer, Oxford: Clarendon Press, 1985 s. 232.

327 Ali Sertan Beşer, "Ana Hatlarıyla Leo Strauss Açısından Ezoterik Yazım Tarzı ve İslam Filozoflarıyla İlişkisi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 2015, s. 196.

328 Ali Sertan Beşer, "Ana Hatlarıyla Leo Strauss Açısından Ezoterik Yazım Tarzı ve İslam Filozoflarıyla İlişkisi", s. 198.

329 Adnan GÜRİZ, *Hukuk Felsefesi*, Siyasal Kitapevi, İstanbul 2003, s. 165.

330 Bayraktar Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, Doğuş Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 72.

331 Kazım Yıldırım, *Türklerde ve Farabi'de Devlet Anlayışı*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986, s. 101.

Gerçek bir yöneticiyi Farabi kanun koyucu ve filozof olma özellikleriyle ilişkilendirmektedir. Devleti yöneten kişinin eğitimci yönüne vurgu yapan Farabi'ye göre devleti yöneten kişi yurttaşlarının huyunu şekillendirir ve onları eğitir. Farabi'ye göre insanlar yaratılıştan kendilerini yetiştirecek bir eğiticiye ihtiyaç duymaktadırlar. Kendi istekleri ve yetenekleri doğrultusunda eğitilenler devlet için yararlı bireyler haline gelecektir.[332] Farabi için devletin reisi bir eğitimci kişiliktir. Ailede aile reisi ne ise devlet içinde otorite yöneticiye aittir. Devletin yöneticisi milletin şahsiyetine şekil veren kişidir.[333]

İnsanların topluluklar halinde neden yaşadıkları felsefecileri de bu konu üzerinde düşünmeye ve araştırmalar yapmaya sevk etmiştir. Genel olarak toplum teorilerinde insanların bir arada bulunmaları güç odaklı düşünülürken kimi teorilerde insanların yardımlaşmaya zorunda olduklarından aralarında gizli anlaşmalara yaptıklarını bundan dolayı sözleşmeye ihtiyaç duyulduğunu kabul ederler. Toplum kavramını irdeleyen düşünür sayısı felsefe tarihi içinde de çok fazladır. Farabi de toplum konusunda yazdıklarıyla dikkat çeken filozoflardandır. Ontoloji, epistemoloji, siyaset felsefesiyle yazdıkları dikkat çeken Farabi daha çok siyaset felsefesinde *Kitab-u Aral Medineti'l Fazıla* ve *Es-Siyasetu'l Medeniye* toplumla ilgili önemli düşünceler geliştirmiştir.[334]

Farabi'ye göre insanların seciyelerinin, dillerinin, kültürlerinin farklı olmalarının sebepleri doğayla olan etkileşimleridir. Devlet ve doğal çevre arasında ayrılmaz bir bağlantı vardır. Bu yönüyle Farabi coğrafyacı bir eğitim tarzını benimser.[335] İnsanların bir araya gelmelerinin sebebi ortak amaçlardır. İnsanların bir araya gelerek cemiyetler kurmalarının diğer bir sebebi de budur. Toplumu oluşturan karakter, alışkanlık bilgi bakımından beraberlik toplumda ruhi ve kültürel birlikteliği oluşturmaktadır. İnsanların toplumda bir arada yaşamalarını sağlayan bir ilim ortaya çıkarır ki buna Farabi "medeni ilim" adını verir.[336]

---

[332] Farabi, *Es-Siyasetü'ı Medeniyye*, Çev. M. Aydın- A.Şener- M.R. Ayas, İstanbul 1980, s. 43.
[333] Bayraktar Bayraklı, *a.g.e.*, s. 152.
[334] Osman Elmalı, "Farabi'de Toplum Felsefesi", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 42, 2005, s. 113.
[335] Bayraktar Bayraklı, *a.g.e*, s. 163.
[336] Farabi, *İdeal Devlet El-Medinetü'l Fazıla*, Çev. Ahmet Arslan, Ankara 1990, s. 214-215.

Farabi toplumda oluşan cemiyetleri amaçlara göre sınıflandırmış ve cemiyetlerin başına yöneticileri koymaktadır. Böylelikle erdemli yönetici ile tanrı arasında bağ kurmaya çalışmaktadır. Nitekim tanrı da erdemli toplumun yöneticisi de yöneten, çekip çeviren olarak adlandırılmaktadır ve her ikisinin ilgili varlıklar karşısındaki konumu birbirine benzerdir. Tanrının evren karşısındaki konumu ne ise erdemli yöneticinin toplumdaki rolü odur. Farabi bu noktada metafizik âlemde tanrı insan ilişkisini açıklamıştır. Erdemli yönetici tanrının evreni yönettiği gibi erdemli şehrin yöneticisidir.[337] Farabi'nin devlet anlayışını özetleyecek olursak erdemli yönetici tasvirinde bir yönüyle kral ve diğer yönüyle filozofu temsil etmektedir. Burada Platoncu düşüncenin etkisini görmekteyiz. Buna istinaden Farabi ayrıca toplumda dinin önemli konumu göz ardı edilmeyerek yönetici kişiyi peygamber özelliğine yaklaştırmıştır. Burada filozof yönetici deizmden uzaklaşarak, teizme yaklaşan bir konumdadır. Nitekim burada İslam dininin etkisi vardır.[338] Ayrıca, bahsettiğimiz üzere, Farabi'nin, filozofun toplumun inançlarına saygılı olması gerektiğine dair yaklaşımı, onun Sokrates ile en iyi örneğini bulan, felsefe ya da filozof ile toplum çatışmasının önüne geçmeye itmiştir ki bu konudan bir sonraki başlıkta inceleyeceğimiz Leo Strauss'un yorumlarına değinmek önem arz etmektedir.

4. 2. Leo Strauss'un Sokrates Sorununu, Felsefe-Toplum Çatışması Açısından Değerlendirmesi

Siyaset felsefecileriyle ilgili araştırmalar yapan Leo Strauss 20. yüzyılın ünlü bir siyaset felsefecisidir. Strauss'un incelemeleri Platon, Aristoteles, Ksenophon, Farabi, Maimaonides, Padualı Marsilius'u yakın çağ düşünürlerinden ise Machiavelli, Hobbes, Spinoza, Locke, Rousseau, Burke ve Nietzsche'yi kapsamaktadır. Düşünceleri ve eserlerinin savunucuları olmakla

[337] Yaşar Aydınlı, *Farabi'de Tanrı -İnsan İlişkisi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 24.
[338] Yaşar Aydınlı, *a.g.e.*, s. 72.

birlikte kendi düşünce okulunun 'Straussçu düşünce'[339] adında takipçileri de bulunmaktadır. Bu bağlamda Leo Strauss'un Platon diyalogları ve Farabi'nin eserlerinde Sokrates sorununa olan değerlendirmeleri incelenmiştir.

Sokrates'in yazılı eser bırakmaması düşüncelerinin felsefede "Sokrates sorunu" olarak adlandırılmasına neden olmaktadır. Platon'un eserlerini Sokrates'in ağzından diyaloglar şeklinde yazması Platonik problem olarak benzer sonuçlar doğurmuştur. Platon'un diyalogları dogmatik yaklaşım olarak günümüzde belli bir öğretiyi temsil etmektedir. Bu yaklaşıma göre Platon diyaloglarında ana karaktere ifade edilen görüşlerden farklı anlamlar çıkarılabilmektedir. On sekizinci yüzyılın sonları ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında idealizm akımının doğuşuyla birlikte Antik Yunan ve Platon'un diyaloglarına dönüş başlamıştır. Böylece bu eserlere olan ilgi artmış ve düşünürler tarafından yorumlanmıştır.[340]

On dokuzuncu yüzyılda dogmatik yaklaşım yerini gelişimsel yaklaşıma bırakmıştır. Bu yaklaşıma göre diyaloglarda ifade edilen düşünceler, eserlerde kullanılan yazı, karakter ve konulara göre sınıflara ayrılmaktadır. Yirminci yüzyıl gelişimsel yaklaşımcılarına göre Platon'un diyalogları üç kısımdan oluşmaktadır. Sokrates'in etkisi altında kalarak yazılan diyaloglar erken dönem olarak adlandırılırken Platon'a ait düşünceleri içermemektedir. Bu nedenle diyaloglar sonunda kesin bir çıkarım yapılamamaktadır. Nitekim bu eserler Sokrates'in felsefesi ve öğretilerini yansıttığından "Sokratik Diyaloglar" olarak ta adlandırılmaktadır. Bu döneme örnek verebileceğimiz diyaloglar *Euthyphron* ve *Laches* dir.[341]

Orta dönem olarak adlandırılan diyaloglar ise Platon'un düşüncelerinden ve öğretilerinden oluşmaktadır. Bu dönem Platon, diyaloglarında Sokrates'ten uzaklaşmaktadır. *Devlet* ve *Phaidon* gibi

---

[339] Steven B. Smith,"Introduction: Leo Strauss Today", *The Cambridge Companion to Leo Strauss,* New York: Cambridge University Press, 2009, s.1
[340] *A.g.m.*, s. 267.
[341] Lloyd Gerson, "Plato's Development And The Development of the Theory of Forms", *in Plato's Forms. Varieties of Interpretation*. Ed. William Welton, Lanham, 2002, s. 86.

diyaloglarda Platon'un kendine ait dogmatik görüşlerini görmekteyiz. Geç dönem olarak adlandırılan dönemde *Nomoi* ve *Timaios* eserlerini görmekteyiz. Düşünürler Platon'u yazdığı eserler bakımından büyük bir edebiyatçı olarak tanımlasa da yazdığı eserleri anlam bakımından bulanık görmektedirler. Bu bağlamda Platon'un eserleri yorumcular tarafından gizli anlamlar içerdiği gerekçesiyle araştırılmaktadır. Bu bağlamda Antik Yunan eserleri düşünürler tarafından analitik felsefe yöntemiyle incelenerek daha iyi anlaşılacaktır.[342]

Leo Strauss, Orta Çağ felsefi düşüncelerini Farabi'nin *el-Medinetü'l –Fazıla* kitabından hareketle siyaset düşüncesi meydana getirmiş ve Talmud'un yorumlarına dayanan ezoterik ve egzoterik açıklamalarla modern düşünceye yeni bir bakış açısı getirmiştir. Siyasal rejimler ve tiranlık konularına özgün yaklaşımlarıyla dikkat çeken Strauss, bireysel özgürlüklerin fazlasını zararlı gördüğünden modern liberalizmi eleştirmiş ve klasik Platoncu devlet anlayışını savunmuştur. İlk ve Orta Çağ felsefe geleneğine bağlı kalan Strauss, Aristoteles, Platon, Farabi ve İbn Meymun'un düşüncelerini derinlemesine incelemiştir.[343]

Strauss incelediği düşünürlerin eserlerini okurken satır aralarına dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Zulme maruz kalma ihtimalinin, düşünürleri belli bir okuyucu kitlesi için gizli anlamlı yazılar kullandığını iddia etmektedir. Bu yazım tarzı istenen grubun belli mesajları almasını sağlarken diğer grup okuyucuların yani felsefi düşünme yeteneği olanların başka bir mesaj almalarını sağlayan bir yazım tarzının oluşmasını sağlamaktadır. Bu yazım tarzı ezoterik yazım tarzı olarak adlandırılmaktadır. Nitekim bu yazım türünde gerçeklerin gizlendiği bir anlatım vardır. Strauss, düşünürlerin iktidarlar tarafından baskılanmasından dolayı bu yazım türünün ortaya çıkmasında mecbur kalındığından bahsetmektedir. Antik felsefeyi bu gözle inceleyen Strauss, 1948 yılında basılan kitabı *On Tyranny: An*

[342] Strauss and Gadamer, *Political, Philosophy, Hermeneutics, and Historicism*, Gradute Program in Political Science Notre Dame, Indiana, August 2018, s. 182.
[343] Michael Zank, *Leo Strauss The Early Writings(1921-1932)*, Suny Press, State University of New York 2002, s.32-33.

Interpretation of Ksenophon's Hiero'da felsefecilerin metinlerini derinlemesine okumayı önermektedir. Bu metinlerin en önemli noktası felsefi düşüncenin hakikati aramasıyla toplumun ihtiyaçları arasındaki gerilim ve çatışmadır.

Ksenophon, *Hiero*'da farklı bir tiranlık anlayışından bahsetmektedir. Hiero adlı bir tiran, tiranların evrendeki en mutsuz kişiler olduğunu öne sürerken, Simonides adlı bir şair tiranlığın mutluluk kaynaklarını ifade ederek tiranı teselli etmektedir. Bu iki görüşde egzoterik yazım tarzını belirten Strauss eserin gerçek anlamını araştırmıştır. Strauss'a göre tiranın dile getirdiği ve şairin tiranlık öğretisi Ksenophon'un asıl ifade etmek istediği şey aynı değildir. Strauss'a göre Ksenophon'un anlatmak istediği yasaların ve şehrin ya da toplumun bir eleştirisidir. Bu eleştirinin odak noktası ise felsefi hayat ile siyasal hayatın karşılaştırılmasıdır.[344]

Hiero, modern siyaset felsefesinin konusuna çok yakındır. Strauss'un da altını çizdiği bu nokta Sokratik geleneğin Machiavelli'ye olan yakınlığından kaynaklanmaktadır. Nitekim Hiero'yu modern bir düşünceyle yan yana okumak modernitenin asıl amacını bize anlatabilecektir. Bunlardan biri de tiranlık meselesidir. Düşüncenin tarihin ürünü olduğunu öne süren yaklaşım ile değer yargılarında bulunan pozitivizm yalnızca tiranlığı değil iktidar türlerini de belirsizleştirerek klasik siyaset felsefesinin de unutulmasını sağlamıştır. Erdem ve adalet kavramlarının gündemden düşmesi modern siyaset biliminin fakirleşmesine neden olmuştur. Nitekim tiranlığın modern siyaset biliminin ele almaması, siyaset biliminin değersizleştirerek gerçek siyasal hayatın anlaşılmasını engellemektedir.[345]

Hiero gibi klasikleri anlayabilmek, tiranlığı bir rejim aracı olarak yani zorbalık olarak görmemizi engelleyecektir. Strauss'a göre tiranlık,

[344] Mete Ulaş AKSOY, "Leo Strauss'un Hiero Yorumunda Tiranlık Öğretisi ve Felsefe", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, s. 1.
[345] Leo Strauss, *On Tyranny*, The Free Press of Glencoe Collier-Macmillan Limited, London, s. 177.

insanlık tarihiyle özdeştir.[346] Nitekim toplumlar her zaman düşünce üzerinde hâkimiyet kurmaya onu kendi ereklerine uyarlamaya çalışmaktadır.[347] Strauss'un olaylara bu yönden bakması siyasi ve toplumsal oluşumların bir şekilde tiranlık ile yönetildiği görüşünü ortaya çıkarmaktadır. Bu düşünceye bakış açımız Strauss'a göre yönetimdeki zorbalığın çözümü demokrasi değil felsefenin varlığıdır. Ksenophon, *Hiero* adlı eserinde felsefe ile siyasi toplum arasındaki çatışmaya dikkat çeker. Nitekim felsefe nicel veriler üretmekten ziyade sürekli bir sorgulama faaliyetini içermektedir.[348] Bundan dolayı her şeyi sorgulayan filozof ile varlığını sürdürebilmek için mitleri ve gelenekleri kullanan siyasal varlıkların arasında bir çatışma olmaması mümkün değildir.[349] Siyasal gruplar ile filozof arasındaki bu gerilim Strauss'un düşüncelerinin temeline dayanan ezoterik yazım konusunu meydana getirmektedir. Çünkü filozof toplumun anlayamayacağı, toplumun tahammül edemeyeceği görüşlerini yazıya dökerken dikkatli davranmak zorundadır. Toplumun kaldırabileceği tehdit olarak görmeyeceği fikirleri yazıya dökmekte sıkıntı yoktur. Toplumun geleneklerine karşı gelen, temellerini sarsan, tartışılması toplum açısından tehdit yaratabilecek görüşler ise ancak felsefi olarak yetkin kişiler tarafından fark edilebilecek şekilde gizlenerek yazılmalıdır.[350]

Strauss'a göre klasik metinler okunurken bu özellikler dikkate alınmalıdır. Nitekim bu klasik fragmanlar yazılırken metinlerin ciddi bir tehdit ve siyasi ceza baskısı altında yazıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu koşullarda yazılan metinleri ilk anlamlarıyla okumak onların asıl verilmek istenen mesajı kaçırmamıza neden olmaktadır. Okuyucunun asıl amacı bu

[346] Leo Strauss, *On Tyranny*, s. 22.
[347] Leo Strauss, *On Tyranny*, s. 27.
[348] Leo Strauss, "Restatement", *Interpretation A Journal Of Political Philosophy*, 2008, s. 23.
[349] Leo Strauss, *The Problem of Socrates: Five Lectures, The Rebirth of Classical Political Philosophy*, University of Chicago Press, Chicago, 1989, s. 126.
[350] Leo Strauss, *Persecution and the Art of Writing*, The University of Chicago Press, Chicago, 1980, s. 30.

fragmanlardaki asıl mesajların okunabilmesidir. Yani ezoterik yazım ile gizlenmiş olan asıl ikinci anlamların bulunabilmesidir.[351]

Strauss'un düşüncelerinin temeli, klasik siyaset felsefesinin temeli olarak gördüğü filozof toplum çatışmasından beslenmektedir. Strauss'un bu görüşünü destekleyen *Hiero* bu yorumlarının merkezinde yer almaktadır.[352] Eser, mutsuz bir tirana yol gösteren bilge kişinin tavsiyeleri olarak yorumlanabilir. Ancak asıl anlatılmak istenen tiran ile sıradan insan arasındaki gerilimdir. Eserin ezoterik yazımı ise gerçekleri gizleyen bir paravan işlemindedir. Eserin asıl anlamı hikmet ile toplum, filozof ile siyasal iktidar arasındaki çatışmadır.

Strauss burada tiran ve filozofun arasındaki ilişkiyi yorumlar. Eğer tiran filozofu dinlerse mutlu olabilecektir. Yalnız filozofun tavsiyelerine rağmen tiranın suskun kalması tarih boyunca Ksenophon'nun eserlerinde mutsuz, erdemsiz, adaletsiz tiranlar görülse de mutlu bir tirana rastlanmamaktadır. Buradan bir çıkarım yaparsak Ksenophon'un tiran varsayımı tarihsel bir gerçekliği anlatmıyor olabilir. Nitekim Ksenophon için iyi bir tiran örneği pratik yaşamada mümkün görülmemektedir.[353] Strauss, "Ksenophon, Sokrates'in öğrencisi olarak, pratik yaşamda mümkün olmayacak bir şeyi neden anlatmıştır?" sorusunu sorar. Çünkü pratik yaşamda mümkün görünmeyen bir şeyi dile getirilmesi Sokrates açısından yanlıştır. Ksenophon burada tiranın mutsuzluğundan ziyade yasaların devletteki tiranlığından bahsetmektedir. Strauss'a göre Ksenophon burada yasaların adalet yönünden yetersizliğini anlatmaktadır.[354]

Ksenophon, Sokrates'e verilen ölüm cezasını yasaların tiranlığı olarak betimlemiştir. Tiranlık tanımı burada yasaların ve siyasal otoritenin

[351] Thomas L. Pangle, "How to begin to study Medieval Philosophy: Leo Strauss", *University of Chicago Press*, Vol: 23, Chicago 1996, s. 225.
[352] Leo Strauss, *On Tyranny*, s. 78.
[353] Tom Darby, "Who has the Right to Rule the Planet?", *Bulletin of Science Technology and Society*, Sayı: 20, Carleton University 2000, s. 49.
[354] Timothy W. Burns- Bryan-Paul Frost, *Philosophy, History and Tyranny*, State University of New York Press, New York 2016, s. 39.

eksikliği gibi görünmektedir. Yasaların tiranlığından kasıt yasaların iyi veya kötü olması değildir, yasaların belirli meşru olan bir rejimi koruma çabasıdır. Yasalar, adalet ve erdem kavramlarını barındırmak zorunda değildir. Strauss'un dikkat çektiği devlet ve yasaların çatışmasında devletin yok olması mümkündür. Yasalar ile oluşturulan belli topluluklarda her birey en yüksek erdem ve ahlaki ilkelere ulaşamaz. Böylece toplumun geneli düşünüldüğünde entelektüel bireylerden ziyade düşük seviyedeki insanlar daha çok olacaktır. Burada ikili bir ayrımdan bahsedebiliriz; bir yanda yasaların tiranlığından bahseden siyasi ahlak, diğer tarafta düşüncenin entelektüel yönüyle ilgili felsefi ahlak ve erdem. Yasal adalet ile yasa üstü adaletin karşılaştırılması tam da bunu tanımlamaktadır.[355]

Strauss burada altını çizdiği husus şudur: *Hiero* adlı diyalogda olay sıradan bir kişi ile tiran arasında geçmemektedir. Asıl söylenmek istenen yani gizlenen mana bilge kişi olan filozof ile siyasal iktidar sahibi kişi arasında geçmektedir. Burada tiran rolü tüm rejimlerin sahip olduğu özelliği temsil etmektedir. Platon'un *Devlet* adlı eserinde de bunu görebilmekteyiz. timokrasi ile başlayarak demokrasiye doğru eleştirilen tüm rejimler, aslında bir tiranlık örneğidir. Ve buna en çok yaklaşan rejim türü ise demokrasi olarak görülmektedir.[356]

Strauss'a göre Ksenophon *hiero* diyaloğunda siyasi erdem (adalet) ile felsefi erdem (adalet) arasındaki farkı anlatmaktadır. Diyaloğun sonunda bahsettiği mutluluk sadece felsefecilerin yakalayabileceği türden bir mutluluktur. Nitekim metnin sonunda tirana vaat edilen, kimsenin kıskanmadığı mutluluk Sokrates'in ölüm anında yaşadığı bir mutluluktur. Bütün toplumlarda bilge kişi ile siyasi toplum arasında yaşanan bir zıtlık olacaktır. Her rejim içerisinde mit, gelenek, vb. unsurları barındırdığı için toplum tarafından kabul edilmesinde belli zorbalık türleri olacaktır. Burada

[355] M. David Johnson, *Strauss on Ksenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry*, Brill, Leiden, 2012, s. 155.
[356] Rober Boesche, *Theories of Tyranny: From Plato to Arendt*, The Pennsylvania University Press, Pennsylvania 1996, s. 21.

Hiero'nun ezoterik yazımında çıkarabileceğimiz gizli öğreti ise tiranlıktan kurtulmanın yolunun felsefeden geçtiğidir. Ancak yaşamında bilge olan kişi tiranlıktan kaçabilmektedir.[357] Ksenophon, *Hiero* adlı eseriyle Sokrates'in öğrencisi olmasına rağmen siyasi etkinliklerde bulunmaktan geri durmamıştır. Düşünceleri bu yönüyle Platon'dan ayrılmaktadır. Siyasi hayat ile felsefe arasındaki ayrım Platon'un ki kadar keskin değildir. İki yazar arasında da kesin olan tek şey felsefenin toplumdaki konumudur. Sokrates, Platon, Ksenophon ve Strauss'un ortak noktaları hikmete bağlılıkta felsefenin yeridir.

Strauss incelediği eserlerde felsefe ile siyasal iktidarların arasındaki saklı gerilimlerden bahsederken, felsefe ve bilimin, toplum ile değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Onun düşüncesine göre alışılagelmiş toplum mitleri bilimin bulgularıyla yenilenmek zorundadır. Burada filozoflar toplumun değerlerini sarsmak ya da kabul edilen ananeleri yok ederek yenilerini koymaktadır. Nitekim Sokrates'in durumunu gören filozoflar toplumun kanaatlerine saygılı olarak hayatlarını tehlikeye atmadan gördükleri şeyleri açıklamak için özel bir yazım metodu kullanmışlardır.[358] Ezoterik yazım tarzıyla sınırsız bir anlatım gücüne kavuşan filozoflar öğretilerini bu şekilde yayınlamışlardır. Strauss'a göre siyaset felsefesinin yorumlanmasına bu öğretinin kabul edilmesiyle başlanmalıdır. Tarihte her filozofun bir şekilde bu yazımı kullanması gerektiğine dikkat çeken Strauss, bu yazım çeşidiyle toplum düşüncelerine karşı filozof kendisini korurken yaptığı sorgulamalar karşısında nitelikli gençlerin felsefe yapmasının yolunu açmaktadır.

Ezoterik yazım tarzının ortaya çıkış serüvenini araştıran Strauss, bu metinleri dönemin toplumsal koşulları ve siyasal rejimlerinin entelektüel düşünce üzerindeki etkisini karşılaştırmış ve araştırmalarına Platon'un

[357] Ronald Beiner, "The Soul of the Tyrant, and the Souls of You and Me: Plato's Understanding of Tyranny", Lanham 2005, s. 188.
[358] Leo Strauss, "Unutulan Bir Yazma Tarzı Üzerine", Çev. Burhanettin Tatar, *Siyasi Hermenötik Siyaset Felsefesinin Temel Soruları,* Samsun, 1999, s. 135.

metinleriyle başlamıştır. Burada Farabi'nin *Platonun Felsefesi* adlı diyaloğu Strauss için ana kaynak durumundadır. Burada Strauss, Platon'un düşüncelerini Sokrates'ten farklı ele almaktadır. Sokrates düşüncelerinde erdemin, adaletin sorgulanmasını herkese önerirken, Platon felsefenin her ortamda yapılmaması gerektiği inancını taşımaktadır. Platon ile Sokrates'in topluma karşı olan tutumları felsefenin sosyal ve siyasal statüde yarattığı farkı göstermektedir. Platon ve Sokrates zamanında toplumların araştırma özgürlüğü yoktu. Bu yüzden Sokrates'in sorgulamaları, yurttaşları yanlış yaşam tarzına yönelttiği gerekçesiyle ölüm cezası ile cezalandırılmıştır. Platon, Sokrates'in ölümünün ortaya çıkarttığı probleme bir çözüm getirmiştir. Strauss'un yorumu açısından Farabi'ye göre Platon, Sokrates'in düşüncesini devam ettirirken Sokrates'in aksine toplumun düşüncelerine karşı gelme durumundan dolayı onları her ortamda dile getirmekten kaçınmıştır. Platon'un felsefesi böylece halk ile çatışmamış ve sonu Sokrates gibi olmamıştır. Felsefeciler her dönemde farklı baskılara maruz kalmıştır. Strauss, felsefe yapmanın özgürlüğünün her dönemde tartışılabilir olduğunu ve bazı dönemlerde ciddi baskılara uğradığını bu nedenle tarihin hiçbir döneminde tamamen özgür bırakılmadığını düşünmektedir. Ona göre düşünce özgürlüğü tanımlanan iki durumdan birini seçme zorunluluğudur. Eğer bu seçim davranışı engellenirse entelektüel düşünme gücü olan insanlar da engellenmiş olmaktadır.[359] Düşünürlere karşı yapılan bu zulüm neticesinde düşünürler inandıkları doğruları anlatma yöntemleri geliştirmişlerdir. Bundan dolayı özgür düşünce temelli ortadan kalkmamış sadece ifade yöntemleri değişmiştir. Strauss'a göre filozoflar toplumun bir parçası olmaktan uzaktırlar. Onların savundukları şeyler toplumun amaçlarından farklıdır. Ezoterik yazım tarzının geliştirilmesi felsefenin toplumdan korunması için yapılmıştır. Ezoterik yazım tarzı felsefenin toplumdan ayrılan siyasal bakış açısıdır. Strauss buradan hareketle Farabi'nin neden bütün bir felsefeyi siyasi bir alan içerisinde sunduğunu anlatmaktadır. Farabi'ye göre felsefe ve toplum arasındaki ilişki çoğu zaman felsefenin siyasal bir alan olduğu görüntüsünü

[359]Leo Strauss, *Persecution and The Art of Writing*, s. 23.

yaratmıştır. Bundan dolayı Antik Çağ'dan itibaren felsefeciler toplumlarda kabul gören kişiler olmamışlardır. Farabi, ezoterik yazım tarzının Platon'u bize bu yöntemin neden gerekli olduğunu basitçe söylemektedir. Felsefe ve filozof ölüm tehlikesi altındadır. Toplum, felsefenin faaliyetlerini her zaman onaylamaz. Bu yüzden toplum ile felsefe arasında uyum yoktur. Çünkü toplum öngörülmüş belli yasalar ve inançlar tarafından yönetilmektedir. Toplumun inançlarından ve yasalarından farklı bir düşünce geliştiren Sokrates, yasalara karşı geldiği gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırılmıştır. Sokrates'in yaşadığı bu deneyim Strauss'a göre felsefe açısından ciddi sonuçlar yaratmıştır.

Strauss için Sokrates'in konumu bu yüzden önemlidir. Platon'un diyaloglarında gördüğümüz kadarıyla Sokrates, çevresindeki herkesi geleneksel düşüncelerden kurtarıp gerçeğe ulaştırmaya çabalamaktadır. Yazılı eser vermeyen Sokrates, geliştirmiş olduğu tartışma yöntemiyle insanlara inançlarını kendilerinden doğurtmaya çalışır ki, bu durum geometri bilmeyen köleye problem çözdürmesinde en iyi örnektir. Fakat Sokrates'in bu tavrı belli inançları ve yasaları olan Atina toplumunda birilerini rahatsız eder. Sokrates, dinsizlik ve gençleri ayartmak suçundan ölüm cezasına çarptırılır. Sokrates'in bu durumu Strauss açısından felsefenin ölüme mahkûm edilişinin temsilidir. Burada Strauss için felsefe-din ve felsefe-toplum çatışması göze çarpmaktadır. Sokrates'in düşünceleri ile nomos'un yolunu takip etmesi toplumun ilahi olan ritüellerinin akıl ile çatışması ve dolayısıyla toplumun yasalarının da sorgulanmasına neden olmaktadır. Burada ilahi yasalar ile akıl yasaları arasındaki ilişki önemlidir. Felsefe-din ya da akıl-vahiy, felsefe – toplum çatışması sorunu daha sonraları Strauss'un belirttiği üzere İslam filozoflarının da gündemine girecektir.

Strauss'a göre "Sokrates deneyiminin" kendisinden sonra gelen filozoflara felsefenin içinde bulunduğu toplumun ilahi ve insani yasaları ile olan çatışmanın filozof açısından ölüm tehlikesi yaratabildiği sonucuna ulaştırmaktadır. Bu konuda Strauss, Farabi'nin eserlerini örnek

göstermektedir. Farabi'nin yaşadığı ve büyüdüğü toplumun yasalarına ve inançlarına olan tutumunun filozofların uyması gereken özellikler olarak tanımlanmaktadır.[360] Bundan dolayı filozof yaşadığı toplumun yasalarına ve inançlarına hem felsefenin gelişimi hem de yaşamının güvenliği açısından saygı göstermek zorundadır. Nitekim bunu sağlayabilmenin yolu ezoterik yazım sanatıyla mümkün olmaktadır.

Strauss dikkat çektiği diğer bir nokta da din kavramının, Müslüman ve Yahudiler tarafından 'yasa' olarak görüldüğü ve buna bağlı olarak toplumda yasaların filozofların düşünce alanlarına siyasal bir olgu olarak din ile girmesidir. Bundan dolayı Strauss'a göre dini yasalar ile birlikte felsefi disiplin, din felsefesi değil siyaset felsefesi ya da siyaset bilimdir. Bunun da İslam felsefesinde Platon'un *Devlet* ve *Yasalar* eserlerine, Avrupa felsefesinde ise Aristoteles'in *Politika* adlı eserine dayandığı düşünülmektedir.[361] "İlahi yasanın konumu Tanrı olarak belirlendikten sonra insani olan yasalara nasıl ulaşılır?" sorusuna Strauss'un cevabı, yasanın ilahi olanlar ve Tanrı yasalarının peygamber aracılığıyla insanlara ulaşmasıdır. Peygamber kavramı Farabi tarafından erdemli şehrin kurucusu, Platon tarafından filozof kral olarak yorumlanmaktadır. Strauss'a göre peygamber kavramı onlar için siyaset biliminin bir parçası, hatta peygamberlik kavramı siyaset biliminde yasadan önce gelmektedir. Nitekim ortada bir peygamber yoksa yasanın olması imkânsızdır.[362]

Farabi, Platon'un düşüncelerini yorumlarken bazı durumlarda suskun kalmaktadır. Bunlardan biri Strauss'a göre Platon'un idealar tartışması iken diğer konu ise ruhun ölümsüzlüğüdür. Strauss'a göre Farabi bu görüşleri ya reddetmiştir ya da ezoterik öğreti olarak kabul etmiştir. Aynı zamanda Farabi, Platon'u incelemiş ve yorumlamalarını ayrıntılı bir şekilde *Eflatun Kanunlarının özeti* adlı eserinde belirtmiştir. Bu yüzden Strauss

---

[360] Leo Strauss, *Persecution and the art of writing*, s. 35.
[361] Thomas L. Pangle, *a.g.m.*, s. 335.
[362] Josef Stern-James T. Robinson-Yonatan Shemesh, *Maimonides, Guide Of The Perplexed*, The University of Chicago, London, 2019.

felsefecilerin kaynaklarını derinlemesine okumak gerektiğini belirtmektedir. Nitekim Strauss söz konusu eserlerin iki yönlü anlamlara sahip olduklarından dikkatli okunması gerektiğinden bahsetmektedir. Bu çift yönlü anlam, eserin halka görünen kısmıyla, dikkatli okuyuculara hitap eden gizli anlamlı kısmından oluşmaktadır. Bu çift anlam yönünün sebebinin söz konusu eserin tüm okuyucular tarafından eşit düzeyde anlaşılmamasının gerekliliğinden kaynaklanmaktadır.[363] Çünkü eseri yorumlayanların yanlış anlaşılma ihtimalinin filozofların yaşamlarını Sokrates'in akıbetine benzetme ihtimali vardır. Bu tehlikeden dolayı filozofların çift anlamlı yazmalarının mecburiyetinden bahseden Strauss, eserlerin yazıldığı dönemin siyasal otoritelerine ve inançlarına uygun bir hale getirilerek yazıldığından bahsetmektedir. Çünkü filozoflar bu yazım metoduna mecbur kalmışlardır. Yazıldıkları dönemde filozoflar düşüncelerini mevcut otoritenin ve dinin inançlarına uydurarak dile getirmek zorunda kalmışlardır.[364]

Strauss, esas anlamın ezoterik yazım anlamında olduğu yönündeki düşüncesini, filozofların düşüncelerinin halka açık öğretilerinden oluşmadığından emin olmamız gerektiğine işaret ederek temellendirmeye çalışmaktadır.[365] Bazı yazarlara göre Strauss, eserlerinde bu yazım tarzını kullanmaktadır. O yüzden onun öğretilerini de halka açık olanlardan farklı okumamız gerekmektedir. Strauss'un öğrencilerinden Allan Bloom, Strauss'un Farabi'nin halka açık öğretilerinde akıl-din uyumunun olduğunu özel öğretilerinde ise aralarında çatışma olduğunun birinin diğerini reddetmese de aklın öğretilerinin farklı olduğunu söylediğini belirtmektedir.[366] Bu yüzden Sokrates'in akıbeti sonrasında düşünürlerin yazdıkları eserler gizli anlamlar içermektedir. Toplumda düşüncelerin tam anlamıyla anlaşılamaması filozofların kendilerini korumalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim birçok dönemde filozoflar düşüncelerinden

[363] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 254.
[364] Ali Sertan Beşer, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, s. 255.
[365] Thomas L.Pangle, *a.g.m.*, s. 336.
[366] Allan Bloom, *Giants And Dwares Essays 1960-1990,* Simon, & Schuster, New York 1990, s. 244.

dolayı toplum ve yöneticiler tarafından baskılara uğraşmışlardır. Eserlerdeki gerçek düşünceleri anlayabilmemiz için filozofların yaşadıkları toplumun yapısı ve yönetimleriyle değerlendirmemiz gerekmektedir. Nitekim hiçbir filozof yaşadığı çağdan bağımsız bir düşünce sistemi gerçekleştiremez.

SONUÇ

Sokrates, Batı Felsefe geleneğinde kendisinden sonra gelen düşünürler tarafından adı çokça kullanılan bir filozoftur. Nitekim yaşamı ve düşünceleri kendi çağının çok ilerisindedir. O olmasaydı belki de Platon ve Aristoteles'ten bahsedilemezdi. Kendi çağında düşünceleri anlaşılamamış ve haksızlıklara uğramıştır. Konumu felsefe tarihinde çok tartışılıp eleştirilse de yaratmış olduğu düşünce tarzının önemi su götürmez bir gerçektir. Doğduğu Atina kenti, Sokrates'in kendisine özgü söylemleriyle felsefi düşüncede bir değişimi yaşamaktadır. O, toplumda sürekli sorgulayan ve doğrunun peşinde hakikati arayan bir karakterdir. Sahip olduğu bu merak duygusu onun yaşamında diğer insanlardan farkını ortaya koymaktadır. Bu farklılığını kendisinden önce gelen düşünürlerin doğa odaklı araştırmalarının yerine insanı koymasıyla yaratmıştır. Onun için insan kendisini ve yaşamdaki amacını bilmeden hakikate ulaşamaz. Kendini bilen ve tanıyan kimse evrenin de amacına da ulaşacaktır. Elde ettiği gerçeğin sınırlarının farkında olan Sokrates, gerçeğin insanda doğuştan mevcuttur görüşünü savunmaktadır. İnsanın sahip olduğu doğuştan gelen bu inançlar felsefi sorgulama ile ortaya çıkarılmalıdır. Bu nedenle Atina sokaklarında yaptığı sorgulamalar ile herkesten bir şey öğrenmeye çalışmaktadır. Onun hitap ettiği kişiler genellikle toplum içinde kendisini bilgin olarak görenlerdir. Onlarla yapmış olduğu tartışmalar ile bilgiçlik maskelerinin altında aslında bir şey bilmediklerini topluma alaycı bir şekilde gösterir. Sokrates'in burada asıl amacı insanların doğru olduklarına inandıkları şeylerin düşünce sistemiyle sorgulamasını sağlamaktır. Böylece insanlar yanlış inançlarının farkına varıp, gerçeğe ulaşmayı isteyeceklerdir.

Sokrates'in yaşamını, felsefesini, kendisinden sonra gelen düşünürlere olan etkilerini, yorumlarını ve eleştirilerini konu alan bu tezde Sokrates'i anlatan diyaloglar ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Sokrates'in yaşamına tanık olan kişiler eserlerinde onun kılık kıyafetine dikkat etmeyen, saatlerce aynı pozisyonda düşünen, toplumun bazı geleneklerine aykırı

davranışları olan kişi olarak tasvir etmektedir. Sokrates'in yaşam tarzı bu yönüyle Atina toplumundan ayrılmaktadır. Nitekim Sokrates'e göre Atina toplumu alışılagelmiş gelenekleri sorgulamadan kabul etmektedir. Sokrates'e göre düşünen bir insan, kendisine uygulanan kurallara ve otoriteye yanlışsa uymak zorunda değildir. Bu bağlamda Sokrates, uyuşuk ve derin uykuda olan Atina toplumunu, at sineği benzetmesiyle sorularıyla sürekli rahatsız etmektedir. Sokrates etik, erdem, adalet, gerçek, sanat, güzellik gibi her türlü konuyu muhataplarıyla tartışırken güzelliğin ve estetiğin çok önemsendiği bu toplumda çirkin görüntüsüyle ironik bir tarzı yansıtmaktadır.

Sokrates sofistlerden farklı olarak genele hitap etme konusunda başarısızdır. Bu yüzden onu genelde diyaloglarda kişilerle ikili tartışma halinde görmekteyiz. Sokrates'in yapmış olduğu bu tartışmalar Antik Atina toplumunun yasalarına uymayan ve tanrılarına inanmayan bir kişi olduğu inancını doğurmuştur. Yaşadığı dönemin siyasal yöneticilerini sorgulayan konuşmaları sonucunda ölüm cezasıyla mahkemede yargılanması, Sokrates'in felsefesinin cezalandırılmasına neden olmuştur. Strauss, Sokrates'in bu akıbetini felsefe-din çatışması olarak en açık Platon'un eserlerinde gördüğümüzü söylemektedir. Sokrates sonrasında birçok düşünürün eserlerini dikkate alan Strauss, felsefi metinlerin bu felsefe toplum çatışması kapsamında incelenmesi gerektiğini dile getirmektedir. Strauss bu görüşünü filozofun düşüncelerinin toplumun onu anlayamaması sebebiyle yaşamları açısından gizli tuttuklarını belirtmektedir. Strauss bu gizlemeyi egzoterik yazım tarzı olarak açıklarken, bu yazı sistemini kullanan düşünürler, toplumun geleneklerine ve inançlarına zarar vermeden felsefi düşüncelerini dile getirmişleridir.

Bu bağlamda tezin amacı, Sokrates'in sorgulamalarının altında felsefenin toplum ile olan çatışmasını göstermektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Sokrates'in düşüncelerinin Sofistlerden ayrılmasının nedenleri ve felsefede yapmış olduğu ironik tartışmalar incelenmektedir. İkinci olarak Sokrates'in yaşadığı Atina kentinin yapısı ve düşünce ortamı anlatılarak

Sokrates'in felsefi düşünce sisteminde kullandığı Sokratik yöntemler açıklanmıştır. Sokratik yöntemleri incelerken temel kaynak olarak Platon'un diyalogları derinlemesine ele alınmıştır. Son olarak, felsefe toplum çatışmasının en çok görüldüğü *Sokrates'in Savunması, Şölen* ve *Kriton* diyalogları detaylı incelenerek çalışma sınırlandırılmıştır. Çalışma toplum felsefe çatışması kapsamında farklı düşünürlerin yorumları ele alınarak sonlandırılmıştır.

Bu çalışmada yapılan araştırmalar Sokrates'e karşı farklı yaklaşımların olduğunu göstermektedir. Nitekim Sokrates'e yapılan her yorumun övgüsü olduğu kadar eleştirisi de bulunmaktadır. Bu yüzden yapılan araştırmalar da Sokrates hakkında tek bir doğru elde edememekteyiz. Bunun sebebini bazı yorumcular, Sokrates'in yapmış olduğu diyaloglarda karşısındakini küçümseyen alaycı tavrına bağlarken, diğerleri ise Sokrates'in bu tavrının doğuştan karakteri olduğu ve kendisini ifade etme şeklinin ironik olduğunu söylemişlerdir. Sokrates'i yaşadığı toplum ve felsefesi ile ele aldığımızda onun çağının çok ötesinde bir düşünce sistemine sahip olduğunu görebilmekteyiz. Yaşadığı toplumda onun bir şey bilmediğini söyleyerek karşısındakiyle tartışması ukalalık olarak algılanmıştır. Fakat Sokrates'in asıl amacı bu değildir. Onun bilmezden gelme davranışı, anlatmak istediklerinin karşısındaki kişiyle aynı seviyede olmadığını düşünmesinden kaynaklanmaktadır. O yaptığı sorgulamalar ile muhatabına bildiğine inandığı şeyi tekrar düşünmesini sağlayarak neyi bilip bilmediğini ortaya çıkarmayı istemektedir. Bu nedenle gerçek anlamda muhatabıyla alay etmek, küçümsemek yoktur. Onun felsefesi ve soru sorma tarzı bir geleneğin değişmesine neden olmuş, filozof olarak toplumdaki duruşu felsefe geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

Sokrates'in mahkemedeki duruşu, onun genele hitap etmeyi bilmeyen felsefesinin cezalandırılmasına neden olmuştur. Nitekim şehrin tanrılarına inanmayarak gençleri yozlaştırdığı suçlamalarıyla ölüm cezasına çarptırılması asıl meselenin toplumun inançlarıyla filozofun hakikati yayma

çabasına örnek teşkil etmektedir. Ölüm cezası karşısındaki dik duruşuyla şehrin yasalarına uyması bize güçlü bir karakteri göstermektedir. O felsefesiyle tartıştığı konularda şehrin inançları ve siyasi otorite ile yanlış anlaşılmıştır. Sokrates'in akıbeti bu yönüyle kendisinden sonra gelen filozoflara örnek olmuş ve hakikati değişik yöntemlerle yayma çabasına dönüşmüştür. Bu bağlamda Sokrates'in ölüm cezası felsefenin toplumda filozof ile olan çatışmasını göstermektedir. Filozof toplumda dikkatli olmalıdır. Nitekim filozofun toplumla çatışmaya girmesi hem felsefe-toplum hem de bilim açısından yıkıcı sonuçlara neden olacaktır. Sokrates'in akıbetinden kurtulmak için kendisinden sonra gelen filozoflar bu yüzden düşüncelerini gizli öğretiler olarak açıklamışlardır. Bu bağlamda filozofun ölümden kurtulmasını sağlayan tek şey hakikatin gizlenmesi gerçeğidir. Bu yönüyle Sokrates'in doğruları toplumda çatışmaya neden olurken, Platon hakikatleri diyalogları ile yavaşça açıklamaktadır. Aristoteles, Farabi ile de düşünceler, hakikatler yavaşça orta yol bulunarak açıklanmıştır. Bu yavaşça değişimi sağlamak ise filozofların toplumun inançlarına uyumlu olduklarını göstermekle mümkün olmuştur. Bu yüzden filozoflar, toplumda bir filozofun nasıl davranması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu duruş Sokrates'inkinden farklı, toplumun dini inançlarına uyumlu bir filozofu temsil etmektedir. Çünkü filozofun toplumun inançlarına olan uyumu onun geleceğini belirlemektedir.

Sokrates'in karakteri ve ironisi onun ölüm cezası almasına neden olmuştur. Nitekim yargıçlar karşısında felsefe yapmayacağını kabul etmesi onun bağışlanmasını sağlayabilirdi. O, felsefe yaparak toplumu uyandırma görevini tanrının kendisine verdiğini söyleyerek felsefe yapmadan yaşamasının zaten ölüm olacağını belirtmiştir. Ölüm karşısındaki bu tutumu ve felsefesinin toplum ve yöneticilerle olan çatışması, adının yüzyıllar boyunca konuşulmasını sağlamıştır. Bu yönüyle Sokrates'in felsefesi, karakteri ve inançlarının toplum ve siyasi otorite tarafından nasıl algılandığı ele alınarak ortaya çıkan çatışma unsurları belirtilmiştir. Kendisinden sonra gelen düşünürlerin eserlerinde Sokrates'in akıbetinin nasıl değerlendirildiği

ve toplumda olası bir çatışmanın yaşanmaması için filozofun nasıl davranması gerektiği incelenmiştir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Kent Devletinden İmparatorluğa*, İmge Kitabevi, Ankara 1994.

Akarsu, Bedia, "Sokrates'te Erdem Düşüncesi", *Felsefe Arşivi*, 2014.

Aksoy, Mete Ulaş, "Leo Strauss'un Hiero Yorumunda Tiranlık Öğretisi ve Felsefe", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018.

Aksu, İbrahim, Farabi Felsefesinin Temel Erdemleri, *Edebali İslamiyet Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, Kasım 2018.

İbrahim Aksu, *Farabi'de Temel Erdemler*, (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2018.

Akyüz, Yakup, "Aristophanes' in Eserlerinde Siyasal İroni ve Barış", *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (2) , 2015.

Aristophanes, *Kuşlar Bulutlar*, Çev. Furkan Akderin, 1. Basım, Mitos Boyut, İstanbul 2010.

Aristoteles, *Politika*, Çev. Mete Tuncay, 1. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.

Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, Çev. Furkan Akderin, Alfa Yayınları, İstanbul 2005.

Aristoteles, *Eğitim Üzerine*, Çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul 2008.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, Çev. Furkan Akderin, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2014.

Arnhart, Larry, *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları.

Arslan, Ahmet, *İslam Felsefesi Üzerine*, Vadi Yayınları, Ankara 1996.

Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 3*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, BB101 Yayınları, 24. Baskı, Ankara 2017.

Aşkın, Zehragül – Cılız, Feyruze, "Platon'da Güzel, Aletheia ve Sanat İlişkisi", *Beytülhikme,* Sayı: 6, 2016.

Aydın, Ayhan, *Düşünce Tarihi ve İnsan Doğası*, Gendaş Kültür, İstanbul 2004.

Aydın, Ebru, *Nietzsche'nin Sokrates Hakkındaki Düşünceleri Bağlamında "Sokrates Problemi'ne Bakış*", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016.

Aydın, Mustafa, *Siyaset Sosyolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul 2002.

Aydınlı, Yaşar, *Farabi'de Tanrı -İnsan İlişkisi*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.

Bayraktar, Bayraklı, *Farabi'de Devlet Felsefesi*, Doğuş Yayıncılık, İstanbul, 1983.

Beiner, Ronald, "The Soul of the Tyrant, and the Souls of You and Me: Plato's Understanding of Tyranny", Lanham 2005.

Beşer, Ali Sertan, "Ana Hatlarıyla Leo Strauss Açısından Ezoterik Yazım Tarzı ve İslam Filozoflarıyla İlişkisi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2, 2015.

Beşer, Ali Sertan, *Leo Strauss'un İslam Felsefesi Yorumu ve Etkileri*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2015.

Beşer, Ali Sertan, "Leo Strauss'un Düşüncesinde Tarihi ve Felsefi Problem Olarak Sokrates", *Felsefe ve Sosyal-Siyasi İlimler*, UFAD, AFSEA, Bakü 2016.

Bloom, Allan, *Giants And Dwares Essays 1960-1990*, Simon, & Schuster, New York 1990.

Boesche, Rober, *Theories of Tyranny: From Plato to Arendt*, The Pennsylvania University Press, Pennsylvania 1996.

Bonnard, Andre, *Antik Yunan Uygarlığı 2*, Çev. Kerem Kurtgözü, 1. Baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004.

Bonnard, Andre, *Antik Yunan Uygarlığı 3*, Çev. Kerem Kurtgözü, 1. Baskı, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2004.

Burnet, John, *The Socratic doctrine of the soul*, Oxford University Press, London 1929.

Burns, Timothy W.- Frost, Bryan-Paul, *Philosophy, History and Tyranny*, State University of New York Press, New York 2016.

Capelle, Wilhelm, *Sokrates'ten önce Felsefe,* Çev. Oğuz Özügül, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1994.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, 1. Baskı, Engin Yayıncılık, Ankara 1996.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe*, Sentez Yayınları, Bursa 2007.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi Thales'ten Baudrillard'a*, Say Yayınları, 2010.

Cevizci, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Say Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2016.

Conford, F.MacDonald, *Sokrates'ten Önce ve Sonra*, Çev. Ufuk Can Akın, Ayraç Yayınevi, Ankara 2003.

Çataloluk, Gökçe, "Platon'un Gorgias Diyaloğunda Hukuk ve Retorik", *İÜHFM C. LXVI*, S.1, 2008.

Darby, Tom, "Who has the Right to Rule the Planet?", *Bulletin of Science Technology and Society*, Sayı: 20, Carleton University, 2000.

Delius, Herald, *'Etik' Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, Çev. Doğan Özlem, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1997.

Demirci, Fatih, "Platon'da Cumhuriyet Demokrasi Gerilimi: Geçmişteki Bir İkilemin Günümüze Uzanan Etkileri", *Journal of Azerbaijani Studies*.

Derek, Johnston, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Çev. Burcu Yalçınkaya, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 2015.

Dürüşken, Çiğdem, *Antik Çağda Doğan Bir Eğitim Sistemi: Rhetorica-Roma"da Rhetorica Eğitimi*, Kanaat Basımevi, İstanbul 2001.

Elmalı, Osman, "Farabi'de Toplum Felsefesi", *Felsefe Dünyası Dergisi*, Sayı: 42, 2005.

Farabi, *Eflatun Kanunlarının Özeti*, Çev. Fahrettin Olguner, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Farabi, *İlimlerin Sayımı*, Çev. Ahmet Arslan, İstanbul 2019.

Farabi, *Fusulül – Medeni*, Çev. Hanifi Özcan, DEÜ Yayınları, İzmir 1987.

Fârâbî, "Mebâdiu Ârâi Ehli'l-Medineti'l-Fâzıla", Richard Walzer, *Al-Fârâbî on the Perfect State*, Oxford: Clarendon Press, 1985.

Farabi, *İdeal Devlet El-Medinetü'l Fazıla,* Çev. Ahmet Arslan, Ankara 1990.

Farabi, *Es-Siyasetü'ı Medeniyye*, Çev. M. Aydın- A.Şener- M.R. Ayas, İstanbul 1980.

Forrest, W.G., "Aristophanes, Acharnians", *Phoenix,* Vol: 17*,* Spring 1963.

Foucault, Michel, *Bilme İstenci Üzerine Dersler*, Çev. Kerem Eksen, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Foucault, Michel, *Hakikat Cesareti,* Çev. Adem Beyaz, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018.

Foucault, Michel- Gutman, Huck- H.Hutton, Patrick, *Kendini Bilmek,* Çev. Gül Çağalı Güven, 4. Baskı, Om Yayınevi, İstanbul 2003.

Friedell, Egon, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, Çev. Necati Aca, 1. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 1999.

Gerson, Lloyd, "Plato's Development And The Development of the Theory of Forms", *in Plato's Forms. Varieties of Interpretation*. Ed. William Welton, Lanham, 2002.

Guthrie, W.K.C, *Yunan Felsefesi Tarihi 1*, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2003.

Guthrie, W.K.C, *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, 3. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2010.

Güriz, Adnan, *Hukuk Felsefesi,* Siyasal Kitapevi, İstanbul 2003.

Hacforth, R., *Great Thinkers.(I) Sokrates,* Cambridge University Press, Jul 1933.

Harrison, Paul R., *The Problem of Socrates in Modernity*, Sunny Press, 1994.

Jaeger, Werner, *İlk Yunan Filozoflarında Tanrı Düşüncesi*, Çev. Güneş Ayas, 1. Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul 2012.

Johnson, M. David, *Strauss on Ksenophon: Ethical Principles and Historical Enquiry*, Brill, Leiden, 2012.

Crooks, J., *Socrates' Last words: another look at ancient riddle*, Cambridge University Press, Feb 2009.

Kaya, Mahmut, *İslam kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, Ekin Yayınları, İstanbul 1983.

Kaymakçı, Salih, "Antik çağda Kelkit Vadisindeki İnanç ve Tapınımlar-Kültler", *Tüba-Ar Dergisi*, Sayı 15, 2012.

K. Balot, Bryan, *Greek Political Thought*, Blackwell Publishing, Oxford 2006.

Kenny, Anthony, *Antik Felsefe*, Çev. Serdar Uslu, 1. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2017.

Klosko, George, *The Development of Plato's Political Theory*, Oxford University Press, New York 2006.

Kömürcüoğlu, Şeyma, "Ölümsüzlüğe Öykünme Bağlamında Şölen Diyaloğunun Dionysos Ritüelleriyle Bağlantısı", *İnsan ve Toplum*, Sayı: 6, 2016.

Kranz, Walther, *Antik Felsefe*, Çev. Suad Y. Baydur, 2. Baskı, Sosyal Yayınları, İstanbul 1994.

Kierkegaard, Soren, *İroni Kavramı Sokrates'e Yoğun Göndermelerle*, Çev. Sıla Okur, İmge Kitabevi, Ankara 2009.

Kierkegaard, Soren, *Kahkaha Benden Yana*, Çev. Nedim Çatlı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.

Kierkegaard, Soren *Baştan Çıkarıcının Günlüğü*, Çev. Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2010.

Kuçuradi, Ioanna, *Adalet Kavramı*, Çev. Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Kundakçı, Deniz, "Aristophanes'in Komedyalarındaki Perikles, Sokrates ve Kleon Karakterlerinin Politik Bir Değerlendirmesi",*İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 8, Nisan 2019.

Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, Çev. Candan Şentuna, 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.

Lampert, Laurence, *How Philosophy Became Socratic A Study Of Plato's Protagoras, Charmides, and Republic*, The University of Chicago Press, London 2010.

Magee, Bryan, *Felsefenin Öyküsü*, Çev. Bahadır Sina Şener, 1. Baskı, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2000.

McNeill, David N., *An Image of the Soul in Speech Plato and the Problem of Socrates*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 2010.

Nails, D., "Aim-inhibited Erôs in Plato's Symposium", Plato's Moral Psychology Conference, Nortwestern University, 15 March 2008.

Nietzsche, Friedrich, *Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu,* Çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu, 9. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Sellars, John, *Simon the Shoemaker and the Problem of Socrates*, The University of Chicago Press, 2003.

Ocak, Hasan, "Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklenen Anlamın İlk Çağ'dan Orta Çağ'a Evrimi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:11, 2011.

Öktem, Niyazi- Türkbağ, Ahmet Ulvi, *Felsefe, Sosyolojji, Hukuk ve Devlet*, Der Yayınları-Hukuk Kitapları, İstanbul 1999.

Pangle, Thomas L., "How to begin to study Medieval Philosophy: Leo Strauss", *University of Chicago Press,* Vol: 23, Chicago 1996.

Platon, *Devlet*, Çev. Hasan Ali Yücel, 20. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Platon, *Euthydemos,* Çev. Furkan Akderin, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2016.

Platon, *Gorgias*, Çev. Mehmet Rıfat-Sema Rıfat, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Platon, *Kriton*, Çev. Furkan Akderin, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2017.

Platon, *Meno*n, Çev. Furkan Akderin, 3. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2018.

Platon, *Phaidon*, Çev. Furkan Akderin, 2. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Platon, *Protagoras*, Çev. Furkan Akderin, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul 2014.

Platon, *Theaitetos*, Çev. Birdal Akar, 1. Baskı, Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2016.

Platon, *Timaios*, Çev. Erol Güney- Lütfi Ay, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1989.

Platon, *Sokrates'in Savunması*, Çev. Furkan Akderin, Say Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2014.

Platon, *Symposion*, Çev. Eyüp Çoraklı, 1. Baskı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

Price, A.W., "Plato: Ethics and Politics", *Routledge History of Philosophy*, Vol: 1, New York: Routledge 2005.

Russ, Jacqueline, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, Çev. Özcan Doğan, 1. Baskı, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2011.

Russell, Bertrand, *Batı Felsefe Tarihi*, Çev. Muammer Sencer, 4. Baskı, Say Yayınları, 2000.

Solomon, Robert C.- Higgins , K.M., *Felsefenin Kısa Tarihi*, Çev. Mustafa Topal, İletişim Yayınları, 2013.

Sperber, Monique- Canto, *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Çev. İsmail Yerguz, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

Stonehouse, Paul- Allison, Pete vd, "Aristotle,Plato, and Socrates:Ancıent Greek Perspectives on Experiential Learning", *Experential Leraning and Education*, London, Routledge 2019.

Story, Ian, "Politicians and Perverts: Personal Humour İn Aristophanes", *Classics Ireland*, Vol: 5, 1998.

Strauss, Leo, *On Tyranny*, The Free Press of Glencoe Collier-Macmillan Limited, London

Strauss, Leo, "Restatement", *Interpretation A Journal Of Political Philosophy*, 2008, s. 3.

Strauss, Leo, *Persecution and the Art of Writing*, The University of Chicago Press, Chicago, 1980.

Strauss, Leo, *The Problem of Socrates: Five Lectures, The Rebirth of Classical Political Philosophy*, University of Chicago Press, Chicago, 1989.

Strauss, Leo, *Platon'un Politik Felsefesi Kriton*, Çev. Özgüç Orhan, 1. Baskı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018.

Strauss, Leo, *Platon'un Politik Felsefesi Savunma*, Çev. Özgüç Orhan, 1. Basım, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2018.

Strauss and Gadamer, *Political, Philosophy, Hermeneutics, and Historicism*, Gradute Program in Political Science Notre Dame, Indiana, August 2018.

Şahin, Anıl Yaşar, *Sokrates*, 1. Baskı, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2006.

Şahin, Bican, "Liberal Demokrasinin Temelleri", *Demokrasi Platformu*, Sayı: 10, Bahar 2007, Ankara.

Şenel, Alaeddin, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üzerine*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.

Taşkın, Ali, "Sofistlere Özel Bir Referansla Bilginin Kaynağı ve İmkan Üzerine Yapılan Tartışmalar", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, Sivas 2003.

Tekin, Oğuz, *Eski Yunan Tarihi*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 1998.

Thomson, George, *Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler İlk Filozoflar*, Çev. Mehmet H. Doğan, 2. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul 1997.

Tuğcu, Tuncar, *Batı Felsefesi Tarihi*, Alesta Yayınları, Ankara 2000.

Ülken, Hilmi Ziya, *Bilgi ve Değer*, Ülken Yayınları, İstanbul 2001.

Van Steen, Gonda A.H., "Aspect of Public Performance İn Aristophanes Acharnians", *L'Antiquite Classique*, Vol: 63, 1994.

Versenyi, Laszlo, *Sokrates ve İnsan Sevgisi*, Çev. Prof. Dr. Ahmet Cevizci, 3. Baskı, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2010.

Yakut, Ayşe Sönmez, "Platon'un Phaidon'unda Sokrates'in Savunması", *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri 11*, 2017.

Yıldırım, Kazım, *Türklerde ve Farabi'de Devlet Anlayışı*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986.

Yıldızdöken, Çiğdem, "Sofistlerin Epistemolojideki Yeri ve Önemi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı:12, Ağustos.

Zank, Michael, *Leo Strauss The Early Writings(1921-1932)*, Sunny Press, State University of New York 2002.

Warburton, Nigel, *Felsefenin Kısa Tarihi*, Çev. Güçlü Ateşoğlu, Alfa/ Felsefe, İstanbul 2015.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, Çev. H. Vehbi Eralp, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.

Wood, Ellen Meiksins, *Yurttaşlardan Lordlara*, Çev. Oya Köymen, 1. Basım, Yordam Kitap, İstanbul 2009.